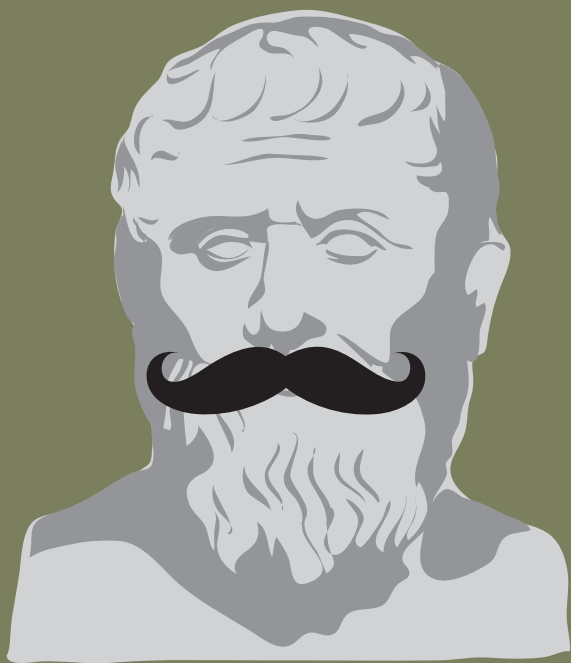

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Magyar filozófiatörténet

2013
3

Méhes Károly prózája | Oravecz Imre, Papp Attila Zsolt,
Vörös István versei | Beszélgetés a határon túli magyar
örökségről a hazai közgyűjteményekben | Kritikák
Bednancics Gábor, Bengi László, Boka László, Fazakas
Gergely Tamás, Fórizs Gergely és Török Lajos könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Szerkesztők:

Pápay György (*főszerkesztő*), Vincze Ferenc (*Kritika*),
Zsávolya Zoltán (*Szemle*), Zsolnai György (*Közügy*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Micskei-Körös Kata

Olvasószerkesztő:

Szilágyi Emőke Rita

Szerkesztőségi titkár:

Katz Szabina

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Megjelenik minden második hónap 15-én

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

2000, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Beszélő, Confessio, Credo,
Duna-part, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Holmi, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Ozon, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, PoLíSz,
Prae, Sikoly, Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Tekintet, Tempevölgy,
Tiszatáj, Új Dunatáj, Új Forrás, Üzenet, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely,
Vigilia, A Vörös Postakocsi, Zempléni Múzsza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAe Kft.*, www.mondat.hu, Lázy Kft. • Budapest

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke
ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Méhes Károly: <i>Princip unokája</i> (Ambroozia.hu, 2013/1.)	3
Oravecz Imre: <i>Újdonságok</i> (Jelenkor, 2013/3.)	13
Kürti László: <i>rész- drót- szív</i> (Mozgó Világ, 2013/3.)	14
Kerber Balázs: <i>Bowling</i> (Tiszatáj, 2013/4.)	15
Rott József: <i>Már jártam ott</i> (Székelyföld, 2013/4.)	16
Papp Attila Zsolt: <i>Az If-szigetek</i> (Kortárs, 2013/3.)	24
Horváth Adrienn: <i>Müsztikósz</i> (Forrás, 2013/3.)	25
Vörös István: <i>LXXXIII. zsolttár</i> (Pannonhalmi Szemle, 2013/1.)	26

■ MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNET

Demeter Tamás: <i>Hogyan lehet és hogyan érdemes magyar filozófiatörténetet írni?</i>	29
Szalai Zsolt: <i>Miért szükséges a magyar filozófiatörténet?</i>	35
Somos Róbert: <i>Válasz a körkérdésre: „Hogyan írjunk magyar filozófiatörténetet?”</i>	41
Pléh Csaba: <i>Egy pszichológus szerint így írunk magyar filozófiatörténetet</i>	45
Perecz László: <i>Tanácsok a magyar filozófia jövőendő történésének</i>	48
Zuh Deodáth: <i>Félelem a nagy elbeszéléstől</i>	53
Zemplén Gábor Áron: <i>Eklektikus magyar Faust</i>	57

■ KÖZÜGY

<i>A határon túli magyar örökség a hazai közgyűjteményekben</i>	64
---	----

■ KRITIKA

Csuka Botond: <i>„Irodalomelméleti atrocitások”: egy sűrű füzetéről</i> (Bednatics Gábor: <i>A kétséges faggatása</i>)	81
Lénárt Tamás: <i>Csendes megértés, összegző figyelem</i> (Bengi László: <i>Elbeszél halál</i>)	86
Buda Attila: <i>A hagyomány hagyománya</i> (Boka László: <i>Egyszólamú kánon?</i>)	90

Biró Annamária: <i>Változó időtapasztalatok</i> (Török Lajos: <i>Textus Viator</i>)	94
Zákány Tóth Péter: <i>A nemzeti hagyományokkal kapcsolatosan újabbban megbonosodott apokaliptikus hangnemről</i> (Fórizs Gergely [szerk.]: <i>Szívből jövő emlékezet</i>)	100
Fajt Anita: <i>Egy maroknyi nemzet sírása a 17. századi Erdélyben</i> (Fazakas Gergely Tamás: <i>Síralmas imádság és nemzeti önszemlélet</i>)	106

■ BIBLIOGRÁFIA

2013. március–április (Micskei-Kőrös Kata)	112
Számunk szerzői	133

Lapszámunk borítóján P. Szathmáry István grafikája látható.

Lapunk megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

Dunafin Kft.

aLap Kft.

SZEMLE

Méhes Károly

PRINCIP UNOKÁJA

Megvan.
Mi van meg?
Nem mi, hanem ki.
És ki?
Princip unokája.
Anyáddal szórakozz.
Itt van. Öreg ember. Ez most tuti.
Ahmed Babić esküszik rá.
Még ez is... Babits!
Mért, most mi van? Sok Babić él errefelé.
Meg Princip, ezek szerint.
Abból csak egy. Indulj azonnal, mondta Esad.

Esad sosem szokta hívni, SMS-t küldött, nagy ritkán egy mailt. Úgy-hogy ez komolynak tűnt.

Forrás csak útlevelét vette magához és annyi pénzt, amennyit talált. Minden mást kap útközben, harmincnyolc fokban meg nincs is szüksége ruhára.

Már átért Röszkénél, amikor ausztriai előjelű számról hívták.

Te vagy Andris? Babić adta meg a számodat. Elviszel Szarajevóba? Honnan?

Palicson vagyok, a filmfesztiválra jöttem. Goran Markovics miatt, életműdíjat kap. Tudod, Tito és én. Vegyél fel.

Honnan ismered Babićot? Én még sosem láttam. Esad riasztott Ljubljánából.

Én meg Esadról nem hallottam még. Majd elmeséljük útközben, lesz rá időnk. Babić a fiúm volt. Bécsben, amikor ösztöndíjasok voltunk, de már régen. Ő hazament, én kint maradtam.

Szóval ez egy ilyen egymásba fonódó történet.

Afféle. Mint a Monarchia. Sose nincs vége.

Forrásnak még azt SMS-ezte Esad, hogy Szarajevóban véletlenül se hagyja ki a Biban éttermet, szuper hely.

Taxival menj fel, a szarajevói taxisok imádnak dumálni az utasukkal. Onnan látod az egész várost.

Jó, enni is kell, gondolta Forrás, de amikor Princip unokája várja.

Kíváncsi volt erre a Babićra is. A legkevésbé a csajra. Be sem mutatkozott.

De nem tudta eltéveszteni. Ott állt a palicsi főutcán, közvetlenül a filmfesztivál terepéül szolgáló tornyok előtt egy nő: rikító, répa színű hajjal, fűzőld szoknyában, lila mintás harisnyában és égőpiros kiskabátban ebben az őrzítő melegben.

Mila a nevem, mondta, amikor beszállt, rendes vagy, hogy elviszel.

Találkoztál Markoviccsal?

Megbeszéltem vele, hogy holnap ad interjút.

És akkor?

Mit gondolsz? A film helyett most az egyszer a valóságot választottam.

Csak gratulálni tudok.

Aztán suhantak a nyári tájban.

Megálltak egy kávéra.

Férfiak ültek az út menti kiosk teraszán, söröztek. Hatan voltak, borostások, hangosan nevettek, túl hangosan is.

Nem tudom, de nekem rögtön az az érzésem van, hogy hidegvérű gyilkos egytől egyig. Kiirtottak egy falut. És most megisznak egy sört, vont vállat Forrás.

Mila is odanézett.

Pihennek egyet. Aztán kiirtanak még egy falut, mondta.

Te is...?

Rémes, mennyire sémákban tudunk csak gondolkodni. De mind olyan arc. Simán el tudnám hinni bármelyikükről, hogy tömeggyilkos. De ha Írországból ülnék egy halászfalu kocsmájában, akkor nem. Erről beszélek... Igen, ír halászok. Nézd, ír halászok.

Látom. Békésen söröznek.

Ír halászok.

Az egyik férfi felnevetett, érdes, kellemetlen hangon, és közben a fejét Forrás és Mila felé kapta.

Hogy villog a szeme, mondta a lány.

Pontosan ilyen kemény az ír halászok tekintete, felelte Forrás.

Szóval, ki ez a Babić? És magadról is mondhat szót...

Jó, akkor belefogok, sóhajtott egyet Mila. Én videoművész vagyok. Vagy lennék. Mindegy. Installáció, végtelenített felvételek. Meghívtak Bécsbe, a Davidgasséban volt egy lakás. Hárman laktunk ott, mind hasonszőrű. Egy magyar videós, egy bolgár író, aki korábban profi bokszoló volt, és egy bosnyák költő.

Ő volt Babić.

Igen, a szarajevói mindenes. Ahogy magát nevezte. Végigcsinálta az ostromot. Lőtt is, de inkább rádiózott, valami bunkerből. Mindig vibrált valmitől. Majd te is meglátod. Három hónap sok idő egy ilyen lakásban, hogy egy lány ne kössön ki a szomszéd fiú ágyában.

De a bolgár is fiú volt, nem?

Fiú volt, de nem a lányokat szerette.

Ő is Babićot?

Hülye vagy, az látszik.

Csak következtetni próbálok.

Nem jött be. Szóval, letelt az idő, aztán mindenki hazament, illetve én maradtam. Ha nincs az e-mail meg a facebook, valószínűleg sosem hallunk többé egymásról.

Forrás elhúzta a szája szélét. Eszébe jutott Bärenkopf Renáta, az NDK-s lány, akivel ezer éve örök szerelmet fogadtak egymásnak Keszthelyen, a szakszervezeti üdülőben, nem is olyan sokkal a fal leomlása előtt. Két levelet, ha váltottak. Mi lett belőlük? Neki bezzeg nem szólt Renáta, hogy jönnek a változások. Komm mal, Bandi, warte dich in Berlin.

Egy kicsit csöndben voltak.

És a te Esadod?, kérdezte a lány.

Ó, Esad. Meg fogsz lepődni, de ő is író. Illetve, néha ír. Nagy benga állat. Kosárlabda, jégheki. Ez érdeklí, de ettől még jó fej.

Izgi lehet, amit ír...

Az más. Együtt kitaláltuk ezt a Princip-históriát. Hogy vele kezdődött ez az egész. Minden összedől, és aztán arra épült rá, amit mi ismerünk. Ez a principium.

Nagyon elmés.

Miért, szerintem az. Esad imádja Szarajevót. Mindig azt mondta, Andris, jó barátom, oda egyszer el kell menjünk, a legjobb hely a világon.

Akkor jön ő is?

Nem tudom, nem hiszem. Sosincs pénze. Fellármázta a Babićot, aki országos cimborája, hogy mit szól ehhez a principes sztorihoz. Mila a combjára csapott.

És erre ő elővarázsolta Princip unokáját! Na, ez jellemző. Remélem, nem teljes átverés, mert az is benne van a pakliban.

És mit csinálsz? Felveszed?

Van jobb ötleted? Manapság mindenképp kép lesz. Ami nincs meg képen, az képtelenség.

Azért ez is jó duma volt, gratula.

Mint a principium.

Akkor egy-egy.

Na és te?

Én csak megírom. Nekem még úgy tanították, az írás az, ami megmarad.

Akkor hajrá.

Akkor haj.

Ahmed Babić fél óra alatt három kávét döntött magába a Čobanija panzió teraszán, mialatt a helyzetet vázolta.

Ma már semmiképp sem. Hülyék vagytok? Vébédöntő van!

Forrás és Mila egymásra néztek.

Ki a faszt érdekel?, rikoltotta a képébe a lány.

Ezt így nem lehet!, hadonászott Babić cigarettával a kezében. Gyerkekek, a spanyol–holland. Eszeteketn vagytok? Villa, Robben, Iniesta, Sneijder...!

Snájder, Snájder! Ferenc Ferdinánd, Gavriilo Princip, apukám!, kiáltotta Babić fülébe Mila, miközben majdnem kiégette a férfi zakóját a saját cigijével.

Nekem húsz perc múlva bent kell lennem a stúdióban, szakértem a meccset.

Te?

Ki más? Kiváncsiak rám. Celeb lettem, a fene egye meg.

Egyen is, angyalom, fitymálta valahai szerelmét Mila.

Babić telefonon taxit rendelt, aztán tovább szötte történetét.

Ne pánikoljatok. Lemeget a meccs, nekem utána el kell ugranom a városházára, mert buli lesz. Ott van egy-két arc, akivel úgyis kell beszéljek a Princip-projekt ügyében. Sínen van a dolog.

És mi? Mit csinálunk?

Hogyhogy mit? Előtanulmányt. Voltatok már Szarajevóban?

Nem.

Tessék. Még hogy mit csináljatok.

Esad azt írta, fel kell menjünk a Biban étterembe.

Úgyis van, felmentek a Bibanba. Találkozunk holnap..., állt fel Babić, azt mondja, tízkor. Nem, legyen tizenegy. Értetek jövök. Megiszunk egy kávét.

És az öreg Princip?

Szívecském, nem ismerek rád. Minek ez a majré?, kapta el Babić a lány állát. Minden meglesz. Szarevejóban mi már semmin sem izgulunk. Igazán tudhatnád... Mi már túlélők vagyunk, a mi időnk végtelen. Lazítsatok végre. Csaó!

Babić ezzel beugrott az érkező autóba, egy rőfögő, húsz éves Opel Vectrába, és eltűnt.

Esad igazat szólt, a szarajevói taxisnak végig be nem állt a szája, csak-hogy ő szlovén létére minden biztonnyal értette, amit mond, Forrás és Mila szinte semmit. A régi Jettát áthatotta a cigarettabűz, a visszapillantó tükörről nagy szemű rózsafüzér lógott, egy plüss rózsaszín párduccal kombinálva.

Legurultak a panzió elől, kimentek a folyópartra, aminek mentén bérpaloták sorakoztak. A kereklyukú hídnál a sofőr balra mutatott, és többször is elismételte, Tam, tam..., hadarta, és a jobb kezéből pisztolyt formázott, és úgy csinált, mint aki lő.

Princip?, kérdezte Forrás.

Da, da, Princip, bólogatott nagyokat a borostás férfi. Hirtelen németül folytatta, Das ist Stadt Princip, Principstadt.

Mila egy minikamerával vett mindent. Feltérdelt az anyósülésen, és belehajolt a férfi arcába. Az meg fogatlan szájjal nevetett.

A Biban étterem tényleg a város felett volt. Egy köves fennsíkon szálltak ki, ahol még kecskék is bóklásztak, a környező, többségében új építésű vagy villogóan piros tetejű házakból zeneszó hallatszott.

Innen tényleg jól lehet lőni lefelé, állt meg Forrás a Biban udvarának korlátjánál. Nézd meg, körben a hegyek, és egy egész város, mintha csak felajánlaná magát.

Nekem Babić elmesélte, hogyan kezdődött. Belelőttek a tüntetőkbe. Egy orvosi csaj volt az első halott, de akár Babić is lehetett volna. Ott volt. Később egy repesz meg is sebesítette. Kiszakított a seggéből egy kis darabot...

Csevapot ettek, Sarajevski sört ittak.

Forrás a lány háta mögé nézett. A nap éppen lebukóban volt.

Most meg mit bámulsz?, kérdezte Mila.

A naplementét.

Ah. Már azt hittem, engem.

Erre most mit mondjak? Sose voltam jó a bókokban.

Nem baj. Inkább Princip unokájáról beszéljünk, mondta szigorúan Mila.

Mit akarsz vele?

Fene tudja. Babić nagyon hülye tud lenni. Egyszer fél éjszakán át verseket olvasott fel, én meg, a kis liba, dicsértem őket, hogy milyen faszák. Aztán egyszer csak felnyerített, felhajtotta a magasba a papírlapokat, és miközben lefelé szállingóztak, kijelentette, hogy Karadžić versei voltak. Ekkora állatot!

Forrás felsandított a fopiszkáló-rakosgatásból.

Beetett volna Princip unokájával is? Csak nem bolondít ide két embert a világ végéről.

És mért nem szólt másnak? A helyi médiának? Ha akkora celeb!

Esad nem olyan, hogy hülyét csináljon belőlem, morfondírozott Forrás. Hívjam fel?

Ne, inkább ne. Jó, hogy van ez az Esad. A magam részéről én benne bízok.

A nap utolsó sugarai mélyvörösre festették az ég alját.

És mit fogsz tőle kérdezni?

Kitől?

Hát Princip unokájától, mégis kitől? – mondta Mila és felállt.

Egyet lehet tőle kérdezni: hogy tényleg ő Princip unokája...?

Gyalog ereszkedtek vissza a meredek, esti utcákon. Ha megláttak egy-egy házat, amin még ott voltak a golyónyomok, szinte megörültek, Azt nézd, jól megszórták...

Mila menet közben is felvételeket készített, megkérte a Robben és Villa-mezben szaladgáló gyerekeket, hogy álljanak be a kedvéért a golyók lyuggatta falak elé.

Jó kis felvezető képek lesznek.

Ez is mind Princip műve, mondta Forrás. Principtől Principig.

Nem gondolod, hogy kicsit az agyadra ment ez az egész?

De lehet.

El akarok menni a piacra, ahová a gránátok becsapódtak.

Menjünk.

A végén mégis egy kerthelyiségben kötöttek ki, ahol három kivetítőn is a focivébé döntőjét adták. Mila kérésére a legtávolabbi sarokba ültek, a felsőtétbe, mert vissza akarta nézni a kameráján, mit sikerült eddig felvenni. Limonádét kértek mentával.

A meccs elkezdődött. Forrásban régi esték rémlettek fel, amikor társaságban nézett meg egy mérkőzést, még egyetemistaként, majd később, egy-egy nyaralás során, az üdülőben a férfibandával. A legrémebb az irapuátói magyar–szovjet volt, vért akartak inni az albréleti panellakás risszrossz készüléke előtt, azon vitatkoztak, hogy a brazilok elleni három-null után mennyire alázzák majd a ruszkiakat. Aztán négy perc alatt kettőt rúgtak Ivánék. Úgy ültek ott, az elhaló hörgésű kis bölcsészcsapat, mint akiket hasba szúrtak, és most még tekernek néhányat a bökön. Forrás mai eszével akár mulatságosnak mondta volna az egészet, de mégsem ezt érezte: az emlék, annak a régi szobának a levegője, amit most is az orrában érzett, erősebb volt.

Nézte a sok fiatalat körben, ki spanyol, ki holland mezben kajabált, integetett, ha mellé ment egy lövés, vagy elrúgták egymást lábát a plazmatévén.

Mila lökte meg.

Nézd már...

Szemben velük egy idősebb férfi ült, egyedül, és a hőségben is kötött, pomponos sapkát viselt. Üres kupica és félig ivott söröspohár állt előtte. Látszott, hogy már nem az első adagot hajtotta fel, bozontos szemöldökéből hosszú, vastag és fehér szőrszálak lógtak be homályosan csillogó szemé elé.

Az jutott eszembe, hátha ő az..., mondta a lány, és úgy állította az asztalra a kamerát, hogy benne legyen a férfi is.

Ki?

XVI. Benedek unokája, basszus.

Princip unokája? Lehetetlen. Fiatal hozzá.

Jól van, na. Csak valahogy volt egy ilyen fura érzésem. Meg milyen csúcs lenne, ha rátalálnák mi magunk, csak úgy, Babić nélkül.

Meg se tudjuk szólítani, mondta Forrás.

Mért, annyit mondhatsz neki, hogy Princip. Úgyis mindig ezzel jössz.

Forrás a férfit bámulta. A tévész sereg fel-felhorkant, a bosnyák nyelvű szpiker kiabált, szépen ragozta a focisták nevét, Robbenom, Ikerom Casillasom.

A férfi, aki jószerével háttal ült a kivetítőnek, egyszerre felzokogott. Kissé megemelte szakállas fejét, pislogott, majd sírni kezdett. Mila

óvatosan a kamerához nyúlt, rázoomolt. Amikor a férfi a kezébe temette az arcát, és úgy sírt tovább, Mila kisvártatva felállt, és lassan, a kamerát alig takarva a szomszéd asztal felé sétált. Meg is állt, csak a kezébe fogott felvevőt mozgatta ide-oda. Az öreg ebből semmit sem vett észre, egyre lejjebb görbedve zokogott.

Az egyik pincér jött feljük, és észrevette, mi történik. Sietett egy teli tálca itallal, de mégis odakurjantott valamit az öregnek, és az asztal-kendővel ráhúzott egyet a fejére. A svung levitte a sapkáját, és előtűnt tar koponyája, amelyen hosszú, lilás seb húzódott keresztben.

Mila visszahátrált a saját helyére.

Basszus, itt még minden ember egy dráma miniben.

Felvetted?, kérdezte Forrás.

Naná. Hihetetlen. Van egy brüsszeli Balkán-pályázat, tuti, hogy oda beküldöm. Már ebből megvan az anyag.

És Princip unokája?

A kis szajkó megszólalt, nézett a lány Forrásra. Lassan már azt gondolom, minek ide Princip unokája. Vagy ha hozzád akarok hű lenni, akkor meg mindenki az!

A közönség felhördült, Iniesta lövését védte bravúrral van Breukelen.

A szemközi asztalnál az öreg felvette az asztalról a sapkát, megtörölgette vele a szemét, és akkurátus mozdulatokkal visszaillesztette a fejére.

Fél tizenegykor, amikor már túl voltak azon a kávé is, amit eredetileg Babićtyal kellett volna meginniük, Mila kis híján odavágta a mobilját.

Mi van már ezzel a faszkirállyal! Mi ez a vartyogás!

Biztos azt mondja, ékes bosnyák nyelven, hogy a hívott szám jelenleg nem kapcsolható...

Nem mondd, ezt én is kitaláltam!

Tudod, hol lakik?

Egy francot, azt hiszed, hasznos információkkal traktál? Bezzeg azt, hogy celeb, nem titkolta el!

Hívjam fel Esadot?

Mért, gondolod, hogy ő Ljubljánában vagy hol a tökömben tudja, mi van Babićtyal?

Nagy cimbik, lehet, hogy köztük él a forró drót. Esadot is nagyon izgatja Princip unokája.

Ahhoz képest ide sem dugja a képét.

Sosincs lóvéja. Vagy dolga van. Turnézik a kosarasokkal vagy a jég-hokisokkal.

Nyáron...

Ki tudja?

Ez az, itt senki sem tud semmit.

Forrás elkezdte hívogatni Esadot, de csak a fejét csóválta minden végigcsöngetett hívás után. Kértek még egy kávé.

Tizenkettő után úgy döntöttek, hogy mennek, és megnézik azt a helyet, amit az esti taxis mutatott, ahol a merénylet történt.

Itt állt Princip, helyezkedett el Forrás a sarkon, és onnan jött a kocsi-szlop.

Ne játsszam én Ferenc Ferdinándot?

De, játszhatnád.

Mila kissé berogyasztott térddel, mint aki egy autóban ül, sétált el Forrás előtt. A fiú kinyújtott karral, kezéből pisztolyt formázva rálőtt a lányra, aki a szívéhez kapott.

Princip megvan, már csak az unokáját kellene megtalálni, mondta Mila.

Felsétáltak a bazársorra, és beültek egy étterembe. Itt egy fára volt felszerelve a plazmatévé, és fél nappal a vébédöntő után a spanyolok győzelmi mámorát mutatták.

Esad írt, örvendett hirtelen meg Forrás.

Mit?

Ahogy sejtettem, mondta, majd felolvasta mobiljáról az üzenetet. Mi hír, öreg harcos. Montrealban vagyok a kosárcsapattal. Ahmed mindent tud.

Vesszük észre, biggyesztette a száját Mila, és felhőrpintett egy pohárka sligovicát. Ő is megnézte a telefonját, majd visszajött az asztalra. Mi csak azt tudjuk, hogy Ahmed Babić le se tojik minket.

Ettek. Forrás épp az utolsó falat flekkent tette be a szájába, amikor a tévéképernyőre meredt.

Azt nézd, mutatott teli szájjal előre a késével.

A hírek mentek, és Babić fotóját mutatták, aztán valamilyen épület, ahol tömeg volt. Érkeztek a mentők, a mentő elment. Néhány másodperccel később egy fehér köpenyes orvos beszélt, dr. Zlatan valami -ovics nevű. Utána megint Babić képét rakták be.

Mi ez?, sikította Mila. Mi a franc történik itt?

Mila odarohant a pincérhez, megragadta a karját és a tévé felé mutogatott, angolul próbált vele beszélni.

Nem nagyon értette, mit akarnak, aztán annyit meg tudott mondani, hogy Babić meghalt.

Mila visszatámolygott és az asztalra roskadva sírt.

Kisvártatva egy másik pincér jött oda hozzájuk, aki jobban tudott angolul. Forrással beszélt.

Bent volt egy bankban, amikor bankrablók jöttek. Babić közbe akart avatkozni, hogy leszerelje őket. Kétszer mellbe lőtték. Igazi hős volt!, mondta a főpincér. Ismerték?, kérdezte még halkán.

Barátunk volt, mondta Forrás. Érezte a nyelve hegyén, hogy friendet pontosan ugyanúgy, kissé szlávós akcentussal ejtette ki a száján, mint ahogy Esad szokta neki mondani.

Ez sokkal hihetlenebb történet, mint Princip kibaszott unokája, mondta Mila.

Az élet írja...

Az élet.

A szarajevói merénylet 2.

Olyan, mintha direkt ezért jöttünk volna. Vagy mintha a mi kedvünkért történt volna. Babić elintézte.

Nézd..., szólalt meg ekkor Forrás. Ott megy... az öreg.

Az előző esti zöld sapkás férfi jött velük szemben. Az egyik kezében botot fogott, a vállán átvetve régi, a postásokéhoz hasonló táskát cipelt.

Nekem ez sok, borzongott meg Mila.

Most már úgyis csak ő maradt.

Épp elhaladtak egymás mellett, amikor Forrás ezt kimondta.

A férfi utánuk fordult, valamiről beszélni kezdett, kétszer is intett, mintha valami régi, messzi dologról lenne szó. Aztán elhallgatott, kifordította a kézféjét, pénzt kért.

Forrás a farzsebébe nyúlt, egy tízeuróást húzott elő, azt adta oda. Az öreg elvette és megcsókolta a pénzt.

Továbbmentek.

Viszlát, Princip unokája, mondta halkán Forrás.

Ég áldjon, Ahmed Babić, mondta halkán Mila.

Ambroozia.hu, 2013/1.

■ Méhes Károly 1965-ben született Pécsen. Verset és prózát is ír.

Oravecz Imre

ÚJDONSÁGOK

1

Elindulok a házban valahova,
egy másik szobába,
vagy annak a szobának egy másik pontjára,
amelyikben vagyok,
egy tárgyért,
vagy hogy csináljak ott valamit,
de közben eszembe jut valami,
és elfelejtem,
mit akartam,

eltérít, túsul ejt egy emlék, egy új szándék, mikor mi.

2

Raynaud-szindrómám lett,
ha kesztyű van rajtam, ha nincs,
hidegben pár perc alatt mindkét kezem
középső és gyűrűs ujjá elfehéredik, elérzéktelenedik,

pontosan olyan színt öltenek,
és olyan hideggé válnak,
mint amilyen anyám keze volt a ravatalon,
mikor utoljára megérintettem,

ilyenkor gyorsan bemegyek a melegre,
és sokáig masszírozom,
hogy visszatérjen beléjük az élet,

most már erre is figyelnem kell.

Jelenkor, 2013/3.

Oravecz Imre 1943-ban született Szajlán. Verset és prózát is ír, műfordítással foglalkozik. József Attila- és Kossuth-díjas.

Kürti László

RÉZ- DRÓT- SZÍV

a rézdrót jobb vezető az alumíniumnál.
hajtogatom, hogy kimelegedjen,
de meg ne szakadjon bennem semmiféle
tartás. ez a csípős hunyorgás a múlt heti
elektromosságom. nyelved hegyével
érintsd meg a szám.

a szív ívet húz: újra pocskókol.
váltóárama visszaránt megint.
ha el-eltűnsz, ide ragyogsz vissza,
és nem érted, a trafó, végül, mire jó.

összetart bennünket néhány réz-, alumínium-
huzal, rajongó áram. átlátható fémes kötés,
beláthatatlan következményekkel.
koszorúköreim átérnek rajtunk. élém villansz
minden aortatelődéssel. vöröshűsmágnes,
koszorúindukció. kialszol újra.

Mozgó Világ, 2013/3.

Kerber Balázs

BOWLING

E-mailek helyett mostantól
bowling-golyókat küldök,
elég volt a részletes válaszokból.
Elég volt a kommunikáció
riasztó csáppjaiból, szavakat
teleszkóppal nézni, kiszámítani
a röppályájukat. Légy gömbölyű,
és bírd a jelentésnélküliség
jelentésével, az előretörő
golyó hibátlan száguldása legyél.
Megoldás nélkül is győzelmet
aratsz. Célba érésed egy rémálom
felszakadása, párnát igazítás,
és nyugodtan visszaalszol.

Tiszatáj, 2013/4.

Rott József

MÁR JÁRTAM OTT

Mindannyiunkat várja végső igazság, de csak kevés bebocsáttatott léphet ki a kapuján. Aztán ezen kevesek nem akarnak, vagy nem marad alkalmuk beszámolni a találkozásról. Másoknak a szavuk kevés hozzá. Elnémítja őket a félelem. Mert ott és akkor arra eszmélnék rá, hogy mindvégig, egész életükben, még olyankor is, amikor a hátukat mutatták neki, feléje menekültek, s emígy menekül most az is, akivel éppen megosztanak az ekképp megoszthatatlan tapasztalatot. Mert iszonytató a pillanat és személyre szabott, mint minden elmúlásáé... Ezért magamról fogok beszélni.

Te vagy a világegyetem arra a másodpercre az összes mérhető terével, mielőtt magadba zuhannál. A megvilágosodás erejével.

Olykor már azt hittem, és nem csak verítékben tocsogva, fogszorítva, az utolsó erőmet megfeszítve, acsarogva, hogy mindhárman itt zsongnak a fejemben! Szabadulni sem bírnék tőlük, legföljebb a bőröm árán. Hármunkat említettem? Bizony. Ezek szerint közéjük soroltam magamat is!... hangoskodnak, hetvenkednek, adják a magabiztost, ahogy azt másoktól látják, ahogy eltanulták, gondolkodni sem lehet tőlük. Miképp ők nem gondolkodnak egymás fejével, csak a magukéval, noha muszáj döntéseket hozni, közösen cselekedni... Ami körülöttem zajlott azokban a zaklatottan múlt, feszült hetekben, az zaklatolt bennem is.

Annyira, hogy időnként, váratlanul, hevesen dörömbölni kezdett a szívem. Akárha szét akarná vetni a mellkasomat. Le kellett ülnöm. Abban az északnyugat–délkelet irányú, másfél kilométer hosszú vízmosásban dolgoztunk, amit Szakadásként jelölnek a térképek. Nem ok nélkül. Ez a szakadék választja el az északi fenyveseket a szellős, mély lélegzetű, őszög bükkösöktől. Nehézségekkel megközelíthetetlen, elvadult vidék. Nap mint nap gyalogosan tettük meg az utolsó kilométereket a munkahelyig. Szerszámmal a hátunkon, nyakunkban, egymás mögött bandukolva.

Meglazítottam az ingemet ültömben, hogy levegőhöz jussak. A napsugarak itt-ott átütöttek a bükkök koronáján, de nem értek le a szakadék mélyére, ahol mi hárman, hol a rothadó, hol a kesernyés

szagú avar alatt szivárgó, hol a síkos mederágyban felgyülemelő patakban, hol meg a talajból elő-előütőköző sziklákon voltunk kénytelenek megvetni a lábunkat. A szívem ugyanolyan hevesen kalimpált. Máskor meg a kezem kezdett el erőtllenül és türelmetlenül reszketni. Mintha nem is a sajátom volna. Odaveszett a magabiztossága. Gondot okozott, hogy irányban tartsam a hasítófejszét vagy a láncfűrész. De sürgött az idő, mindhárman végezni akartunk, kijutni abból a nyálkás, áporodott levegőjű kárhózatból.

Azon a reggelen, már amikor beültünk a kocsiba, elfogott valami gyomorig ható nyugtalanság. Köszönés helyett egymás felé böktek a tekintetükkel a parkolóban, aztán magukra csapták a kocsiajtót. Megkönyebbüléssel vettem tudomásul, hogy Fényes ült mellém, és azt is, hogy beszéd helyett a kesztyűtartóban kezdett kotorászni. Talán azt a csomag rágógumit kereste, amit az imént süllyesztettem a zubbonyzsebembe.

Ödön, mint az utóbbi időben rendszeresen, másnaposan, kialvatlanul kucorodott be mögém. Puffedt ábrázatát felverte a borosta. Árszította magából a mosdatlanság savanykás szagát, csakúgy az ingerkedhetnék mozdulatokban lappangó fenyegetését. Mindkettőnknél alacsonyabb, keménykötésű fickó. Léptei kurták, erélyesek. Visszahajtott szárú, kapcaszagot dohogó csizmája jellegzetes tartozéka a gúnyjának. Ödön nem csinál titkot belőle, hogy semmibe veszi a világ azon részét, mely kívül esik a látóterén. Azt hiszem, csak akkor boldog maradéktalanul, ha valakire rákényszerítheti az akaratát. Elégszer láttam a kölykeit pityeregve és a nejét, véresre rágott szájszéjjel. Szerintem Ödön szerelmes kedvében előbb meggyötri azt a törekeny tevertést, hogy aztán annál nagyobb örömet lelje az ölelésében.

Most viszont nekünk jutott Fényessel a rossz szagával, a tompaságával együtt. Fényessel, aki bár előttem is titkolja, sokszor önmagát sem képes elviselni. Noha kipihent, jól öltözött és... Nyugodt? Megbékélt? Elég értelmes ahhoz, hogy tisztában legyen vele: önmaga a legfőbb akadály annak, hogy viszont szeresse, s ezáltal örömet lelje az őt elfogadó világban. Mert nem láttam még olyan egyénnel találkozni, beleértve a falunk határán kívül eső, véletlen teremtette kapcsolatait, akinek Fényes el ne tudta volna nyerni, akár maradéktalanul a rokonszenvét. A rá jellemző szókimondással, közvetlenséggel vagy éppenséggel azzal az elegáns nemtörődomséggel, amivel látszólag figyelmen kívül hagyjuk mások gyengéit, s ami éppúgy nem kerülne semmibe Fényesnek, akár a sziporkázó keresetlensége, ám nem és nem. Mihelyst

felkínál számára valamit a sors, Fényes megbokrosodik. Komolyan mondom, mintha maga sem tudná, mi miatt, de elégtételt akarna venni az életen. Kellemtlenebbé válik Ödönnél. Mert nyerseséggel, miképp Ödön, kiábrándíthatsz, elriaszthatsz, megfutamíthatsz valakit... Istenem. Legfőjebb elkerül az illető a későbbiek folyamán. Mintha nem is léteznél. De attól a vesébe látó nyíltságtól... Fényestől félni kell. Még akkor is, ha nincs a közeledben. Mert mégis ott van. A fene sem érti, hogyan csinálja.

Indítottam, közben rágót tettem a számba. – Kérsz? – kérdeztem Fényestől a zubbonyzsebemet paskolva. Aztán sebességet váltva taszítottam a szétvetett lábán. – Mi lenne, ha összebb kapnád magad? – Úgy tett, mintha nem hallana. – Kapcsold be a rádiót! – szólt előre Ödön. – Az kéne csak – így Fényes, akit ki lehetne zargatni a világból a kereskedelmi adók karattyolásával. Ödön a Mária Rádiót ajánlotta neki meg valami durvábbat. Jól van, gondoltam, szórakoztassátok egymást.

Egy munkásszállító busz meg egy ponyvás teherautó közé soroltam be. Olyan verten gunnyadtak a melósok a helyükön, hogy első pillantásra azt hittem, üres a járat. A nap felkelt már, ám az út, ahogy bevitt a hegyek közé, a fák árnyékot vertek a szemünkbe. Túl az árkon öles levelű útilapu tenyészett a patak árterén, meg mogyoróbokrok, bodzák, alig lehetett látni tőlük a vizet. Az egyre gyakoribb kanyarok besűrítették a forgalmat. Régi kőfejtő mellett haladtunk el, majd kinyílt a völgy. Egy elhanyagolt futballpályán a hasaljukig erő párában vágómarhák legeltek. Elfacsarodott a szívem.

– Ilyen egykedvűen rágnák a füvet akkor is, ha tudnák, mi vár rájuk? – kérdeztem.

Ödön behúzta nyakát, Fényes viszont sokáig nézte a csordát.

– Egyetlen szál feszültséggel teli drót engedelmessé teszi őket – mondta.

– Méghozzá egy életre – tettem hozzá.

Beértünk a következő faluba. Benzinkút, sváb parasztházak, kőistállók, kopott kiskocsmá, szerelőműhely, melynek egy köpcös, középkorú férfi éppen kilökte a lemezajtáját... Lassítottam a vegyesbolt előtt, ahol a reggelinket szoktuk megvenni. Ödön rontott be elsőnek a magánhirdetésekkkel, papírfecnikkel teleragasztott üvegajtón. Drágult a palackos gáz, láttam szemmagasságban, mellette gyászkeretben egy kézzel írt nevet és az életkort jelölő gömbölyded számokat.

Mire kosarat vettem a kezembe, Ödön félig már megpakolta a sáját, Fényes meg a pultos lánnyal beszélgetett. Rajtunk kívül nem

tartózkodott más a kenyérszagú üzletben, ez bátoríthatta föl a lányt. Fűrge, ápolt ujjain csillogtak a gyűrűk, ahogy ürügyet keresve a mutogatásukra arrébb tett valamit a pulton. Láttam, hogy Fényes szeme is megakadt a dolgos, munkához szokott ujjpercek látszólag szórakozott, bájos játékán. Aki látta már ezt a lányt a vevőkkel bajlódni, elsiertet mozdulatokkal szeletelni a szalámit, ütni a pénztárgépet és a pultra csörrenteni a visszajárót, az érthette csak meg, mi történik most ketjük között. Elkaptam a tekintetem, olyan beszédes volt a pillanat. A lány nevetett. Egészséges, érett nevetése volt. Kecsegtetőbb jelenséggel korán reggel aligha találkozhat az ember.

Kétirányú érzést fakasztott bennem a helyzet, miközben nekem is mozdulnom kellett, mert új vevők nyitottak ránk. Eggyel több okom lett, hogy viszolyogjak Ödöntől, ugyanakkor káröröm is munkált bennem. Nehezen viseltem volna, ha Fényes elszereti ezt a lelkében ruganyos, nyíltszívű lányt, aki mindhármunk számára oly megnyugtatóan, mindmáig a pult túloldalán maradt. Vagyis több volt ez a Fényes irányában ébredt érzés egyszerű kárörömnél: féltékenység a javából. Most értettem meg Fényes módszerét, amely csak komisszággal mondható módszernek, annyira a lényéből fakad. Mert az érdeklődése őszinte, s ezt nem csupán a hanglejtése és az önálavető gesztusai bizonyítják, hanem a másikban, történetesen a pultos lányban végbemenő változások. Ahogy kivirágzott az a zárkózott, talán nem is annyira fiatal arc. Ahogy asszonyossá vált annak a mindaddig rejtőző lénynek a légzése, s ezáltal a szavai. Szinte sóhajok voltak azok, már-már kimondott vágyak. A lány átlényegült, ám Fényes nem sietett elébe. Minek is tette volna, amikor a másik már menthetetlenül sodródott feléje... Ekkor értettem meg azt is, hogy éppen a helyzetemnél fogva nem tehetek Fényeshez hasonlóan. Engem vár a feleségem és a gyerekeim. Vár a munkám. Seregnyi nyakamba varrt, lehangoló kötelesség. Egészen összezavart a felismerés: Fényes összeölelkezhet azzal a testében-lelkében egy, nyíltszívű teremtéssel. S ami még gyötrőbb látomás: kézen fogva sétálnak, beszélgetnek, összehajolnak. Képtelenség! Fényesnek semmi köze ehhez a lányhoz! Még Ödönre is hatást gyakorolt a jelenet, mert éppen ebben a pillanatban zúzta szét az idillt.

Visszaültünk a kocsiba.

Ha eddig harapós kedvünkben voltunk, most egyenest feszültséggel telt meg az utastér. Bekapcsoltam a rádiót. Lehetséges, hogy mind-egyikünk a másik kettő ellenében is létezik, miközben abban a hi- szemben morzsoljuk napjainkat, hogy elválaszthatatlanok vagyunk?

S meglehet, kívülről szétválaszthatatlanoknak látszunk is. Ellenérzések tartanak össze bennünket éppúgy, miként más kötelékek: ahogyan az egymás körül vándorló égitesteket a mozgási dinamika meg valami még távolabbi és megfoghatatlan törvény: a tömegvonzás?

Röhögőm kellett akaratlan, ám kín érződött ki a hangomból. Belekeveredett a rádió zagyválásába, keserűen és értelmetlenül. Fényes felkapta fejét.

– Kapcászagot érzek? – kérdezte mordan.

– Csizmaszag lesz – mondtam, fejemmel a hátsó ülés felé intve. Ödön beleharapott a szendvicsbe, ivott rá, s ahogyan rázkódni kezdett a kocsis földúton, böffentett.

– Ödönszag – válaszolta Fényes.

Összenéztünk a belső tükörben.

A poros kis bekötőutat, melyet immár háromnegyed esztendeje használtunk, a hétvégi felhőszakadást követően egy rönkszállító teherautó jószerével járhatatlanná tette. A mély és széles nyompárban megülő esővizet még nem szívta föl a nap heve. Hol a bakhát horzsolta, hol meg a felcsapódó esővíz verte az alvázat. Ahol a rét találkozik az erdővel, egy bükkligetben állítottam le a kocsit.

Kijárt útnak ez a sorsa, törte meg Ödön a csöndet. Szokás szerint elsőként málházta föl magát, ám most, mintha csak vezekelni akarna a boltbéli faragatlanságáért, a szokásosnál is több batyut vett a hátára.

– Ezért tartanak az erdészek terepjárót – mondta Fényes.

– Meg azért, mert nekik telik rá – böktém rajta, bár inkább védekezésnek tűnt a szavam.

Egymás mögött baktattunk a Szakadás alsó bejáratáig, ahonnan a patak mentén kanyargó ösvény amúgy sem engedte volna a felzárkózást. Madárdalos volt az erdő mélye. Egy repkénnyel benőtt gyertyánon harkály kopácsol. Mintha visszafelé gyalogolnánk az időben, egyre sötétebb és hűvösebb lett körülöttünk a völgy. Visszahozta számomra a tél emlékeit. Azokat a heteket, amikor elkezdtük itt a munkát. Mindig elfog valami furcsa, megfogalmazhatatlan izgalom, amikor mások által nem járt helyekre tévedek. Különös, félelemmel vegyes érzés, mely csak azután szűnik meg, miután kiismertem a hely természetét. Most mégis, mintha minden fordítva történt volna. Alighogy belekezdünk a gyérintésbe, térdig érő hó szakadt, jószerével a nyakunkba. Jeges, hófúvásos volt a karácsony. Arcbőrt égető porhó kavargott, szikrázott az utcai lámpák fényében. Hirtelenjében kevésnek bizonyult a fölfűré-

szelt, hasogatott tűzifánk, és jégdugó keletkezett a vízvezetékben valahol a kerti csap és a ház között. Az ünnepek könnyes, érzelgős hangulatából menten a halaszthatatlan tennivalók sűrűjébe pottyantam. Csákánnyal vertem föl az udvar csontkemény földjét, aztán éjszaka hasogattam fát olyan metsző hidegben, hogy azt hittem, letörnek az ujjaim. Amikor hideg verítékkel a hátamon bementem a házba, arra gondoltam, nem is tudjuk, mit ünneplünk a gyertyákkal, csillagszórókkal, az eltanult mosolygással. Úgy elkényeztet bennünket a jólét, hogy már csupán a hiánya tűnik föl a számunkra, az szül bennünk aránytalan, számonkérő indulatokat.

Kakukk szólalt meg a Szakadásban. Ödön úgy szedte előttünk a lábát, mintha menekülne. Vajon üldözzük Fényessel vagy követjük? Nem tudtam eldönteni. Csupán abban voltam biztos, és egyre kényelmetlenebbül érintett a felismerés: Ödön miatt vagyunk itt, utolsó alkalommal. Kidöntjük azt a szakadék peremén nőtt öles vadkörtefát, melyet Ödön csikart ki illetményfaként a főerdészből néhány körülötte senyedő körrrel és hárssal egyetemben. Hulladékfa, ha úgy vesszük, ám az ínséges helyzetünkől kiindulva: tiszta nyereség. Semmi rossz érzés nem kísértett volna, ha nem hagy nyomot bennem a főerdész sanda mosolya. – Vigyétek – mondta. Nem szokott ilyen egyértelmű lenni a maga kárára. Fényesben szintén ellenérzéseket keltett ez a gálánsnak aligha nevezhető adakozókedv. Amikor hármásban maradtunk, velem ellentétben hangot is adott nemtetszésének.

Védelmébe vette a fát, mire Ödön fölényesnek és pazarlónak titulálta, mivel legalább másfél köbméternyi tűzifát látott a körtében. Fényes az ég madaraira hivatkozott. Szerinte vétek kivágni egy termőfélben lévő fát. Ödön erre álszentnek nevezte, ám ezzel sem tudta megingatni Fényest, aki úgy okoskodott, hogy minden bizonnyal odvas a fa, értéktelen, különben a főerdész aligha mondott volna le róla. Ezen a ponton ártottam magam a vitába. – Ha nem vágjuk ki a körtét, a főerdész odaadja másnak. A fa úgyis elpusztul, mi pedig akkor járunk pórul, ha kihátrálunk a helyzetből, melybe Ödön szerzésvágya sodort mindhármunkat. – Ugyanakkor éreztem, hogy tartalmatlan az érvelésem, mert feltételezéseken alapul. Beteg a fa? Hátsó szándék munkál a főerdészben...? Cselekvés közben derül ki, milyen az ember. Mihez s hogyan nyúl végszükség esetén. A többi találgatás... Kidöntjük a körtefát, aztán földaraboljuk. Minden más már a közelítők dolga. Lovakkal fogják levonszolni a rönköket meg az összeláncolt tűzifát a rakodóhelyig.

Meg sem pihentünk a munkaterületre érve, miként máskor tettük volna. Ödön feltöltötte a láncfűrész benzinnel, olajjal, a jobb hüvelyk-je kíséreléssel ellenőrizte a láncfogakat, aztán felbőgögte a motort. Fertályóra múlva már bántam, hogy belebocsátkoztam ebbe a meddő okoskodásba. Letaroltuk a köriseket, hársakat, mindenki tudta és szó nélkül tette a dolgát. A meredély egyébként is elvette kedvünket a beszédől. Félterpeszben közlekedtünk, a támaszkodó lábunk félig kifordítva, benyomva a laza talajba. Füttyszóval, jelbeszéddel érintkeztünk.

A körtefa alig öt méterrel lejjebb a szakadék peremétől, ám szédítő magasságban a szakadék fölött, az előző napokban magam is mindannyiszor úgy láttam, a tengelyével visszatérő csavarodással a törzsében, egyenesen tör az égnek, de most, alulnézetből, az egyik kidöntött hárs tuskóján állva, a bezuhogó napfényben megváltozott a véleményem. Ez a fa sosem fog a szakadék pereme felé dőlni! A súlya, akárhogy igyekszik Ödön a fűrészszel, a mélység felé fogja rántani. Nem értettem, hogy a nyílt tér, a megváltozott fényviszonyok miért nem változtatnak Fényes észlelésén és Ödön eltökéltségén.

Fütttyentettem, hadonásztam, ám valójában már mindegy volt: bőgött a motor, Ödön tekintete a láncon, Fényes pedig a hátát mutatta mindkettőnknek. Végtelen másodperc volt, ahogy földbe gyökerezett lábbal, dörömbölő szívvel a mellkasomban követtem a fába hatoló fűrész útját, majd egy tompa, rémisztő roppanás hallatszott.

– Magam is a reccsenésre lettem figyelmes – mesélte később a főerdész. – Vészjósló hang volt, utána pedig az ordibálás... Azonnal beültem a terepjáróba. A Szakadás felső peremén állítottam le a motort. A meredélyben Fényes és Ödön vitáztak, de csak akkor értettem meg, miről van szó, amikor megláttam a ledöntött körtefát és leereszkedtem hozzájuk.

– Lenyelte a nyelvét – mondta, vagy inkább akarta mondani Ödön, mert alig lehetett érteni szavát. – Semmi kárt nem tett benne a fa, de amint a hátára esett...

– Fel kell metszeni a gégejét – habogta Fényes elvékonyodó szájszéjjel. – Vedd elő a bicskát!

Ödön belesápadt a gondolatba. Mindjárt tudtam, hogy képtelenek lesznek a beavatkozásra. Fényes a szavak embere, Ödön meg... gyáva ahhoz, hogy valakinek indulat nélkül elvágja a torkát. Szájhős, mint a társa.

Elvettem Ödöntől a bicskát.

Amikor idáig jutott a főerdész, ismét dörömbölni kezdett a szívem. Megrohantak az emlékek. Újra átéltem, ahogy a kitáguló pupillám felé rohan az összezsugorodó világ, és vele együtt az egyre sűrűsödő félelem és fájdalom formájában a felismerés: a léted foglya vagy...! Ha nem tudsz megbékélni magaddal, a világgal sem lehetsz békességben. Elpusztítod hát magadban az így megtagadott világot. Miképpen képtelen önmaga teljes elfogadására Fényes és Ödön is, akikkel kényszerűen összekötöttem az életemet, ám akik a döntő pillanatban a hátukat mutatták nekem.

Már tudom, hogy a rémület ölt meg akkor. A felismerés fájdalma. Azóta sem merek beszélni a tapasztalatomról. Csak a torkom forradását tapintom meg olykor, hogy elhiggyem: valóban jártam ott.

Székelgyűjtés, 2013/4.

Papp Attila Zsolt

AZ IF-SZIGETEK

Megjönni If-szigetről, csendben,
hajnal előtt érni partot –
akárhányadik változatban
mondod újra el kalandod,

vigyázz a belső tájra, vándor,
több dobásra már nincs remény:
ki egy romantikus regényből
kel útra éjnek idején,

azt ne ijessze meg, ha néha
feltűnik egy-egy If-sziget,
aki a nyílt vizekre tévedt,
annak senki sem integet,

hű vagy hűtlenné vált menyasszony,
barát, ellenség vagy isten,
nem lóghat ki a képkeretből,
többé nem maradhat itt sem,

és mégis maga írja sorsát,
de éppen ez benne a jó:
minden történet közepében
egy If-sziget található,

egy vadregényes, zárt erőd,
alagút, rács és golycskötél,
ahonnan minden út elindul,
ahová mindig visszatér,

és csak a változó díszletek
jelzik a helyet és a kort –
örökké bolygó Edmond Dantès,
várnak a szétszórt, tág terek
s rajtuk egy új szigetcsoport.

Kortárs, 2013/3.

Horváth Adrienn

MŰSZTIKÓSZ

Eget bámul – nyitogat titkokat,
csudálkozik az almán: vér marad, ha harap,
fintorog, majd szelídebben, de ismét belémar.
Észreveszi – játszhat:

tenyerét pöttyözteti fényharmattal,
nem válik óvatossá –
hiába csillognak a szemekben körötte az utasok –,
mert figyel, az elillanó csudajelenés
üressé ne válják ereiben.

Ahogy kezének fejét mozgatja,
lásd így változik a minden:
faágak, vonatvezeték –
szemjátékkal suhanást fest az ablakra.

Majd ismét kifelé tör a bámulással:
birtokba vesz és raktároz –
mosolyával gúnyolódik a vakvágányon.

Fénybe grimaszol, zavarja a rendet,
apró pihegéssel a test-test közti csendet.
Körmön forog körbe, egyszer csak megáll,
ha megtartja a kar, mely a válladból indul tovább.

Aprókat pillant szemének pillája:
sugárral karcolva vásznat,
tejfehér játszóterét a pupillájában összefutó ereknek.

Elfáradt, most bambul –
előtte vargányát pingált, s örökké maradó pillangót.
Megérkezni és lenni az útnak csupán
indigókék-szomorú mézeskalács-lenyomata,
ezzel pöttyözik szánk szélét a morzsafogak.

De hiába, elfáradt, most inkább alszik, míg
felhőarcok vigyázzák az üvegkeretes kék neszek árnyékát.
Álmában mosolyog: nem érzi a terhet,
hogy a megváltás már ott kuporog a melleken.

Forrás, 2013/3.

Vörös István

LXXXIII. ZSOLTÁR

1 Isten, ne vesztegelj
ide a földhöz kikötve.
Az egész világ a te
gondod? Vagy csak
a naprendszerre terjed
ki teljhatalmad?
Esetleg már a Hold
se hozzád tartozik?
A fizikai törvények,
úgy tűnik, az egész
világegyetemben azonosak.
2 De az az egyetem is mi?
Ki a rektora? A dékánok
hányan vannak?
Már valóságos légiót
alkotnak a dékánhelyettesek.
És csillagképpé állnak
össze az égen.
Lehet, hogy te csak
tanársegéd vagy?
Énnekem mégis
a te óráid a kedvenceim.
3 A nagyelődóba néped ellenségei
gyűlnek, edomiták és hagarénusok,
gebaliták és amálekiták,
hogy megdobáljanak
csillagközi porral,
sötét anyaggal, és rád
uszítsák az ismeretlen energiákat.
4 Ne hallgass és ne nyugodjál,
Isten! Hiába tettél hallgatási
fogadalmat. Hiába áltattad
nemléteddel a teremtményeidet.
Te, a földi geológia és evolúció mérnök
csapatának vezető kutatója, mondd,

hogyan tudjátok elérni, hogy a ti
törvényeitek mindig érvényben
vannak, és bíróság sem kell
a gravitáció jogainak elismeréséhez.
A fénytörést nem kérdőjelezi meg
az elemi részecskék rosszul
megválasztott parlamentje.
Hogy nem fulladoztok
demokrácia nélkül?
5 Mért nincs egyenlőség
proton és elektron között?
És mért nem támadnak
egymást lenézve a másikra?
A kémia persze már háború,
a csillagászat akciófilm.
A galaxisok köze, mint
a porcelános doboz szalmával,
filozófiával van kitömve.
6 Látható gondolatok
keringenek a világegyetemben.
És az árnyékukban láthatatlan
hazugságok lengnek, forognak
ellentétesen, rosszul kiszámított
vagy kiszámíthatatlan pályán.
7 Én Istenem! Tedd őket olyanokká,
amilyen a porfelhő, és amilyen
a polyva a szél előtt,
söpörd a fizika szőnyege alá,
mint aki el akar felejteni valami
rosszat, és személyisége vizeiben
teherjáró hajókat süllyeszt el.
Ereszkedj a roncsok közé
búvárkodni, tanítsd a történetüket
az egyetemen, ahol még
senki se tanult meg soha
se semmit, se valamit.

Pannonhalmi Szemle, 2013/1.

Vörös István 1964-ben született Budapesten. Verset és prózát is ír, műfordítással foglalkozik. József Attila-díjas.

Míg a rendszerváltást követő évtizedek kifejezett pezsgést hoztak a magyar irodalomtörténet-írás terén – mind elméleti, mind gyakorlati szempontból –, addig a honi bölcséleti színteret tekintve jóval kevésbé szívderítő kép tárul elénk. A magyar filozófiatörténet-írás mintha egyfajta másodlagos, már-már lesajnált tevékenységként tűnne fel a filozófia „komoly” műveléséhez képest, nyilvánvalóan nem függetlenül a hazai filozófiai kultúrával kapcsolatban kialakult toposzoktól (megkésetttség, receptív jelleg, nemzetközileg elismert teljesítmények csekély száma). Az utóbbi években szerencsére biztató jelek is mutatkoznak ezen a területen, s ha áttörésről még nem is beszélhetünk, egyre inkább aktuálissá válik az általánosabb, elvi jellegű kérdésfelvetés a hazai filozófiatörténet-írás lehetőségeit illetően. Hogyan írjunk magyar filozófiatörténetet? Ezzel a (kör)kérdéssel fordultunk hazai szakemberekhez, abban a reményben, hogy a kapott válaszok révén nemcsak a filozófiatörténet-írásról, hanem a magyar filozófia sajátosságairól is többet megtudhatunk – illetve arról, beszélhetünk-e egyáltalán jellegzetesen magyar filozófiai hagyományról. A rovat összeállításában nyújtott segítségéért DEMETER TAMÁSNAK tartozunk köszönettel.

Demeter Tamás

HOGYAN LEHET ÉS HOGYAN ÉRDEMES MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNETET ÍRNI?

Bevezetés

A jelen összeállításba felkért szerzők arra a kérdésre keresik a választ, hogyan is írjunk magyar filozófiatörténetet. Az utóbbi évtizedek ez irányú próbálkozásai meglehetősen divergensnek, s nem körvonalazódik belőlük sem konszenzusközeli kutatási program, sem módszertan, sem pedig kánon, amelyekre támaszkodva e vállalkozásnak legalább az alapvonalai láthatók volnának. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a „magyar filozófiatörténet” címke önmagában nem jelent semmit, mert a terület művelői között nincs egyetértés sem az alpanyagul szolgáló releváns szerzők és művek körét, sem pedig azok feldolgozásának módját tekintve. Ez önmagában persze nem végzetes probléma, hisz akár többféle magyar filozófiatörténet is írható, különféle hagyományok is feltárhatók, és a különböző hagyományok és historiográfiai programok között akár termékeny vita is remélhető. Ez az összeállítás a szerkesztők szándékai szerint ebbe az irányba igyekszik mozdítani a diskurzust.

Diagnózis

Filozófiatörténetet írni legalább kétféleképpen lehet. Az egyik lehetőséget nevezzük *eszmétörténeti* megközelítésnek, amely önmagában is különböző perspektívákat ölel fel, ezeknek mégis van egy szempontunkból fontos közös vonása: a filozófiát nem tekinti természetében különbözőnek a szellemi termelés más területeitől. Lehet ez a megközelítés érzékeny szociológiai, textuális, ideológiai kontextusokra vagy más szellemi területekkel való kapcsolatokra, vagy célozhatja az immanens, saját terminusokban történő rekonstrukciót is, de ami számunkra fontos, hogy ezek az érzékenységek éppúgy alkalmazhatók a tudomány-, az irodalom- és a művészettörténetben, ahogy a filozó-

fiatörténetben is. Az eszmetörténeti perspektívából feltáruló látvány a filozófiát mint történeti jelenséget mutatja elsősorban, s kevésbé firtatja a filozófiai tartalom helyállóságának kérdését.

Ezzel szemben az általam itt *argumentatív* megközelítésnek nevezett szemléletmód a filozófia történetét úgy szemléli, mint amely a kortárs filozófiai diskurzusban releváns tényezőként szerepelhet, s a filozófiatörténet szereplőit mint aktuális vitapartnereket tekinti, akiknek lehet igazuk bizonyos kérdésekben, de persze tévedhetnek is. Ebből a nézőpontból a filozófiatörténet álláspontok és érvek tárháza, s a filozófiatörténész feladata ezek rekonstrukciója a lehető legerősebb, vagy általánosabban fogalmazva: a kortárs diskurzusban leginkább releváns formában. Ebből a perspektívából a filozófiatörténész maga is a filozófiai diskurzus részese, és nem a történetié; innen szemlélve megőrződik a filozófiai diskurzus más tudásterületekkel szemben megmutató különössége. Ezen a módon ugyanis a tudomány története például nem művelhető, hisz nincs értelme vitatni olyan elméleteket, amelyek a jelenlegi kutatási programoktól évszázados távolságra fekszenek.

Mindkét megközelítésnek megvannak a maga potenciális hátulütői, amelyek a másik nézőpontból láthatók leginkább. Az első megközelítésben elvész a filozófiai tevékenység különössége, amely a *filozófiatörténész* számára alapvető veszteség, mert így csak a sokkal tágabb értelemben vett eszmetörténet marad számára, és tevékenységének eredménye történeti, nem pedig (vagy legalábbis sokkal kevésbé) filozófiai relevanciájú. A második megközelítésben viszont könnyen eltorzul a tanulmányozott filozófus mondanivalója, hiszen a rekonstrukcióra a kortárs diskurzus és terminológia szempontjából kerül sor.

Mégis, az eszmetörténeti nézőponttal szemben bizonyos elsődlegessége van az argumentatívnak. Egyrészt a filozófiai hagyomány része az elődökkel folytatott, történetietlen vita – az tehát, hogy a múlt filozófusait a mindenkori filozófusok vitapartnernek tekintik. Ehhez képest az eszmetörténeti megközelítések sokkal újabb keletűek. Másrészt, és esetünkben ez a fontosabb, a filozófiatörténeti kánonképzésben talán legmarkánsabban megmutató szempont a *folyamatos kritikai figyelem*: azok a filozófusok kerülnek be a filozófiatörténeti kánonba, akiknek a műve ennek fenntartására képes. Másként fogalmazva, a filozófiatörténeti kánonba kerülés feltétele, hogy az illető mű ne történeti dokumentumként vagy valamilyen elfogadott tudásanyag elemeként, hanem

vitatott elméletként vagy érvek gyűjteményeként legyen jelen a diskurzusban.

Ebből a szempontból a magyar filozófiatörténet nem áll túl jól, sőt a helyzet majdhogynem reménytelennek látszik. Igazából nincsen olyan magyar szerző tollából született mű, amely ezt a folyamatos kritikai figyelmet fenn tudná tartani. A legközelebb ehhez Lakatos Imre, Lukács György és Mannheim Károly egynemely művei járnak, de a feljűk forduló figyelem is többnyire inkább történeti, ritkán argumentatív; esetleg lábjegyzetbe szoruló tájékoztatósi pontokként vannak jelen. S mivel filozófiatörténeti klasszikusokat mesterségesen nem lehet előállítani, ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a magyar filozófiatörténet-írás előtt nyitva álló út az eszmetörténeti út. A kérdés tehát az, hogy milyen implikációi vannak ennek a diagnózisnak, azaz először is az, hogy hogyan lehet magyar filozófiatörténetet írni, másodsor pedig az, hogy hogyan érdemes.

Hogyan lehet magyar filozófiatörténetet írni?

Természetesen sokféleképpen, s ezek közül először azokat veszem számba, ahogyan lehet, de szerintem nem érdemes. Először is nem érdemes szövegkiadásokkal és hozzájuk kapcsolódó kommentárirodalommal próbálkozni, bár némely magyar filozófiatörténészi körökben visszavisszatérő érv, hogy a magyar filozófia azért nincs kellőképpen értékelve, mert az olvasóközönség a szövegeket nem ismeri, részben azért, mert ezek nem hozzáférhetőek, ez pedig újrakiadással orvosolható.

A fentiekből látszik, hogy nézetem szerint a filozófiai érték nem intrinzikus tulajdonsága a filozófiai szövegeknek, hanem jórészt sorsuk történeti alakulásán múlik. Számos példán illusztrálható ez, így például azon, hogy az okság fogalmának hume-i kritikája tankönyvi szinten klasszikus, annak ellenére, hogy ami az érvelés negatív részét illeti, Hume-ot szinte a plágiummal határos viszony kapcsolja Malebranche-hoz. E tény azonban jóval kevésbé ismert, Malebranche pedig jóval kevésbé diszkutált és értékelt szerző ebben (és számos más) vonatkozásban, mint Hume. A történelem ítélete gyakran igazságtalan, de ennek megváltoztatása kiadási és kommentálási vállalkozásokkal reménytelen: nem a művek kiadása fogja felkelteni a filozófiai érdeklődést a méltatlanul mellőzöttnek tekintett magyar filozófusok iránt. A szóban forgó szövegek ugyanis ma sem elérhetetlenek; ha a kutatók figyelme

feljük fordul, könyvtárakban és antikváriumokban hozzáférhető, és kitűnő tanulmányok alapanyagául szolgálhatnak. Amíg ezek a tanulmányok nem születnek meg, addig a szövegkiadások és kommentárok a könyvesboltok polcain porosodnak majd, de kritikai figyelmet nem fognak gerjeszteni.

Ugyancsak lehetséges, elterjedt, de talán kevésbé perspektivikus módja a magyar filozófiatörténet-írásnak egy-egy kiválasztott filozófus életművének vagy az életmű valamely szakaszának átfogó bemutatása. Ez konvencionális módja az argumentatív megközelítés érvényesítésének, de művelhető eszmetörténeti perspektívából is. Jelen állás szerint azért tartom kevésbé termékenynek az ilyen vállalkozásokat, mert hiányzik az a háttér, amely előtt az egyes művek jelentősége értékelhető volna. Az argumentatív megközelítések termékenységéhez hiányzik a szükséges kritikai figyelem, eszmetörténeti szempontból pedig az egyes (élet)művek önmagukban szemlélve sajnos súlytalannak és érdektelennek látszanak. Persze nincs minden hozadék híján ez a fajta munka. Természetesen megmutathatja, hogy miért lehet érdekes és fontos az adott filozófus munkája, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy ez az érdekeség legfeljebb pontszerű lesz: a kritikai figyelem nem éled fel az illető művek iránt, de nem lesz látható a művek helye az eszmetörténeti szcénában sem. Közben persze az is világos, hogy az ilyesfajta munka végsősoron megkerülhetetlen – pusztán annyit állítok, hogy a kutatások jelenlegi állása mellett nem lehet elég termékeny.

Lehetségesek – és születtek is – körképszerű feldolgozások a magyar filozófia történetéről, ezek azonban jellemzően inkább kézikönyvként tekinthetők és értékelhetők. Valójában mini-rekonstrukciókat tartalmaznak, amelyek ilyen vagy olyan szempontból valamelyes bepillantást engednek egy-egy filozófus életművébe, de a gondolatok, érvek és víziók itt nem kerülnek valódi filozófiatörténeti megvilágításba: ilyen keretek között nincs igazán mód sem a kritikai értékelésre, sem a kontextualizálásra. Az ebből a megközelítésből születő filozófiatörténetek inkább korlátozott szempontú doxográfiák, melyek bizonyos általános tájékozódást lehetővé tesznek ugyan, de a filozófiatörténeti diskurzust érdemben nem mozdítják elő.

Hogyan érdemes magyar filozófiatörténetet írni?

Mit lenne hát érdemes csinálni? A legfontosabb feladat az volna, hogy lehetséges térképeket rajzoljunk, mert jelen állás szerint még a magyar filozófiatörténeti kánon (vagy kánonok) körvonalai sem látszanak. Van, akik vitatják, hogy Mannheim Károly vagy Hauser Arnold legitim módon tartoznának ebbe a kánonba, de Lakatos Imre státusza is kérdésesnek tűnik, hiszen van olyan nézőpont, amely szerint az ő munkásságuk tartalmában, kontextusában vagy gyökereiben elszakad a magyar eszmetörténettől. Az sem világos, hogy például Hajnal István vagy Balogh József teljesítményei mennyiben filozófiai teljesítmények, és mennyiben sorolandók más diszciplínák történetéhez. Az effajta kérdésekre legalább kétféleképpen lehet válaszolni, és ez a két válasz egyúttal körvonalazza a magyar filozófiatörténet-írás két, általam legigéretesebbnek tartott útját.

Az első ezek közül, hogy átfogó *narratívák* keretén belül összefüggések lehetséges rendszerét vázoljuk fel, amelyekben láthatóvá válnak bizonyos jellegzetességek. Ezeknek köszönhetően a kánonba sorolás és a művek jelentőségének értékelése is lehetővé válik – azaz megtehető a kritikai figyelem orientációjának lehetősége. Ezt a munkát a nyugati filozófiai kánon esetében már régen elvégezték: ezeknek a narratíváknak a legvégső, leegyszerűsített eredményei az olyan címkék, mint az empirizmus, racionalizmus, felvilágosodás, romantika, idealizmus, pozitívizmus, kritikai filozófia stb.

Világos persze, hogy az ilyen narratívák vitathatók, számos szempontból kritizálhatók és alááshatók – csakúgy, mint minden más filozófiai tevékenység eredménye is. Ugyanakkor ez a keret teremti meg igazából a kritikai figyelem lehetőségét: ezek a narratívák olyan létrákat jelentenek, amelyeket számos esetben el lehet rúgni, de hogy ezt megtehessük, előbb fel kell mászni rajtuk. Ez a munka nem spórolható meg, mert nélküle hiányzik a térkép, amelynek segítségével a gondolatok között tájékozódni és hozzájuk szignifikanciát rendelni egyáltalán lehetséges – a térkép a filozófiatörténeti hegyek és völgyek között vezetó lehetséges utakról.

Magyar filozófiatörténeti vonatkozásban egy ilyen narratíva kereteit vázolja Nyíri Kristóf *Európa szélén* című könyve és számos kapcsolódó esettanulmánya is, melyek a magyar filozófiatörténet bizonyos fejezeteit közép-európai kontextusba ágyazzák. Nyíri narratívája a „konzervatív emberkép” filozófiai kidolgozásának kollektív vállalkozását állítja

a középpontba, s ezzel olyan nyitott narratívát kínál, amelynek szövegdékébe általa nem, vagy nem hangsúlyosan tárgyalt filozófiai – vagy akként értelmezhető – teljesítmények is integrálhatók. E sajátos filozófiai antropológia olyan keretet teremt, amelyben az ismeretelméleti, nyelvfilozófiai, politikai és történelemfilozófiai tanítások koherensen illeszthetők egymáshoz. Magam is egy effajta narratíva kereteit igyekeztem felvázolni *A szociologizáló hagyomány* című könyvemben, amely hasonlóképpen nyitott további fejezetek felé és persze a meglévők elmélyítése irányában is.

Hasonló, ám kisebb léptékű vállalkozás kontextualizáló esettanulmányokat írni, amelyek a kánonképzésben és a filozófiai jelentőség feltárásában egyaránt fontosak lehetnek. Az ilyen esettanulmányok kiválóan alkalmasak arra, hogy váratlan párhuzamokat és kapcsolókat mutassanak fel az egyes művek vonatkozásában. Ilyen törekvések ugyancsak léteznek már, különösen az osztrák-magyar filozófiatörténet, illetve Lukács György és Lakatos Imre filozófiájának vonatkozásában. Ugyanakkor örvendetes volna a spektrumot tágítani, és az összefüggések rendszerét minél változatosabb irányokban átfogóbbá tenni. Ezek az összefüggések természetesen nemcsak magyar eszmetörténeti vonatkozásokban tárhatók fel, hanem nemzetközi kontextusban is, és talán ez jelenti a legfontosabb vonatkozást. Ugyanis csak így mutatható meg, hogy mennyiben és hogyan kapcsolódik a magyar filozófiatörténet a nyugati filozófiához, illetve hogy ehhez képest miben áll a különösége.

Elsősorban ez a két út kínálja a nemzetközi becsatornázás lehetőségét, amit az előbbi pontban jellemzett filozófiatörténet-írási utak nem adnak meg. A magyar filozófiatörténet narratívái változatos pontokon kapcsolhatók a nyugati filozófia hagyományaihoz, az esettanulmányok pedig egészen kézenfekvő keretet jelenthetnek a magyar teljesítmények nemzetközi relevanciájának bemutatásához. Az effajta becsatornázás kruciális, mert elsősorban nem magunkat kell meggyőzni arról, hogy van értékes magyar hozzájárulás a filozófia történetéhez, hanem a világnak kell megmutatni, hogy a magyar kulturális örökségnek ez is része. Helyettünk ezt a feladatot senki sem fogja elvégezni.

Szalai Zsolt

MIÉRT SZÜKSÉGES A MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNET?

Különböző vélekedések vannak arról, hogy a filozófia történetével való foglalkozás mikor és miért válik hangsúlyossá a filozófiai diskurzuson belül. Egyesek szerint akkor, amikor nem születnek jelentős új, kortárs elméletek, egy-egy irányzat, paradigma önmagába zárult, már nem fejlődik tovább, kiteljesedett, önmaga ismétlésébe fáradt vagy éppen kudarcba fulladt. De az is egy lehetséges, az előbbtől nem feltétlenül függetleníthető magyarázat, hogy a hagyomány rendszerezése akkor válik kitüntetett jelentőségűvé, amikor az többé már nem magától értetődő, és visszafelé meg kell teremteni valamilyen folytonosságot, vagy legalábbis kapcsolatot a múltban felhalmozott tudásanyaggal. Vagy egyszerűen hozzátartozik a nyugati kultúrához, hogy az egyetemesség, a (szerves) fejlődés, az autoritás iránti tisztelet szempontjának szem előtt tartásával újra és újra visszatér saját gyökereihez, és megerősíti, újradefiniálja önmagát, a kánon állandó felülvizsgálatával, történetiségéből (is) fakadó lehetőség-feltételeinek állandó kutatásával keresve válaszait a folyamatosan változó világban felmerülő problémákra.

A tudomány folytonossága úgy tartozik hozzá egyetemességéhez, hogy eközben a fejlődés linearitása korántsem bizonyos. Nem lehet ugyanakkor lemondani a történeti megközelítésről, nem hagyhatóak el vagy figyelmen kívül korábbi felismerések, problémafelvetések. Újra és újra előkerül Platon, Arisztotelész, Hume, Kant vagy Nietzsche – a kortárs diskurzus általában visszanyúl, és interpretál korábbi tekintélyeket, szerzőket, műveket. A filozófiatörténet megőrzi, bizonyos szempontok alapján rendezzi a hagyományt képező anyagot, alakítja a kánont, egyúttal megteremti a lehetőségét annak, hogy maguk a hagyományt képező források is fennmaradjanak, további kutatások alapját képezik. Időnként összegzi, meg- és újraírja saját történetét, számot ad azokról a kutatásokról, amelynek eredményeit archiválásra érdemesnek tartja.

Filozófiatörténetek íródnak az oktatás számára is, egyetemi kurzusok anyagait képezik, és nem (csak) azért, mert a professzorok rendszerint már nem „saját” filozófiájukat adják elő, mert a katedrafilozófia ideje lejárt, vagy mert a filozófia nem képes többé új, érvényes válaszokat

adni. Jóllehet a filozófia tanszékeken nem kizárólag saját elméleteiket oktatják a kutatók, sok esetben inkább a recepciót gyarapítva, kanonizált filozófusok életművét vizsgálva jobbra adalékokat szolgáltatnak, de legyen szó analitikus, hermeneutikai vagy posztmodern irányzatokról, mégiscsak a filozófiai tudományok különböző ágait művelik, köztük akár a filozófiatörténetet is. A bölcsészkarokon kívül viszont az oktatók általában a filozófiának csak vázlatos történeti, propedeutikai tárgyalására szorítkozhatnak, ráadásul egyáltalán nem várhatják el hallgatóiktól, hogy eredetiben, idegen nyelven olvassák a klasszikusokat, különböző szakcikket. A filozófiatörténeteket ráadásul a bölcsélet iránti érdeklődő, laikus közönség kezébe is szánják, tehát a célközönség tekintetében sem könnyű lehatárolni a filozófiatörténetet.

Mindeddig az egyetemes filozófiatörténetről beszéltem, ugyanakkor feltehető a kérdés, mi a helyzet a magyar filozófia történetével? A történetiség nemzeti keretben történő tárgyalását a romantika alapozta meg a múlt felé fordulás, a „régiek világához” való visszatérés idealizált felfogásával, az önálló nemzeti kultúra, illetve maga a modern értelemben vett nemzet megteremtése érdekében. Aztán a szellemtörténettől egészen a posztmodernig (amely magát a történetiséget, s ezzel együtt a hagyományt problematizálta, kérdőjelezte meg) természetesnek mutatkozott a különböző tudományterületeknek, művészeti teljesítményeknek a nemzeti történelemben való integrálása, a politikátörténetek mellett a nemzeti irodalomtörténetek, művészettörténetek megszületése.

A filozófia magyar (magyarországi) története azonban egészen az utóbbi időkig meglehetősen elhanyagolt területnek számított, alig születtek olyan munkák, amelyek megkísérelték volna valamiféle egységes keretben tárgyalni a hagyománynak ezt a részét. Ez több tényezőre vezethető vissza, de a leggyakrabban hangoztatott indok a magyar filozófia elmaradottsága, önállótlan, eredetiséget nélkülöző jellege, ami feleslegessé teszi kutatását, történetének monografikus feldolgozását. Egyetemes filozófiatörténetet számosat írtak, ezekben azonban nem nagyon kapott helyett magyar filozófus, a magyar filozófia egésze pedig még kevésbé részesült figyelemben. Néhány korábbi munkát leszámítva lényegében a nyolcvanas évektől, Hanák Tibor munkáitól¹ kezdve élénkült meg annyira a magyar filozófiatörténeti kutatás, hogy legálább viszonylag feltártnak mondhatja saját hagyományát. Pedig már a 19. században is akadtak olyan vállalkozások – leginkább Erdélyi

1 HANÁK Tibor, *Az elfelejtett reneszánsz: a magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében*, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1981.

János kutatása² emelhető ki –, amelyek éppen a nemzeti kultúra megteremtése, gazdagítása érdekében összegyűjtötték a régi magyar filozófiai irodalom számukra fellelhető részét, illetve feltérképezték saját korukat. De említhetjük az ezt követő időszakból Mitrovics Gyulát, Kecskés Pált, Kornis Gyulát, Horkay Lászlót és másokat, ugyanakkor azt kell megállapítanunk, hogy a magyarországi filozófiatörténet nem igazán tudta önmaga létjogosultságát igazolni. Volt, hogy az irodalomtörténethez, a művelődéstörténethez „hozácsapva” rövid összefoglalók születtek, de önálló diszciplínaként nehezen talált elfogadásra.

Hanák Tiboré mellett (illetve ezt megelőzően) Sándor Pál nagy terjedelmű könyve³ volt, amely a 20. század második felében kísérletet tett a hazai filozófiai irodalom tárgyalására, ez azonban ideológiai motiváltsága és egyéb szakmai hiányosságok miatt lényegében használhatatlannak bizonyult. Hanákot követően azonban egyre több tanulmány, monográfia látott napvilágot, elég csak Mészáros András,⁴ Percz László,⁵ Mester Béla⁶ írásait említeni, vagy a két kötetes, Hell Judit, Lendvai L. Ferenc és Percz László által szerkesztett, a 20. századi teljesítményeket tárgyaló filozófiatörténetet,⁷ legújabban pedig Demeter Tamás monográfiáját.⁸ Azonban, ahogy számomra ennek az esszének a megírására kapott felkérésből is világossá vált, a mai napig gyözködni kell a tudományos közéletet, hogy a magyar filozófiatörténet-írás érdemes a figyelemre.

Magyar filozófiatörténet-írásról, annak szükségességéről szólni ugyanakkor valójában feleslegesnek tűnő kérdés, értelmetlen polémiát is jelent. Percz László idézi könyve mottójában és bevezetőjében Bibót, aki szerint „semmi sem természetlenebb, mint magunknak ez az érdekességgel való felsallangozása, ez az »elátkozott királyfi« módjára való viselkedés, mely [...] a tehetetlenség önmagát ünneplő kibúvója”. „[...] a megalakulás lázában égő nemzetek sem vették észre, hogy a nyu-

2 ERDÉLYI János *Bölcsészeti dolgozatai I.: A bölcsészet Magyarországon*, Franklin Társulat, Budapest, 1885.

3 SÁNDOR Pál, *A magyar filozófia története: 1900–1945*, I–II., Magvető, Budapest, 1973.

4 MÉSZÁROS ANDRÁS, *A filozófia Magyarországon. A kezdetektől a 19. század végéig*, Kalligram, Pozsony, 2000.

5 PERECZ LÁSZLÓ, *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”*, Argumentum, Budapest, 2008.

6 MESTER BÉLA, *Szontagh Gusztáv és magyar filozófia fogalmai*, illetve Uő., *Mill magyarországi recepciója és a 19. század magyar politikai gondolkodása = Közéletek a magyar filozófia történetéhez*, szerk. MESTER BÉLA – PERECZ LÁSZLÓ, ÁRON, Budapest, 2004.

7 HELL JUDIT – LENDVAI L. FERENC – PERECZ LÁSZLÓ, *Magyar filozófia a XX. században*, I–II., Áron, Budapest, 2000–2001.

8 DEMETER TAMÁS, *A szociológizáló hagyomány. A magyar filozófia főárama a XX. században*, Századvég, Budapest, 2011.

gati nemzetek teljesítményének nagysága éppen abban áll, hogy magától értetődő nyugalommal élék nemzeti életüket anélkül, hogy mint nemzet mindenáron felmutatni akarnának valamit.”⁹ A magyar filozófiát nem szubsztantív, sajátosan nemzeti jellege miatt (mert ilyenről nem beszélhetünk), hanem a tudományos teljesítmény okán kell és érdemes kutatni, hasonlóan bármilyen történeti vizsgálódáshoz; teljesen természetesnek kellene lennie, hogy korszakonként áttekintjük a tudomány elért eredményeit, akár egyetemes, akár nemzeti szintű tárgyalásról legyen is szó.

A magyar filozófiáról szóló diskurzusra jellemző, hogy az ebben a témában születő írások szinte kivétel nélkül tárgyak igazolásával kezdődnek, már-már kényszeres mentegetőzésbe fognak, vizsgált területük jelentőségének hangsúlyozása mellett is újra és újra elmondják, hogy a magyar filozófia nem tartozik a fősodorba, hogy alapvetően receptív, hogy nemzetközi összehasonlításban nincsenek kiemelkedő képviselői stb., ahelyett, hogy tárgyak kronologikus, tematikus szempontú kijelölése, a kutatás módszertanának ismertetése után egyszerűen belevágnának tárgyalásába. A magyar filozófia receptív jellege a megkésettiségből fakad. Az, hogy a hagyomány nem szerves fejlődés során alakult, hanem különböző társadalmi-politikai átalakulásoknak, kataklizmáknak köszönhetően megszakítások sorozataként tekinthető, csak a filozófiatörténetet zavarja, hiszen Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete¹⁰ is konstatálja ezt a sajátosságot, de ez vállalkozását nem kérdőjelezi meg, sőt annál szükségesebbnek mutatja. A magyar irodalomtörténetek, művésztörténetek nem kezdődnek azzal, hogy kevés világirodalmi rangú vagy nemzetközileg (el)ismert írónk, költőnk, képzőművészünk van, mert még ha igaz is, ezeknek a kutatásoknak az értékéből, fontosságából, jelentőségéből ez mit sem von le. Ráadásul ha egyetemes filozófiatörténet jelenik meg magyarul, fel sem merül, hogy felesleges lenne összefoglalni nemzeti nyelven a bölcsélet történetét. Jóllehet az egyik kifogás éppen az volt sokáig a magyar filozófiával szemben, hogy maga a magyar nyelv nem alkalmas a filozófia művelésére, vagy legalábbis a filozófiai terminológia fejletlensége az akadály a filozófiai gondolatok megfogalmazásának. A magyar filozófia története emiatt nemcsak önmaga szükségességéről, hanem önmaga feltételeiről is túlságosan gyakran szól, így például a nyelvről.

9 PERECZ, *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”*, 9, 15.

10 KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *A magyar irodalom története, 1945–1991*, Argumentum, Budapest, 1993.

Nekünk nincsenek Kantjaink? Nincsenek. De Kant van, az életmű jelentős része magyarul is hozzáférhető, sokat tárgyalt szerző. Azért éppen őt hozom fel, mert a felvilágosodás korában megélenkülő hazai filozófiai nyilvánosságban először éppen Kant filozófiája körül folytak komoly viták, a Filozófiai Írók Tárában 1913-ban jelent meg *A tiszta ész kritikája* magyar fordítása, és mint a sorozat többi darabja, a hiánypótlás mellett jelentősen hozzájárult a filozófiai műnyelv megalkotásához. Hogy mára elavulttá vált, és Kis János révén korszerű fordítása van ennek a műnek, mit sem von le az érdeméből; inkább arra kellene gondolnunk, mára megteremtődött az autonóm, önálló és akár eredeti filozófiai gondolatok megfogalmazásának szaknyelvi lehetősége. A magyar filozófia receptív jellege korántsem biztos, hogy a jövőben is szükségyszerűen megmarad. Ehhez azonban az kell, hogy a magyar filozófustársadalom legalább elismerje és megbecsülje saját hagyományát, még ha nem is foglalkozik vele tüzetesebben, csak használja és továbbfejleszti eredményeit: a nyelvet, az intézményrendszert, a nyilvánosság különböző fórumait.

Visszatérve Kanthoz vagy akár a német felvilágosodás időszakához, ott, akkor az előbb említett feltételek már rendelkezésre álltak, a német idealizmus is ebből a talajból nőtt ki. De ha Lukács György munkásságát csak abból a szempontból nézzük, hogy az ő személyében nemzetközileg is ismert magyar filozófusról beszélhetünk, már akad egy példa arra, hogy nem feltétlenül zárvány az a közeg, amelyben a magyar filozófiai élet zajlik. Az, hogy ő munkáinak jelentős részét nem magyarul írta, persze nem feltétlenül azt látszik igazolni, amit fentebb mondtam, és Lukácson kívül többen is vannak, akik műveiket nem magyarul írták, sőt legtöbbjüknek mostanáig sincs magyar fordítása. De ezek a művek is a magyar hagyomány részét képezik, mert végsősoron nem a gondolatok megfogalmazásának helye, nyelve az elsődleges, hanem azok (hosszabb-rövidebb ideig tartó) hatása, mint Medveczky Frigyes, Palágyi Menyhért, Polányi Mihály vagy Lakatos Imre esetében. Hiszen nem valamiféle szubsztantíve magyar filozófia megalkotásáról van szó, hanem a filozófiai magyarországi vagy magyarok általi műveléséről, amelynek azonban az egyetemességen, a *philosophia perennisen* belül nemzeti története is van, kell hogy legyen. Az európai integráció, a globalizáció térnyerése, a mobilitás felerősödése, a kommunikációs technológiák fejlődése révén a hazai filozófustársadalom tagja éppúgy érvényes filozófiai választ adhat napjaink problémáira, mint bármely más „filozófusnemzet” képviselője, a jelenségek nem megkésett szem-

lélése, az ezekre adott releváns reflexiók talán minden korábbinál inkább lehetségesek. De épp azáltal lehetségesek, hogy a magyarországi filozófia művelésének megteremtődtek a feltételei, nem kell előlről kezdeni ezek kialakítását, kezdve az intézményrendszerrel, a nyilvánossággal és a nyelvvél. Magyar filozófia létezik és létezhet, ennek pedig egy idő után óhatatlanul története lesz, amit saját kultúránk fejlődésének megértése vagy továbbfejlesztése érdekében kutatni lehet majd. A nem magyar filozófiatörténet kutatók pedig, foglalkozzanak bár Heideggerrel, Wittgensteinnel vagy Rortyval, ezen értelmezéseikkel tesznek hozzá a tudományhoz, és ezeknek szintűgy helye lehet a későbbi filozófiatörténetekben.

A Magyarországon folyó kutatások számontartása, megbecsültsége múlik ezen. Egyetemes filozófiatörténetből jelenleg is több van forgalomban, a magyar filozófia történetét – még ha maradtak is feltáratlan területek – szintén megírták már. Csak annyi hiányzik, és ez bizonyítaná kellőképpen a magyar gondolkodás történetével való foglalkozás szükségességét és elismertségét, hogy a magyar filozófiát legalább a hazai szakkönyvek integrálják az egyetemes történetbe. A 2007-ben kiadott akadémiai filozófiatörténet,¹¹ bármennyire alapos, színvonalas, még csak addig juthatott el, hogy – jóllehet a többi függetlétől elválasztva – az utolsó fejezetben tárgyalja a magyar filozófia történetét. Az mindenesetre biztató jel, hogy egy harmincoldalas összefoglaló helyet kaphatott benne, illetve magyar szerzőktől származó monográfiákat, tanulmányokat is közöl szakirodalomként, segítséget nyújtva a további tájékozódáshoz. Mindazonáltal nagy várakozással tekintek egy olyan, a jövőben megjelenő filozófiatörténetet elé, amely szinkronban tárgyalja a magyar és az európai (nyugati) filozófiai teljesítményeket.

11 *Filozófia*, szerk. Boros Gábor, Akadémiai, Budapest, 2007.

Somos Róbert

VÁLASZ A KÖRKÉRDÉSRE: „HOGYAN ÍRJUNK MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNETET?”

A kérdés óhatatlanul többértelmű. Vonatkozhat egyfelől arra, miképp nézne ki a magyar filozófia történetének tárgyalása egy átfogó munka keretében, másfelől jelentheti egy-egy honi vonatkozású filozófiatörténeti téma rövidebb-hosszabb vizsgálatát, akár rövid esszé formájában is. És a kettő között még gondolhatunk adott magyar szerző életművének, egy-egy korszak, irányzat, folyóirat vagy intézmény históriájának monografikus feldolgozására is. A különböző esetekben egymástól eltérőek a nehézségek. Kisebb és jól körülhatárolt téma tanulmány keretében való feldolgozása kapcsán nem látok különösebb bonyodalmat: a filozófiatörténet-írás bevett tudományos módszerei egyszerűen alkalmazandók a magyar vonatkozású tárgyra. A „különösebb” kitétel itt arra a megszorításra vonatkozik, hogy a magyar témák terén hagyományosan elharpózott egy olyan redukcionista megközelítés, amely a filozófiai gondolatok kellően részletes rekonstrukciója, kritikai elemzése és nemzetközi bölcséleti kontextusban való értelmezése helyett megelégszik az eszmetörténeti megközelítéssel, társadalmi, pszichológiai, információtechnológiai vagy egyéb momentumok filozófiai gondolatokból való kihüvelykezését tekintve elsődleges célnak. Ennek kockázata az, hogy az olvasó nem látja eléggé azt, mi is egy filozófiai gondolat, hogyan függ össze más filozófiai gondolatokkal, hogyan formálódik ki és milyen helyet foglal el eme gondolat egy szellemi kontextusban.

A magyar témájú filozófiatörténet-írás igazi nehézsége inkább egy jövőbeli átfogó filozófiatörténeti munka elkészítése kapcsán merül fel. Az ilyen formátumú vállalkozás ma már csak kollektív munkálkodás keretében képzelhető el; ezt mutatja a manapság leginkább használatos, a Hell Judit, Lendvai L. Ferenc és Percz László szerzőtrío által az Áron Kiadónál megjelentetett kétkötetes *Magyar filozófia a XX. században* című mű (2000–2001). A munka bevallottan egy viszonylag szerény léptékű vállalkozás volt: az eddigi kutatások eredményeit felhasználó, orientáló jellegű összefoglalót kívánt nyújtani, és mégis több kutató együttműködését előfeltételezte. Egy ennél is nagyobb időintervallumot átfogó, ráadásul kritikai szövegkiadásokra, teljességre törekvő,

komoly bibliográfiák alapján kivitelezett monografikus részkutatásokra épülő magyar filozófiatörténet létrehozásának előfeltétele voltaképpen egy kiadói terv lenne, ahogyan az az Akadémiai Kiadó által menedzselte kézikönyvsorozat Boros Gábor által koordinált *Filozófia* című kiváló kötete esetében történt. Ez azonban ma az „álom” kategóriájába tartozik, hiszen nincsenek meg a szövegkiadások, bibliográfiák, a modern szemléletű monografikus munkák összeszámlálásához talán még egy kezünk is elég lenne, tisztán magyar filozófiatörténeti kiadói tervnek, kutatócsoportnak se híre, se hamva, talán egy ide tartozó OTKA kutatási projekt létezik. Még csak intézményes gazdája sem látszik az ügynek. Az egyetemeket érintő restrikcio különösen sújtja a bölcsész-tudományokat, hatványozottan a filozófiai oktatást és kutatást, a Magyar Tudományos Akadémia vezetése pedig évek óta nem veszi komolyan a filozófiai szakmai grémiumok álláspontját, holott éppen az akadémiai Filozófiai Kutatóintézet lehetne egy magyar filozófiatörténeti műhelymunka igazi otthona.

Talán túl földhözragadtnak és ennél fogva túlságosan pesszimistának tűnik ez a megközelítés, de meggyőződésem, hogy bármilyen tartós intellektuális eredmény csak teoretikusan, intézményesen és financiálisan is komolyan megalapozott erőfeszítésektől várható. Addig pedig marad néhány elszigetelt – legyen az akár szakmailag igen magas színvonalú – tudós működés, huszáros ötletelés, alkalmi konferenciátémákra készített jobb-rosszabb tanulmányok írása és ezek tanulmánykötetbe rendezése.

Egy gondolatkísérlet erejéig tegyük fel, hogy az alapok biztosítottak, hiszen a körkérdés is vélelmezhetően a „hogyan” filozófiailag érdekes aspektusát állítja előtérbe. Tehát tegyük fel, rendelkezésünkre áll a kb. 70–80 tárgyalandó magyar filozófus bibliográfiája, munkásságuk monografikus feldolgozása, működik egy nagy projekt, amelynek keretében kivitelezhetővé válik a kollektív munka. A koordinátor kiválasztja a munkatársakat – akik léteznek – és elfogadják a közös megbeszélés elveit, a mű szerkezeti felépítésére vonatkozóan egyetértésre jutnak, nagyjából képesek a tudományos értekező próza szabályait követve egymáshoz hasonló módon és hasonló fogalmi keretek között mozogva megfogalmazni gondolataikat. A következő – húsba vágó, ám egyesek számára talán még mindig igencsak földhözragadtnak tűnő – feladat a tárgyalandó filozófusokra jutó terjedelem pontos meghatározása. Ez az a pont, ahol reménybeli projektmunkálataink garantáltan megszakadnak. Az egy filozófusra jutó terjedelem nyilvánvaló

módon egy kánon gyakorlati leképeződése. Ma azonban nem létezik olyan fajta magyar filozófiatörténeti kánon, amely a kutatók viszonylag szélesebb körében egyetértésre találna. Az ugyan elképzelhető, hogy ez a kérdés abban az esetben, ha a több tucatnyi magyar filozófus életművének monografikus feldolgozása már megtörtént volna, nem mérülne fel olyan élességgel, mint most, ám kiindulnunk csak a jelenből lehet. Félreértés ne essék, nem gondolom, hogy okvetlenül kell lennie egy kánonnak. A filozófia művelésének nincs olyan egyetlen módszertani szabálykönyve, amelyet követve eredményként megkapjuk a vizsgált filozófus Élő-pontszámát. Mégis, a csapatmunka a filozófiában is feltételez valamiféle közös szempontú értékelést, amely már nem racionalizálható a filozófiatörténész munkájának szaktudományos aspektusából tekintve.

Ez a momentum az, ami a jelenkori filozófia egészét illetően a dolog természetéből adódóan problematikus, és szakmai polarizálódást eredményez például az analitikus és nem-analitikus filozófiát művelők között. A kulturális és történeti szempontból beágyazott kánonok persze az egyetemes filozófiatörténet művelése terén viszonylag jól ellátják a gyakorlatias hivatásukat, ám a magyar filozófiatörténet esetében erről aligha beszélhetünk. Mind az egyes gondolkodók és irányzatok egymáshoz képesti jelentősége, mind a honi filozófia művelőinek a nemzeti kultúrán belül elfoglalt pozíciója olyan kérdés, amely elvileg érdemleges diskusszióknak lehetne tárgya, de jelenleg nem az, mert alapvetően homályos összkép, összbenyomás alapján születnek meg a sommás ítéletek, és viszonylag kevés a ténylegesen elvégzett, terjedelmesebb, átfogóbb jellegű publikációkban testet öltő munka. Márpedig honi filozófusaink kvalitásainak megítélése nem történhet meg a részletvizsgálatok elvégzése nélkül. Ki reflektál kire, ír-e róla bírálatot? Jogos-e az, amit kifogásol vagy nem? Filozófiai munkáiban teljesíti-e azt, amit ígér? Következetes-e a gondolatmenete vagy nem, és ha nem, hol bicsaklik meg? Ezek a kérdések elsődlegesen egy-egy munka, filozófiai tevékenység vagy életmű benső minőségére vonatkoznak, de túl is mutatnak rajta, mert olyan szempontokat is érintenek, amelyek a mi kérdéseink, vagy amelyek a filozófiai hatással is összefüggnek.

Optimális esetben is igen kényes kérdés a kánonképződés vizsgálata és az állásfoglalás konkrét esetekben. Mert a kánonokkal kapcsolatos kérdések olyan jellegű problémák, amelyeknek Magyarországon ma politikai jellegű erőterük van; szépen mutatja ezt a magyar irodalom történetének az iskolai tankönyvekben is lecsapódó kanonizációs

válsága. A magyar filozófiát ugyan nem fenyegeti olyan veszély, hogy iskolai tankönyvekbe kerül, mégis, a kanonizációval direkt módon összefüggő kérdésekbe a napi politikával szemben kellő távolságot tartó kutató nem szívesen bocsátkozik. Ennek oka a fentebb is megjelölt pont, nevezetesen, hogy a tisztán spirituális értelemben vett kánon a felkutatott benső kvalitások összehasonlító rendszere, és mint ilyen, a filozófiában és a művészetekben nem helyettesíthető a nagyon is gyakorlatias hatásgyakorlás és recepció szempontjaival, ahogy az éppenséggel az irodalmi kánon esetében ma a kánonújítók részéről történik; esztétikai kánon helyett a korhoz kötött híresség, az olvasottság és a tömeghatás vulgáris aspektusai kezdenek tért nyerni.

Ez a vulgaritás visszavezet első gondolatomhoz, a redukcionista filozófiatörténet-írás bírálatához. Mindkettő gyanakodva szemléli a gondolat autonómiáját, valami mást, valami érdekesebbet keres a gondolat mögött; valami kézzelfoghatót, mint az ideológia, termelési viszony, tudatalatti, praktikus alkalmazhatóság, technológiai determinizmus vagy nemzeti öncélúság. Ez a vulgaritás az a provincializmus, amely természetes módon üti fel a fejét és fejt ki erőteljes nivelláló hatását a kulturális értelemben vett periférián, ahol évszázadok óta élünk.

Gondolatkísérletünk nyomán levonható a következtetés, miszerint az átfogó magyar filozófiatörténet megírására sok évet kell várni. Adig pedig el kell készíteni a jelzett szövegkiadásokat, monográfiákat, amelyekben a kanonizációval kapcsolatos problémák – feltehetően – jóval visszafogottabb módon jelennek meg. E monográfiák elkészítésével kapcsolatban az elvárások világosak: szolid filológiai alapon történő szövegmegállapítás, a hagyomány alapos ismeretéből kiinduló forráskutatás, megfelelő hermeneutikai elvek szerinti gondolatrekonstrukció, a nemzetközi filozófiai kontextusban való elhelyezés és a mű, illetve alkotó szellemi univerzumának lehetőség szerinti teljes feltérképezése. Nem vitatom, hogy többféle filozófiatörténet-írás létezhet, ám valamilyen prioritása mégis kell hogy legyen ama törekvésnek, ami egyfajta józan realizmusból indul ki: ahhoz, hogy egy filozófusnak gondolatai legyenek, először életjelenségeket kell produkálnia, és eme életjelenségek körébe szövődik be azon gondolati életjelenségek egésze, amelyek filozófiai természetű folyamatait és produktumait elemzi és föltárja a magyar filozófiatörténeti vizsgálódás.

Pléh Csaba

EGY PSZICHOLOGUS SZERINT ÍGY ÍRJUNK MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNETET

1. A tudománytörténet-írás metaelméleti elhelyezése. A filozófiatörténetre is érdemes alkalmazni azokat a metaelméleti kereteket, amelyeket David Bloor és mások az ún. erős program vitájában a természettudomány történetére vonatkozóan megfogalmaztak. Keresni kellene, hogy mik lehetnek a filozófiatörténetben a történetírás semleges, szimmetrikus mozzanatai. Hogyan lehet a magyar filozófiatörténetet nem mint valamiféle diadalmas győzelmi menetet vagy éppen mint a bukás történetét elbeszélni, hanem szenvtelenül, mintegy tudományszociológusként leírni, belevéve például bizony a gagyi marxizmust is, mint három évtizedes társadalomtörténeti valóságot.

2. Gazdagabb források. Az 1970-es években a kiváló angol biológiai történész, Robert Young fogalmazta meg a korabeli pszichológiai történet kritikájaként azt, amit ma a filozófiatörténet kritikájaként is újra lehetne fogalmazni, hogy kész mintázatok helyett vissza kellene menni az eredeti adatokhoz. Minél több eredeti adatot kellene használni a szenvtelen történelmi elemzéshez. Ennek már Young is három formáját látta: az eredeti szövegekhez való visszatérést, a levéltári munkát és a különböző korokban keletkezett általánosító elméleti reflexiókat, amelyek maguk történeti dokumentumokká váltak. Az elsével kapcsolatban: ahhoz, hogy jó legyen a magyar filozófiatörténet-írás, minél több forrást kellene digitalizálni. Ehhez egyébként a hagyományos módszerekkel már kiválóan feldolgozott Athenaeum, de a Magyar Filozófiai Szemle és a Világosság digitalizációja is elengedhetetlen lenne.

3. A leíró munka fontossága. Eddig a magyar filozófiatörténet-írás – kevés kivételtől, például Percz László átfogó munkáitól eltekintve – valamilyen megszállott hiánypótlásból állt. A mai szerzők saját álláspontjuk alátámasztására felfedeztek valamit, illetve valakit. Felfedezték Hamvas Bélát, Karácsony Sándort, Hajnal Istvánt, Posch Jenőt vagy akár Kornis Gyulát. A felfedezés mindig az adott kor éppen meglévő vagy vélt hiány-ideológiai kontextusaiban született meg. Ezzel nincs bajom,

ez önmagában is történelmi tényné válik. Szükség lenne azonban egy sokkal pozitívistább, kevésbé hiánypótló leírásra. Ez persze sokkal unalmasabb, mint a felfedezésen alapuló beemelés.

4. *A diszciplína művelésének három kontextusa.* Fontosnak tartanám, hogy akárcsak a szaktudományok történetét, a filozófiatörténetet is úgy elemezzük, mint amelynek egyik kontextusa az eszmék, a másik kontextusa a személyek és a személyek közötti kapcsolatok, a harmadik pedig az intézmények világa. Mindhárom állandóan együtt kell hogy figyelembe vételessék ahhoz, hogy valódi módon tárjuk fel a folyamatokat. Hiszen maguk a filozófiatörténet szereplői – Alexander Bernáttól Lukács Györgyig és így tovább – olyan emberek, akik intézményekbe illeszkednek vagy nem illeszkednek, akiket saját vágyaik és kapcsolataik hajtanak, és akiknek személyes életében is – éppen foglalkozásuk révén – az egyik legfontosabb mozzanat a mások eszméivel való megismerkedés. Alapvető leíró erény, ha a hármas kontextus állandóan együtt szerepel.

5. *Fontos az időbeli kiterjesztés is.* Ne feledjük, hogy mára mondjuk az 1970-es évek is olyannyira válik történelemmé, miként a '70-es években az 1820-as évek, vagy a századforduló világa. Ne állítsuk le a magyar filozófiatörténet-írás művelését valahol a századforduló világában, az életnek nemcsak vasárnapjai vannak. Szembe kell néznünk azzal, hogy a mi életünk által áttekintett vagy részben áttekintett, két nemzedékkel ezelőtti múlt is múlt már. Ennek a „jelenkor-történeti” mozzanatnak az elemzésében fontos a különböző intézmények feldolgozására vonatkozó archiválási munka. Ahhoz, hogy megértsük a 20. század magyar filozófiai életén belüli dinamikát, ismernünk kell az egykori pártállami, marxista intézmények, a minisztériumi marxizmus-leninizmus főosztály stb. munkáját is, s az egyes auktorokat ehhez is érdemes viszonyítani.

6. *A filozófiatörténet viszonya más diszciplínák történetéhez.* Fontos a filozófiához közeli, a filozófiából az utóbbi száz évben kiváló szakmák és a filozófia közötti kölcsönhatások ismerete és áttekintése, így különösen a pszichológiáé és a logikáé. A logikánál nagyon fontos lenne olyan kívülállók jelentőségének feldolgozása is, mint Szalai Sándor, a pszichológiánál pedig a visszatérő viszony az ideologikus filozófia; teljesen mindegy, hogy ez milyen ideológia és a magát szaktudományosnak tar-

tó pszichológia viszonya. Hasonlóan fontos a természettudományok elméleti értelmezésének viszonyítása a magyar filozófia történetéhez, vagyuk akár a fizika, akár a biológia történetét, miképp a matematika története nélkül sem írható meg a magyar filozófiatörténet. Igaz ez a magyar nyelvészet vagy irodalomtudomány történetére is. Gondoljunk csak arra, milyen jelentősége van az önelvű irodalomtörténet-írásnak egy sajátos kultúrakoncepció alakításában, a kultúrakoncepcióknak pedig milyen szerves szerepük van a filozófia történetében, legyen az a régmúlt vagy a mai világ filozófiája.

Perecz László

TANÁCSOK A MAGYAR FILOZÓFIA JÖVENDŐ TÖRTÉNÉSÉNEK

Hosszú, részletes érvekkel alátámasztott értekezésre nyilván nem vállalkozhatom; terjengős, ráérősen kanyargó okfejtésre értelemszerűen nincsen érkezőm. Néhány, tömör fölszólításba foglalt tanácsot azonban adhatok. Szóval: hogyan írjal magyar filozófiatörténetet? Légy alázatosan szerény, kitartóan szorgalmas, valahogy mégis fölszabadultan játékos.

Mondom sorban mindegyiket, mire is gondolok.

1.

Légy alázatosan szerény! Tudnod kell, hogy a kultúra, amelyikben munkálkods, finoman fogalmazva is: nem filozofikus kultúra. Sőt, szerkezetét tekintve kifejezetten antifilozofikus kultúrának minősíthető szegény. Amikor a magyar filozófia múltjának kutatására adod tehát a fejed, nem választottál magadnak különösebben lukratív mesterséget. Nagyon kevés becsületű területen fogsz mozogni. Irodalmias-antifilozofikus kultúra középpontjában a „nemzeti költő” áll, irodalmias-antifilozofikus kultúrának így az irodalomtörténész a *par excellence* történésze. A te kultúrádnak nincsenek „nemzeti filozófusai”, így te nem leszel a történész. Csodabogár maradsz, magányos antikvárius, akire lenéző fölénytel mosolyognak majd mind a két oldalról. Az irodalomtörténész elálmodik: az irodalom sok óriása helyett miért választottál magadnak törpe filozófusokat? Az „igazi”, az európai filozófia múltjának valamelyik részletével foglalkozó filozófiatörténész csodálkozik: a bölcsélet kanonikus gondolkodói helyett miért szerettél bele kánonon kívüli alakokba? Összességében: vajon miért is horgászol olyan tóban, amelyikben nemigen akad méretes hal?

A körülmények ismeretese, nyilván te is tisztában vagy velük. Nem szaporítom hát a szót, néhány ismert példát említek meg csupán: te magad is hozzá tudnál tenni még párat. A magyar gimnazisták például az érettségi után – az érettségi, persze, a „magyarérettségi”: elsősorban azon múlik, érettnek mondhatod-e magad – azt kérdezik egymástól: te melyiket is választottad – a példa idejé, a Márait vagy a Berzsenyi-Vö-

rösmarty összehasonlítást? Miközben a francia gimnazisták meg azon tanakodnak, hogy a filozófiaérettségén – ott az számít az érettségének – ki miből is írt – a példa nem idejé – Descartes-ból vagy Rousseau-ból? Aztán egy kurta összehasonlítás. Nehéz elképzelned egy végzős elemi iskolást, aki egyáltalán *ne ballott* volna Arany Jánosról. Ugye, ilyen nincs is: aki ennyi idősen nem ismeri a *Toldi* íróját, alighanem szellemi fogyatékos lehet. Viszont ugyancsak nehéz elképzelned egy végzős bölcsész-hallgatót, aki egyáltalán *ballott* volna Böhm Károlyról. Ugye, ez a csodálvány biztos valamilyen kifinomult ízlésű specialista: meg tudja nevezni *Az ember és világa* alkotóját. Nehogy azt válaszold – remélem, nem is fogod –, hogy a jó költő meg a rossz filozófus áll itt egymással szemben. Nem, nem: a dologban nyilvánvalóan a magyar kultúra szerkezetének problémái mutatkoznak meg. Harmadik példa. Kismonográfia készül az ötvenes éveik elején járó magyar íróról. Mi sem természetesebb: jelentős életmű áll már mögötte, kiterjedt kritikai visszhangban részesült alkotásokkal, alaposan földolgozott pályafordulatokkal. Hogy ugyanígy kismonográfia készülhetne a pályájának csúcán álló vagy munkásságát összegző kortársi magyar filozófusról? Ugyan, ez teljesen ki van zárva. Te is tudod, egyetlen kortárs hazai gondolkodó van, akiről idehaza monográfia látott napvilágot – miközben egyébként világnyelveken több kötet is tárgyalja az életművét.

Szóval, mondom: szerénység, sőt, alázat!

2.

Légy kitartóan szorgalmas! Merthogy a körülményekből persze az következik, hogy semmi sem lesz a kezdedben. Hogy a magyar kultúra szerkezetileg antifilozofikus, abból is meglátszik, hogy a hazai bölcsélet kutatásának gyakorlatilag minden föltétele hiányzik. Nincs kánon, így nem tudod, kit kutass. Nincsenek föltárva a források, így nem tudod, hogyan is kutasd, akit kutatasz. Megint csak az irodalomtörténet művelése kínálkozik a legkézenfekvőbb analógiának. A magyar irodalomtörténész, amikor nekikezd a munkájának, széles országúton indul el: fölfestett sávokat követve jut előre, jelzőtáblák segítik, hogy el ne tévedjen. Bármilyen legyen is a szűkebb témája, hosszú kutatási hagyományhoz kapcsolódik, intézményesült szakterületre lép, megszilárdult infrastruktúra támogatja. Sztenderdizált szövegkiadásokat használ, karbantartott bibliográfiák adatainak útmutatását követi, régi kézikönyveket

forogat, friss monográfiák vannak a segítségére. A magyar filozófiatörténész ellenben – folytatom a metaforát –, ugye, keskeny ösvényen kénytelen magának utat törni. Nincs kijelölt országútja, sávokat nem festettek föl neki, hasztalan próbál jelzőtáblákat követni. Nem kapcsolódhat hosszú kutatási hagyományhoz, nem léphet intézményesült szakterületre, nem támogatja megszilárdult infrastruktúra. Sztenderdizált szövegkiadások, karbantartott bibliográfiák, régi kézikönyvek és friss monográfiák? Ugyan. A magyar filozófia történése nem csupán halban szegény tavon próbálkozik: a horgászfelszerelése is sajnálatra méltó.

Gondolom, itt is tisztában vagy vele, mire célzok. Most partikulárisabb kérdéstről beszélek, mint a magyar kultúra előbb emlegetett szerkezeti antifilozofikussága. Ez a helyzet inkább talán a kommunizmus közelebbi kártevésével függ össze. A kommunizmus – a nálunkféle hosszabban uralkodó, pragmatikusabb arcot mutató szakasza nyomán ezt szinte hajlamosak vagyunk elfelejteni – eredetileg, ugye, ideokratikus berendezkedés: politikai hatalmának legitimitását a monopolhelyzetet élvező ideológia hivatott megteremteni. A filozófiai múlt hazai teljesítményeit nem csupán azért felejtettük el, mert nemigen vannak efféle teljesítmények. Azért sem ismerhettük meg őket, mert a „marxizmus-leninizmus” esetleges alternatíváját jelenthették volna. Csak egyetlen példát említek: a kézikönyveket. Szakterületednek, te is tudod, a közelmúltban két kézikönyve született: a kommunista ideológusé a hetvenes és az emigráns esszéistáé a nyolcvanas években. Különböző okokból ugyan, de ma már egyiket sem igen tudod használni. A kommunista ideológus – Sándor Pál – a filozófiatörténeti anyaggal inadekvát koncepciót épít, és a filozófiatörténeti földolgozással inadekvát terminológiát alkalmaz. Kétkötetes műve manapság inkább már afféle önparódiának hat. Az emigráns esszéista – Hanák Tibor – idegenben dolgozik, a hazai könyvtárak-levéltárak anyagát kényszerűen nélkülözve alkot. Karcús kötete csak csekély mértékben lehet hát a hazai filozófiai múlt iránt érdeklődő segítségére. Vulgo: a kommunista hamisít, az antikommunista meg nincs abban a helyzetben, hogy túl lépjen a hamisításon. Mit is tanácsolhatnék hát neked?

Csak amit az előbb mondtam: szorgalom, kitarás!

3.

Légy fölszabadultan játékos! Igaz, mindabból, amivel eddig ijesztgetelek, meg lehetőszen vigasztalan kép látszik kirajzolódni. Csekély ha-

gyomány, hiányzó infrastruktúra, mérsékelt megbecsülés, rengeteg munka. A végére hagytam valami biztatót is. Hogy tudniillik mégis, mindezek ellenére, ha a magyar filozófiai múlt kutatására adod a fejed: csodálatos dologra vállalkozol. Nyilvánvaló ugyanis: a magyar filozófiatörténeti kutatások fejletlen voltából következő hátrányt akár előnyre is formálhatod. Az elmaradottságban kihívást vehetsz észre, a kezdetlegességben lehetőséget pillanthatasz meg. Bárminek állsz neki, témád csekély mértékben lévén földolgozott, nagyobb lesz a mozgástered. Az elejétől mehetsz végig bármin, elindulva a levéltári anyaggyűjtéstől, megérkezve a monografikus szintézisig. Majdani monográfiádban pedig a – nem létező – értelmezési hagyományokkal folytatott küzdelem nélkül, szabadon dolgozhatod föl a témádat.

Nem tudom, pontosan érted-e, miről beszélek, emlékezni bizonyosan nem emlékezhetsz rá. Közvetlenül nyolcvankilenc után a magyar témák kutatása rövid időre hirtelen népszerűvé vált. Az ideológiai tilalmak pillanatok alatt megszűntek, a különféle ideológiai tanszékek munkatársai pedig váratlanul kutatási téma nélkül maradtak. Sokuk számára kézenfekvő lett hát, hogy legyenek akkor a magyar filozófia ilyen-olyan specialistái. A távlatos tervek, a nagyszabású plánumok, a grandiózus ígéretek-ígérgetések meg a népszerű konferenciák évei voltak ezek. Úgy látszott, aminek eddig a hiányát szenvedtük, az íme, most azonnal megszületik: létrejön a magyar filozófia történetírása, az új diszciplína. Az új diszciplína pedig óhatatlanul a diszciplínaalapítás igyekezetével látszott világra jönni: zord fontosság tudattal, görcsös komolysággal, humortalan pátosszal. Mindez, mondom, néhány évig tartott csupán, az akkori szereplők jórészt teljesen eltűntek, nem valósították meg nagyszabású ígéreteiket. Akik viszont megmaradtak, eredményesen dolgoztak. Az ő munkájuknak köszönhető, hogy valamit azért ma már föl tudunk mutatni: a szorgalmas bibliográfiai aprómunkáktól és fontos szövegkiadásoktól kezdve a szellemes alapozó tanulmányokon és fontos monográfiákon keresztül az első új szintézis-ekig. A megkezdett munkával pedig lassanként eltűnt a diszciplínaalapító görcs és pátosz. A legjelentősebb teljesítményeket éppenséggel játékos, fölszabadult ironia jellemzi. Nem utolsó sorban – még egy szempont – az irodalomtörténet-írás fölszabadító példája nyomán is. A magyar irodalomtörténet tiszteletreméltó csarnokai ugyanis csak távolról mutatnak olyan nyugodt képet. Közelebről éppenséggel – ahogy a „nemzeti kultúra” minden más területén, a Széchenyi-féle Akadémia első két osztályának valamennyi diszciplínájában – a termékeny

elbizonytalanodás jelei fedezhetők föl rajtuk. A nagytörténet monolit egysége helyén egymással vitatkozó kistörténetek plurális sokasága támadt, az egységes kánon alternatív részkánonokra bomlott. A magyar irodalom múltja nem magasztos nemzeti példatárnak látszik immár: ironikus újraértelmezések és játékos manipulációk terepévé változott. Művelői egyre ritkábban közlednek hozzá a megszokott gyomorbeteg komolysággal: megközelítését mind gyakrabban jellemzi fölszabadult játékosság.

Szóval, azt tanácsolom, kezd te úgy, ahogy ők épp befejezik: játékosan, fölszabadultan!

Zuh Deodáth

FÉLELEM A NAGY ELBESZÉLÉSTŐL

Az elkövetkező néhány oldalon arról fogok beszélni, hogy a magyar vagy magyarországi filozófia történetével foglalkozók, de bizonyos tekintetben – általánosabb értelemben – azok is, akik Magyarországon filozófiatörténettel foglalkoznak, tartanak a nagyobb léptékű történeti elbeszélésektől. A közelmúltban Boros Gábor publikált egy olyan népszerűsítő cikket, amely a filozófiatörténet-írás lehetőségeivel foglalkozott, és amelyben szembekerültek egymással a „nagy elbeszélések” és az apróbb, lokális „történetek”. Mondanivalóját úgy összegzi, hogy inkább javasolja „specifikus filozófiai kutatási programok történeteinek feltárását és bemutatását”, mint „egy átfogó történeti vonulat” hangsúlyozását.¹ Amikor pedig a specifikusan magyar kultúrkörben oktatót és művelt filozófiáról beszél (Percz Lászlóra, Mester Bélára hivatkozva), éppen a lokális történetek hangsúlyait folytonosan kitevő kutatások eredményeit emeli ki. Igencsak visszatetsző lenne az ellen szót emel nem, hogy mennyire fontos a lokális jellegzetességek hangsúlyozása a magyar filozófiatörténet művelésében.² Mégsem látom be teljesen, hogy miért ne hagyatkozhatnánk bátran bizonyos nagy narratívákra elsősorban a magyar filozófiatörténetről való tudományos és közbeszédben. Lássuk most, minek köszönhető, hogy ezirányú belátásaim ilyen hiányosak. Elsősorban annak, hogy a magyar filozófia történetéről való beszéd hangnemében van valami furcsa kettősség. Ellenben mindkétféle hangnem megegyezik abban, hogy gyanúval kezeli a nagy elbeszéléseket.

(1) A magyar filozófiáról szóló könyvek, cikkek szerzői néha szeretnek egészen határozottan, erősen fogalmazni. Az, amit Percz László még a múlt század végén foglalt össze a magyar filozófiatörténet két jellegzetességeként, szintén ilyen erősen, határozottan megfogalmazott gondolat. Egyben pedig tükrözi az 1990-es éveknek a magyar filozófiatörténettel kapcsolatban forgalmazott egyik alapgondolatát. Magyar filozófia egyrésztől természetesen van. Ennek bizonyítéka, hogy vannak és voltak

1 Vö. BOROS Gábor, *Filozófia, történelem, történetek*, Élet és Irodalom 2013/7., 13.

2 Hiszen ennek fontosságát magam is hangsúlyoztam. Lásd ZUH Deodáth, *Aranka György antropológiai értekezése és Kőteles Sámuel erre tett reflexiói = Korszakok, irányzatok, életművek: tanulmányok a közép- és kelet-európai felvilágosodásról*, szerk. Kiss Endre, Magyar Zsidó Szemle, Budapest, 2010.

filozófiát tanító magyar személyek, illetve létezett és létezik egy magyar intézményrendszer, amelynek a filozófiaoktatás része. Magyar filozófia másrésztől pedig – és kétség sem férhet hozzá – „nincs”. Hiszen az nem más, mint „receptiótörténet, azaz javarészt a nagy nyugati irányok átvételét, befogadását és meghonosítási kísérletét jelenti csupán”.³

Ennek a gondolatnak a megfogalmazására persze egy sajátos környezetben, a rendszerváltás és a filozófiai szakirodalmi termelés megszokszorozódása után került sor, vagyis éppen akkor, amikor „a magyar filozófiatörténeti hagyomány megújuló újrafelfedezése” zajlott.⁴ A markáns, erős megfogalmazás (részben valamennyire van, részben meg egyáltalán nincs!) azonban annak a környezetnek is folyománya, amelynek már számot kellett vetnie a filozófia írásának és oktatásának egy feletébb terjedelmes hagyományával. Egy nagy és sok tekintetben ismeretlen szövegtest feldolgozása pedig mindig problémákat okoz. A nagy anyag első pillantásra mindenkit megriaszt. Kellenek az erős megfogalmazások.

Perecz azonban ezen túl máshol pontosan meg is jelöli, hogy milyen gyakorlati problémákat okoz ez az egyre inkább és egyre intenzívebben tanulmányozott magyar filozófiai hagyomány. Érdeemes lesz itt egyik szövegéből hosszabban szemlélnem: „A mienknél boldogabb filozófiai kultúrákban talán lehetséges vagy csak pozitivistá, vagy csak szellemtörténeti munkát írni. [...] Boldogtalan filozófiai kultúra részeseként a magyar filozófia történetírója mindezt nem teheti. Neki egyszerre kell pozitivistának és szellemtörténésznek lennie. [...] a filozófiatörténész [...] egyként kényszerül forrásfeltárára és kánonképzésre.”⁵ A magyar filozófiatörténettel foglalkozó szakíró állandóan két feladat között örlődik: egyrészt fel kell tárnia elbeszélésének forrásait, másrészt pedig ki kell találnia, hogy ezek között hogyan válogat és milyen zsinórmérték szerint szemezgeti ki a releváns szövegeket. Ez pedig kegyetlen feladat. Éspedig azért, mert az értelmiségi munkamegosztás ezeket a területeket általában külön kezeli.

A most idézett gondolat relevanciáját igen nehéz lenne vitatni. Viszont már sokkal kevésbé érthető számomra, hogy mit is jelentenek

3 PERECZ László, *Magyar filozófia* = Uő., *Szép rendbe foglalva*, Ister, Budapest, 2001, 275. A magyar filozófia nagyrészt receptív volta általánosan elfogadott és egyben nehezen is cáfolható gondolat. A magyar filozófia „követő”, mondja Mészáros András *A filozófia Magyarországon. A kezdetektől a XIX. század végéig* című könyvében (Kalligram, Pozsony, 2000, 8.).

4 PERECZ, *Magyar filozófia*, 283.

5 PERECZ László, *A pozitívizmustól a szellemtörténetig*, Athenaeum, Budapest, 1998.

a „mienknél boldogabb filozófiai kultúrák”. Pontosabban, ha ezek alatt a tudományos alkotás feltételeit jobban biztosító államokat és intézményrendszereket értünk, akkor talán értem, hogy miről van szó. Azt is értem, hogy az általános feltételek hiánya hogyan befolyásolja a tudományos kutatás termékeinek mennyiségét. Azt azonban már nem látom tisztán, hogy a kétféle történetírói feladat különválasztására mindez hogyan van befolyással. Mintha éppen az erős megfogalmazások hiánya merülne most fel. Miért ne lehetne az egyiket vagy a másikat külön művelni?

(2) A magyar filozófiáról szóló könyvek, cikkek szerzői néha meg szeretnek egészen határozatlanul, nagyon óvatosan fogalmazni. Amivel azt érzékeltetik, hogy nincs egységes koncepciónk a magyar filozófiatörténet-írásról. Azt is olvashatjuk, hogy a „nemzeti filozófiával” kapcsolatban nincs egységes történetünk. „Amikor rekonstruálni próbálom ezt a feladatot, ilyenformán nem tudok kerekded-zárt történetet elmesélni: óhatatlanul megszakításokkal terhes történetet mondok el.”⁶ Máshol, ehhez nagyon hasonlóan, mintha egyre inkább elodáznánk azt a pillanatot, amikor a nagyobb léptékű elbeszélésbe fognánk. A filozófiatörténész azt mondja, hogy a „szintézis helyett egyelőre a pusztá regisztrációra”⁷ szorítkozik, hogy elkerülje a túlértelmezést, az alulértelmezést, hogy túl- vagy alulértékelyen egy filozófiai, gondolkodói hagyományt. Sőt inkább kívül helyezkedik egy ilyen egységes hagyomány eszméjén is. Nagy elbeszélés eszerint (például az, hogy létezik specifikusan magyar filozófiai hagyomány) azért nincs, mert egy ilyen töredezett, sokszínű, heterogén anyag alapján azt mondhatjuk, hogy már-már nem is lehetséges. Az egységesítés erőszakot tenne az anyagon. Talán érdemes lehet e furcsa félelemmel kapcsolatban néhány megjegyzést tenni.

(a) Először is ha túl sokat hangsúlyozzuk, hogy egy adott szövegcsoportról nem mindig érdemes, sőt nem is lehet egységes narratívát alkotni, akkor az maga is nagy narratívává válhat. Mégpedig olyan nagy narratívává, amelynek a lokális kutatások folyamatos hangsúlyozása a tárgyi tartalma. Ez válik a narratíva egységteremtő erejévé. Márpedig egy ilyen történet hangsúlyozása maga is könnyen nyomasztóan „nagy” történetté alakulhat át.

6 PERECZ László, *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”*, Argumentum, Budapest, 2008, 13.

7 MESTER Béla, *Magyar Philosophia. A szenvedelmes dinnyésztől a lázadó Ikaroszig*, Pro Philosophia, Kolozsvár–Szeged, 2006, 28.

(b) Másodszor a nagy elbeszélések azért kellene, hogy legyen mihez viszonyulnunk. Amíg a magyar kultúrkörben, magyar nyelven vagy a magyar állam területén művelt filozófiáról legalább egy átfogó és nyilvánvaló fejlődéstörténetet nem birtokolunk, még arról is nehéz beszélnünk, hogy abban egyáltalán mikor kezdődhet vagy éppen kezdődhetett egy, a nemzetközi mezőny szempontjából releváns és értékelhető korszak. És ha a magyar filozófia többnyire csak elszigetelt tendenciák, elszigetelt gondolkodók vagy a nyugat-európai nagy filozófusok recepcióját szervező iskolák gyűjteménye volt, abból még nem következik, hogy mindig és változhatatlanul ilyen volt. Hogy Demeter Tamás 2011-es magyar filozófiatörténeti tétellel rendelkező könyvének, *A szociológizáló hagyomány* egyik bevezető passzusát parafrázáljam: megalkothatunk egy olyan nagy elbeszélést, amely a 19–20. századok fordulójának szellemi légköréből táplálkozó, sajátosan „magyar” teljesítmény különállóságát és eredetiségét hangsúlyozza, de „ezzel összehasonlítva a magyar filozófiatörténet egyéb fejezetei jórészt másodlagosak”⁸ maradnak. Sőt, igaznak tűnhet a magyar filozófia létezéséről/nemlétezéséről szóló tétel is, amelyet fentebb idéztünk. A határozott és erős receptív jelleg feltárása nem önmagáért fontos, hanem éppen abból a szempontból, hogy a már nem receptáló, hanem receptált, eredetibb teljesítmények kontrasztját nyújtsa. Így lehetnek mindketten részei egyfajta nagy és produktív elbeszélésnek.

(c) Harmadszor kijelenthető, hogy önmagában keveset nyerünk azzal, ha a történeti elbeszélések töredezettségét túlhangsúlyozzuk. Tegyük fel, hogy a történeti elbeszélés követi a történeti események értelmezhetőségének bizonyosfajta sajátosságait. Nos, ekkor azt lehet mondani: a 20. század egyik legnagyobb közhelye, hogy *a történelem nem az egyértelmű, monolit dolgok története, a történeti elbeszélés pedig alapvetően nem egységes*. A történelem „a változások tudománya”, mondja Marc Bloch. A történelemtől sokszor éppen azt igényeljük, hogy „a diszkontinuitásra tanítson minket”, mondja Hayden White. A történelem szerethetőségén és tárgyalhatóságán az sem csorbít, hogy „tulajdonképpen megismerhetetlen”, mondja egy adott ponton Szerb Antal. A tanulság pedig talán az, hogy éppen ezért szorul rá némi lokális egységre, némi nagy és az utókor által majd kikezdhető elbeszélésre.

8 DEMETER Tamás, *A szociológizáló hagyomány. A magyar filozófia főárama a XX. században*, Budapest, Századvég, 2011, 14.

Zemplén Gábor Áron

EKLEKTIKUS MAGYAR FAUST

Bő évtizede külföldi tudósok és tudományok vizsgálatára adtam a fejem, mert a legtöbb magyar példa riasztott: évszázadokon át megkésetttség, lokális érdektelenségbe fulladó fejlesztések, csak egy-egy külföldről (is) látszó csillag jellemezte látszólag a korszakokat (17–19. század), miközben én pont azt szerettem volna vizsgálni, hogyan lesz a vitákból tudás, hogyan alakul ki sok véleményből az egy igazság. Ehhez fejlett vitakultúrát kell feltételezni, de ez tipikusan nem a perifériákon a legizgalmasabb, hanem a tudomány központjaiban, ahonnan „diffúzióval” terjedhet a tudás.

Persze ilyen hozzáállással nehéz jóindulatúnak lenni saját kulturális hagyományunk iránt, nehéz azt gondolni, hogy a tudományok fejlődését jobban megérthetjük, ha értjük eleink vélekedéseit. Az alábbi rövid példasorral szeretném megmutatni, hogy a rekonstrukciós jóindulat szükségtelemé teszi, hogy kevesebbnek tekintsük eleink gondolkodását, mint a tudományok „központi” figuráinak tudását. Eklektikus álláspontokat vizsgálok, mert ismeretelméletileg is érdekes kérdés, hogy mi haszna lehet, ha valaki (legyen bár tudós vagy filozófus) nem egy határozott véleményt hirdet, hanem eleve elfogadva a fallibilitást, feláldozza a megismerés oltárán a zsenik és mindentudók (akár az egy igazság) kultuszát.

Bár nem konkrétan ezt a passzust vizsgálom, az eklektikus hozzáállásra jó példa az alábbi idézet a nagyformátumú középiskolai tanártól, Mikola Sándortól:

„A realistáknak igazuk van, mert a megismerés a valóságnak szellemünkben való leképezése, de meg kell jegyezni, hogy a kép jelenlegi ismereteink szerint tökéletlen, hiányos és sokszor karikatúraszzerű. Az idealistáknak is igazuk van, mert a megismerés a szellemünkben lefolyó fogalomképző és hipotézisképző folyamatokkal gyarapszik, de bizonyos, hogy az alapot azok a benyomások képezik, amelyeket a külvilág jelenségei bennünk keltenek. Az empiristáknak is igazuk van, a megismerés valóban a tapasztalásból ered, de nyilvánvaló, hogy nem marad meg annál, hanem spontán tovább is fejlődik. A pozitivistáknak is igazuk van, a fizika tételei valóban

az érzékszervi adatok közötti összefüggéseket fejezik ki, de bizonyos, hogy ezen felül mindig még valami mást is tartalmaznak, ami nem az érzékszervek útján került bele szellemünkbe, hanem abban önállóan teremtődött meg. A konvencionális híveinek is igazuk van, a tudományos fogalmak legtöbbször önkényes megállapodások révén váltak pontosakká, hozzá kell azonban tenni, hogy sohasem keletkeztek pusztán így, az önkényes megállapodásokat mindig tapasztalatok előzték meg és sohasem maradtak meg azoknál, hanem azokat magukról lerázva a jelenségekkel kerültek közvetlen kapcsolatba.”¹

Vajon ez egy felelős tudós tudományfilozófiai pozíciója, vagy inkább a filozófiai pozíció hiánya, egy fizikus ismeretterjesztő munkájában a senkit meg nem bántani akarás jele? Ha a filozófiai iskolák helyett a különböző világleírési módokat kezelni ilyen jut is, marad is lazasággal (fizika, asztrológia, biodinamika stb.) azonnal nyilvánvalóvá válna, hogy olyan eklekticizmus jellemzi ezeket a mondatokat, ami nehezen fér össze a mai közkeletű tudományfelfogással.

Amikor a korábbi Monarchia másik felében megindul a tudományfilozófia történetében jelentős „protokolltétel-vita” Carnap, Schlick, Neurath, majd Popper részvételével, akkor a magyar fizikus Mikola inkább mindenkinek igazat ad egy kicsit, hogy ne köteleződjön el egyetlen álláspont mellett sem. Értékelhető-e filozófiailag ez az eklekticizmus, amely inkább tűnik dilettáns szinkretizmusnak, mint érdekes álláspontnak? Ennek a hozzáállásnak több generációra visszamenő hagyományai vannak hazánkban: már Newton tanainak terjedésekor is megfigyelhetünk hasonló manőverezést.

Megfontolt recepció és haladás

A „recepció és kreativitás” hazai kultúráját a fizikatörténetben mintha a megkésetttség jellemezné. Tipikusan már karteziánus volt a fizika, de Magyarországon még a 18. században is voltak, akik előbb hitték, hogy „Copernicusnak agya veleje megfordult, mintsem azt, hogy a föld planéta a nap körül forogjon”.²

1 MIKOLA Sándor, *A fizika gondolatvilága*, szerzői kiadás, Budapest, 1933, 382.

2 Bertalanffi Pál *Világnak két rend-béli rövid isméréte* című munkájából idézi KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Akadémiai, Budapest, 1980, 59.

Descartes nézetei gyorsan terjedtek, és mint egyes időjárási frontok, sokáig meg is határozták az intellektuális éghajlatot. A Kárpátok ezzel szemben lelassították Newton tanainak terjedését, holott 1716 után egész Európában robbanásszerűen terjedt az új tudományos paradigma, amit a cambridge-i alkímista alkotott meg két könyvével, a *Principiával* és az *Optikával*. Hazánkban talán Martinovics Ignác (1755–1795) volt az egyetlen *kémiai* newtoniánus, őt is kivégezték. A jelenleg legrészletesebb hazai kémiatörténet meg sem említi Newtont.³

Filozófiánk és tudományunk intézményesülése elmaradt az angol, francia, de még a német fejlődéstől is, így nem csoda, hogy hazai kultúránkra gyakran tekintünk úgy, mint ami – sokszor jelentős késéssel – *tűkrözte* a nyugati trendeket. Hazánkban Newton esetében az autoritás előbb tudott elterjedni, mint az elmélet. Segner János András (1704–1777) hallei egyetemi állásának hírére Wespri István így dicsőítette honfitársát: „Örvendhet egész Németország, hogy minden bizonytalansággal a halhatatlan Newton támadt fel most nekik a mi honfitársunkban.”⁴

A 18. század közepére a Christian Wolff (1679–1754) nyomán elterjedő ún. eklektikus tradíció tankönyvei „betörték” a magyar piacra. A wolffianus eklektika még Erdélyt is bevette 1770 tájára, hiszen Kováts József Nagyenyeden lefordította Johann Gottlob Krüger (1715–1759) német nyelvű könyvét *latinra*, hogy így a diákjai könnyebben hozzáférhessenek a „modern”, poszt-karteziánus fizikához.

Ezeket az „eklektikus” munkákat lehetett newtoniánusnak tekinteni, de Wolff (Leibniz tanítványaként) nem garantálta Newton tanainak azt az episztémikus felsőbbrendűséget, amely az „igazi” newtoniánus könyveket, mint például Algarotti nőknek szóló bevezetőjét jellemezte. Az elméletek szintjén az eklektikus könyvek a különféle teóriákat gyakran „iskolák” szerint tárgyalták. Ádány András 1755-ben azért dicséri az eklektikus filozófiát, mert a dogmák rabszolgasága helyett megmaradhat a filozófus természetadta szabadsága.

E rövid narratíva alapján triviálisnak tűnik, hogy *nyelviileg fejletlenebb* tudományosságunk (és ezzel párhuzamosan a tudományról való gondolkodásunk) lemaradásban volt, ráadásul rossz lóra tettünk: Wolff ma még a német fizika- vagy filozófiatanításnak sem kitüntetett szerzője, vagyis a periférián a későbbi és a kevésbé jó terjedt el, mint a központokban, ahol a fejlődés dübörgött.

3 SZABADVÁRY Ferenc – SZŐKEFALVI-NAGY Zoltán, *A Kémia története Magyarországon*, Akadémiai, Budapest, 1972.

4 Idézi ZEMPLEN Jolán, *A magyarországi fizika története a XVIII. században*, Akadémiai, Budapest, 1964, 349.

Ami történt, megtörtént: nehezen képzelhető el, hogy magyar nagyjaink visszamenőleg nagyobb fizika- vagy filozófiatörténeti szerephez jussanak az eszmetörténetben. Ami jelen esetben megfontolandó: elgondolhatók-e azok a narratívák, amelyekben legalább saját hagyományunk legértékesebb részei jóindulatúbb olvasatokban tűnnek fel? És tudnak-e ezek az olvasatok olyan speciális perspektívákat feltárni, amelyek révén a tudomány- vagy a filozófiafejlődés fokális alakjai is más-ként, illetve jobban érthetőkké válnak?

Egy példán keresztül azt szeretném bemutatni, hogy a saját hagyomány és a lokális kultúra saját jogán kezelve a mai értelmező számára is fontos értékeket mutathat fel.

Hatvani nem Faust

A példa központi alakja a „magyar Faust”, Hatvani István, aki az erős karteziánus hagyománnyal rendelkező Debrecenben fejtette ki tanait, és aki „már minden valószínűséggel működése kezdetén (1749-ben, de 1757-ben bizonyosan) Newton követője volt, ugyanakkor, amikor a jezsuitáknál (Nagyszombaton és Kassán) – csekély kivételtől eltekintve – a leghaladóbb fizikai irányzat hívei is csak odáig jutottak el, hogy kompromisszumot keresnek Descartes és Newton felfogása közt”.⁵

Ha az érték mértéke a távoli, akkor valóban nagyra tartották Hatvanit, aki még mestereinek, Wolffnak és Leibniznek is merte kritikáját adni. Esetünkben Newton recepciója különös, mert míg a módszertanban és a gravitáció tekintetében Hatvani egyértelműen és korábban szokatlan mértékben „newtoniánus”, addig sokkal kritikusabb Newton optikájával és korpuszkuláris filozófiájával szemben.

Míg az égi mechanikát és a földi nehézkedést egyszerre kezelő newtoni elmélet elfogadást nyer, addig Hatvani nyelvkritikáján az *Optika* fennakad. Mivel világos és éles ideát csak a matematika adhat (itt a racionalista Leibniz–Wolff hagyomány továbbélését látjuk), a fény nem *clara et distincta*, csak *clara et confusa*, hiszen „világosan megértem, mi a fény és minden egyéb dologtól meg tudom különböztetni: de tulajdonságait, amikben más dolgoktól különbözik, nem tudom, például szín, íz, tűz, fa: az idea tehát *confusa*. Ilyen a hang is”.⁶

5 ZEMPLÉN, *I.m.*, 97.

6 Idézi ZEMPLÉN, *I.m.*, 101.

Newton két arca, a *Principia* és az *Optika* közül az ontológiailag merészebb még ennél is radikálisabb kritikát kap Hatvaninál, de jóval bújtatottabban. Ha elfogadjuk, hogy Hatvani elutasította Newton azon állítását, miszerint a fénysugarakra jellemző egyfajta törekenység, amely meghatározza színüket (és ez egyben bizonyítja, hogy a fény részecske-természetű), akkor már-már vádként olvasható az, hogy Newton neve nincs megemlítve *sehol* egy newtoniánus szerző olyan szövegében, ahol a tudományos dogmaképződés *ellen* beszél.⁷

A „szektásodástól” menekülő Hatvani tehát csak kvázi-newtoniánus. A matematika felől építkező *Principia* nagyszerűsége előtt meghajol, a kísérleti hagyományt felhasználó, de egy speciális ontológiát és világnézetet a tudományba „csempészni” akaró Newton sztárolásától inkább eltekint.

Hazai haladás

Kezd körvonalazódni egy érdekes olvasat. Zemplén Jolán, amikor feltárta a 18. századi fizika hazai történetét, elsősorban a recepciótörténet felől vizsgálta a korszakot. A „tudásátadás” gyorsasága a tudományos központokból a haladás sebességét mutatja hazánkban, így mondhatjuk, hogy Magyarország folyamatosan változó mértékű lemaradásban volt, és minél kisebb volt a lemaradás, annál nagyobb volt a *viszonylagos* haladás.

Ez a rekonstrukciós hozzáállás az „örök második” helyezését adja kultúránknak – elterjedt toposz, hogy a legnagyobbjaink már (majdnem) olyanok, mint a (valóban) legnagyobbak. Mivel a fizikafejlődés fő áramához képest a wolffiánus, eklektikus hagyomány marginális, és a korszakban hazánk fizikai és filozófiai hatása Európára szintén az, a korábbi értékelés szerint Hatvani munkájának nem „az eklektikus filozófia adja meg elsősorban az értékét, hanem az érveléseiben felhozott természettudományos példák gazdagsága, amelyekből kiderül, hogy Hatvani nemcsak ismert minden fontos és új felfedezést, hanem felismerte azok jelentőségét is”.⁸

Ha azonban nem „tükrözött” kultúraként tekintünk a hazaira, akkor helyére kerül, hogyan lehetett Hatvani jó matematikus is és kísérletező, miközben eklektikus filozófiát művelt. A korban sok irányba

7 *Uo.*, 102.

8 *Uo.*, 101.

fejlődő tudomány számos belső vitát, polémiát generált a formálódó nemzetközi tudósközösségekben, és az eklektika az ezzel együtt járó szektásodásra adott reakció volt: megközelítésmód, módszertan és rendezési elv.

Ahogy a 20. században Einstein, úgy a 18. században Newton vált kultikus hőssé, és az eklektikus könyvek moderált szépszege segítette fenntartani az ismeretelméleti pluralitást a kultúrában. Egyfajta keret volt, amin belül a szerzők kifejhették, hogy a fejlődő tudomány építményét milyen tagolásokkal és modalitásokkal tárgyalják. Az eklekticizmus lehetőségterében pedig Hatvani olyan álláspontot fejtett ki, amely egyfelől az empirista filozófiához, másfelől már a romantika Newton-kritikájához is kapcsolja. Ezzel nem volt egyedül; a periférián máshol is (Skandináviában vagy az Ibériai-félszigeten) divatos volt az eklektikus hozzáállás. Az itt bemutatott szelektív Newton-recepció pedig nagyon érdekes diskurzusokhoz kapcsolódik.

Évszázados vita lett abból, hogy mi a fény, holott Newton csak első akart lenni „tényszerűen” és „demonstratíván” egy olyan versenyben, amit épeszű kortárs csak „hipotetikus” szinten tartott tárgyalhatónak. A *Principia* sikere azonban akkora volt, hogy Newtont bírálni csak óvatosan lehetett. Mivel Newton tekinthető az elsőnek, aki vitát kezdett arról, hogy „valójában mi is a fény”, vagyis az anyagi/mechanikus magyarázat szintjén tekintette azt vizsgálhatónak, voltaképpen azt akarta, hogy a tudós közösségben egy olyan kérdésben legyen neki igaza, amit a legtöbben nem tartottak megválaszolhatónak sem.

John Locke például – látszólag – szintén főt hajtott Newton előtt, de *Értekezés az emberi értelemről* című művében külön fejezetet ír a szavakkal való visszaélésről, aminek fontos szöveghelyei jól érthetőek arra a „visszaélésre”, ahogy Newton prizmakísérletei során bevezetett egy új terminust, a spektrumot, hogy ennek révén fejthesse ki saját optikai elképzeléseit a fény heterogén részecske-jellegéről.⁹ A spektrum fogalmának bevezetésével Newton szakított a geometriai optika „meghatározott ideagyűjteményével”, és tanítványai már rendre úgy ábrázolták kísérleteit, hogy ebben a párhuzamos fizikai sugarakkal operáló ábrázolási hagyományban elveszett a reneszánsz egyik legfontosabb felismerése: a *camera obscurá*ban fordított kép jön létre.

9 Amíg nem olvastam Hatvanit, nem is gondoltam, hogy Locke könyvének tényleg lehet ilyen (elliptikus) olvasata, a jelek (rejtett) tana, amit „kódolva” tudott csak leírni saját intellektuális közegében. Vö. FORRAI Gábor, *A jelek tana: Locke ismeretelmélete és metafizikája*, L'Harmattan, Budapest, 2005.

A magát szektákon kívülként pozicionáló Hatvani szerint a fényről *clara et confusa* tudunk gondolkodni, és ezzel nemcsak továbbörökíti a 17. században még igen elterjedt nyelvkritikai hozzáállást, hanem már előrevetíti a későbbi romantika kritikáját is. Az Angliában szinte egyeduralkodó newtoni tanok cáfolatát hallva a filozófiailag igen művelt költő, Samuel Taylor Coleridge két generációval Hatvani után, 1817. július 17-én ezt írta Ludwig Tiecknek: „Be kell vallanom, hogy Newton álláspontja, egyrészt, miszerint a *fénysugár* fizikai, szinodiális egység, másrészt, hogy hét körülhatárolt létező koegzisztál (mily copula által?) ebben a komplex, de felbontható sugárban, harmadrészt, hogy a prizma pusztán mechanikus szétválasztója ennek a sugárnak, s végül, hogy a fény, mint mindennek eredménye = konfúzió; mindig és már évekkel azelőtt, hogy Goethérol hallottam volna, monstruózus *fikciónak* tűnt”.¹⁰

Hatvani példája azt mutatja, hogy az eklektikus pozíció mögött lehet végiggondolt álláspont. Érdekes módon az eklektikus hozzáállás itt egyben tudásmaximalizáló is, hiszen „részlegesen” sikeres elméleteknek nem adott „teljesen” igazat, még ha egy-egy „szekta” teljes igazságot követelt is magának a retorikájával.

10 *Collected Letters of Samuel Taylor Coleridge*, szerk. Leslie GRIGGS, Clarendon, Oxford, 1959, IV. kötet, 750.

A HATÁRON TÚLI MAGYAR ÖRÖKSÉG A HAZAI KÖZGYŰJTEMÉNYEKBE

A Balassi Intézet és az Örökség Kulturpolitikai Intézet közös szervezésében került sor 2013. május 29-én *A határon túli magyarság szellemi örökségének megőrzése* című konferenciára. A Balassi Intézetben rendezett szakmai tanácskozás arra kereste a választ, mit tehet a – tág értelemben vett – kultúrpolitika a külföldi magyarság kulturális örökségének megőrzéséért. A konferencia programját a közgyűjtemények kérdésköre foglalta keretbe: nyitó előadásában Hatos Pál, a Balassi Intézet főigazgatója a Magyar Emigrációs és Diaszpóra Központ tervzetét mutatta be, a záró kerekasztal-beszélgetés során pedig hazai intézményvezetők fejtették ki nézeteiket arról, milyen lehetőségek kínálkoznak a Kárpát-medence magyarsága, illetve a nyugati magyar diaszpóra szellemi teljesítményeinek dokumentálására, archiválására. Ez utóbbi beszélgetést tesszük közzé az alábbiakban; E. Csorba Csillát, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatóját, Kemecsi Lajost, a Néprajzi Múzeum főigazgatóját, valamint Galambos Sándort, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár igazgatóhelyettesét Pápay György, a Szépirodalmi Figyelő főszerkesztője kérdezte.

Olcso megoldás lenne általánosságban föltenni a kérdést: miként zajlik az itt képviselt közgyűjteményekben a határon túli magyarság szellemi örökségének megőrzése? Meglehetősen nehezen összemérhető intézményekről van ugyanis szó, amelyek eltérő gyűjtő- és feladatkörökkel rendelkeznek. Bizonyára lesznek majd közös észrevételek is, amelyek összekötik ezeket az intézményeket, de az első kérdést mindenképpen személyre és intézményre szabottan tenném föl. Elsőként a Néprajzi Múzeum főigazgatójához, Kemecsi Lajoshoz fordulok, már csak azért is, mert nem tudom, hogy az a megközelítés, hogy „határon túli magyar szellemi örökség”, mennyire releváns egyáltalán a néprajztudományban, a néprajzi muzeológiában. Hiszen a 20. századtól a történelem úgy hozta, hogy ez a kategorizálás mindenképpen

jelentkezik, de egy olyan, az összmagyarság tárgyi és kulturális örökségét gyűjtő és feldolgozó intézmény, mint a Néprajzi Múzeum, él-e ezzel, illetve milyen esetekben érdemes élnie vele?

Kemecsi Lajos (K. L.): Rögtön kettős helyzetemet szeretném tisztázni, hiszen néhány hónappal ezelőttig a Szentendrén működő Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos igazgatója voltam. Az Ithaka-program keretében a Skanzen számára az Amerikai Egyesült Államokban tartottunk kutatásokat. E programban jelen pillanatban is közreműködöm, ennek elindítója voltam. A pennsylvaniai egykori magyar többségű közösségnek a tárgyi emléanyagát hazamentő, kutató tevékenységről van szó. Szeptemberben lesz a második ütem, a terveink szerint odautazunk, és folytatjuk a terepmunkát. Ezt azért jelzem, mert nemcsak a Néprajzi Múzeumból, hanem a Szentendrei Szabadtéri Múzeumból is vannak tapasztalataim.

A kérdés tehát, hogy foglalkozunk-e a határon túli magyarok tárgyi kultúrájával, hiszen a múzeumokról az érdeklődőknek elsősorban a tárgyi emlékek jutnak eszükbe. Ezelőtt tíz nappal a Kossuth Rádióban az áldozócsüörtök témájáról folytatott stúdióbeszélgetés részes voltam, amikor egy hallgatót kapcsoltak be az adásba, akit nem nagyon ragadott meg az áldozócsüörtök problematikája. Szigeti Jenő professzorral ültünk a stúdióban, és ő a legnagyobb megdöbbenéssel hallgatta, amikor a rádióhallgató megkérdezte tőlem: „És mi van a határon túli magyarok gyűjteményeivel, az érdeklí-e a Néprajzi Múzeumot?” Tehát egészen más témában kérdezett, és neki a határontúliség nagyon fontos kérdésként merült föl. A néprajzi múzeumok, és különösen a Budapesten működő Néprajzi Múzeum a kezdetektől fogva egységben gondolkodtak. A Néprajzi Múzeumnak mindig is volt egy Európán kívülről vagy a magyar nyelvterületen kívülről származó, nagyon markáns, nagyon jelentős gyűjteménye – több mint ötvenezer tárgy tartozik ide. Ez most a témánk szempontjából kevésbé érdekes. Ám soha nem foglalkoztatta a kutatókat egészen az utóbbi évtizedekig az a probléma, hogy a politikai határok valóban levágnak-e a magyar népi kultúra területétől szeleteket, részleteket. Ez magyarázza azt, hogy a gyűjteményben nagyon erőteljesen van jelen a határontúliség. Végeztettem egy erre vonatkozó kutatást, hogy hogyan is állunk. Az *Ácsolt fatornyok, védelmező templomok* címet viselő kiadványunk az archívumunknak azon szegmenséről készült, amelyik templomoknak a 19. század végi, 20. század eleji dokumentációját mutatja be, abból

válogat. A kiállítás bázisát biztosító gyűjteményünknek, tehát a képek, nyomatok gyűjteményének a tíz százaléka határon túli – ez közel négyezer darab, egy nagyon komoly gyűjtemény. A kéziratgyűjteményünk, adattárunk – ahol visszaemlékezések, naplók, személyes iratok vannak – tizenöt százaléka határokon túli. Ebben van más kontinensről származó is, de nagy része a mai országhatárokon kívüli Kárpát-medencei – több mint négyezer darab tartozik ide. A fotóknak, több mint négy-százezer fényképnek a húsz százaléka a határon túli területről származik, ez jelentős arány. Nem sorolom minden gyűjteményre vonatkoztatva tovább, de tény, negyvenhétezer határon túli magyar vonatkozású műtárgya van a Néprajzi Múzeumnak. Ez valószínűleg az ország legnagyobb ilyen jellegű gyűjteménye. Gyorsan ismertetem a Szabadtéri Néprajzi Múzeumét: ott nyolcvanezer műtárgyból mintegy kétezer-öt száz határon túli. Ez azzal magyarázható, hogy a Skanzen koncepciójának csak az utóbbi néhány évben vált szerves részévé az, hogy határon túli objektumokkal is kibővíti. Így született meg például az erdélyi épületegyüttes terve, melyhez a Nemzeti Kulturális Alaptól kapott támogatással zajlik a koncepciózus tárgygyűjtés.

A Néprajzi Múzeumra visszatérve: nem minden típusú tárgygyűjteményben egyenlő az eloszlása ezeknek az emlékeknek. Nagyon tanulságos, hogy például a tizenkétezer darabos mesterséggyűjteménynek az egyharmada – tehát négyezer tárgy – határon túli magyar. Vagy hogy a textilgyűjtemény – amely egyébként a legnagyobb textilgyűjtemény, amit Európában néprajzi múzeumban őriznek – ötvenegyezer tárggyal rendelkezik, és ebből huszonhétezer darab határon túli magyar. Ez rendkívül gazdag bázist jelent minden kutatáshoz. Hogy egy kicsit a folklór, tehát a szellemi rész felé is nyissunk: a tízezer szokásgyűjteményes tárgyból négyezer a mostani határokon kívüli területről származik, vagy a tizenhétezer darabos egyházi gyűjteményben – amely a szokásokhoz kötődő határterület – ötezer darab határon túli. Ezek nagyon erőteljes, színvonalas anyagok.

Most közreadott kiadványaink bemutatják, hogyan próbálta és próbálja ezt a Néprajzi Múzeum feldolgozni, közzétenni. Egyrészt vannak tematikus katalógusok, mint a népművészeti katalógussorozat, például a zoboralji hímezésekről. Másrészt vannak gyűjteményi katalógusok, mikor kiválasztunk egy gyűjteményi egységet a maga egészében, gyűjteményi tárgytípusonként; például az egyházi szobrok egységében egymás mellett vannak a mai Magyarország területéről származók és a határon túliak. Nincs kettéválasztva, értelmetlen lenne kettéválasztani.

A harmadik típusú kiadvány példája az egyik legutóbbi kiállításunk katalógusa: a *Nők, szőnyegek, bázisipar* című kiállítása. Ez az a típus, amikor a kiállításokban jelennek meg a gyűjteményeink darabjai, tehát ott is az egységet képviselik. Úgy gondolom, hogy ez a szerencsés: a népi kultúrának az egységességét kell figyelembe vennünk.

Ha már szót ejtettem a megközelítés nehézségeiről, akkor E. Csorba Csillához fordulok a kérdéssel – egyelőre nem kérdésként kezdve. Hiszen ha szép-irodalomról beszélünk, akkor mintha még nehezebb lenne a helyzet, mivel további terminológiai sajátosságok jelentkeznek. Azt mondani, hogy „határon túli magyar irodalom” – ez nem feltétlenül a legtágabb és legjobb megközelítés. Ha ezt a kifejezést használjuk, akkor általában aki meghallja, a történelmi Magyarország trianoni határain kívül alkotó magyar írókra, költőkre gondol, és máris kikerül a gondolkodási körünkől például az emigráns irodalom. Tehát az az irodalmi réteg, amelynek tagjai politikai vagy egyéb okok miatt váltak meg a hazájuktól. Hogy csak egy példát mondjak: Márai Sándorról mint határon túli magyar íróról beszélni kissé megmosolyogtató lenne. Arra akarok utalni, hogy amikor arról beszélünk, hogy mely határon túli magyar írói életművek, hagyatékok kerülnek a Petőfi Irodalmi Múzeum tevékenységének fókuszába, az nagyon széles körben értelmezendő. S hogy a kérdést is hozzátegyem: kell-e egyáltalán ilyen szempontok szerint szelektálni, ha alapvetően egységes magyar irodalomról beszélünk?

E. Csorba Csilla (E. Cs. Cs.): A Petőfi Irodalmi Múzeum mindenkor úgy definiálta önmagát, mint a határon innen és túl lévő magyar irodalom tárgyi, nyomtatott, írott emlékeinek a gyűjtőhelye. A „határon innen és túl”-ban éppúgy benne van a közvetlenül a határon túl élő, magyar nyelven írók korpusza, életműve, mint az emigrációban élőké. Éppen ezért amikor definíciókat taglalunk, a mi gyakorlatunkban az „emigráns” szót alkalmazzuk a különböző okok miatt, különböző történelmi korszakokban az országot elsősorban politikai, ritkábban gazdasági, tanulási vagy egyéb okokból elhagyókra és a kint maradtakra. A „határon túli”-t pedig a körülöttünk lévő országokban alkotó írók műveinek együttesére alkalmazzuk. Ahogy Kemecsi Lajos is elmondta a néprajz vonatkozásában, a Petőfi Irodalmi Múzeum vezetése mindig, tehát már az én elődeim is, egységben szemlélték-szemléltük a magyar irodalmat. Egy olyan hálót képzelünk el, amely összefogja a határokon belül és a Kárpát-medencében élőket, illetve azokat, akiknek kényszerű okokból el kellett távozniuk innen. Amíg a politikai helyzet nem en-

gedte meg a közvetlen, kétirányú, szoros kapcsolatot, addig ez az irodalom valamelyest elkülönült, de amint puhulni látszott a diktatúra, ezek a központok újra egymásra találtak. Tehát egy Nyugaton működő magyar irodalmi folyóirat közölte az itthon alkotó írók műveit is – olyanokét is, akik itthon nem jelenhettek meg. Ez az oda-visszacsatolás is egyértelműen jelezte azt, hogy a magyar irodalom egységként működik.

A Petőfi Irodalmi Múzeumban már az 1970-es években elkezdődött a magyar emigráció emlékeinek a gyűjtése, természetesen akkor elsősorban azé az emigrációé, amelynek tagjai baloldali értelmiségiként 1919 után Nyugatra kerültek, ott folyóiratokat alapítottak, könyveket adtak ki. Franciaországban, Bécsben vagy Berlinben belekerültek egyfajta baloldali szellemi életbe, majd a II. világháború után vagy azt megelőzően hazajöttek, vagy kint maradtak. Az ezekhez a baloldali értelmiségi-írói körökhöz tartozó hagyatékok tehát már a hetvenes években hazaérkeztek, ezekkel a félig-meddig legális akciókkal – amelyek akkoriban nem voltak gyakoriak – kezdett egyfajta kapcsolat kialakulni intézményünk és a nyugati emigrációban élők között, akikben fokozatosan erősödött a bizalom kollégáink iránt. Voltak természetesen művek, műegyüttesek, amelyek hosszú ideig „zárt” anyagként szerepeltek a múzeum gyűjteményében, amiket nem lehetett elővenni, kutatni. De éppen ennek a gyűjteményezési stratégiának köszönhetően nem véletlen, hogy 1989-ben a Petőfi Irodalmi Múzeumban nyitottak először szamizdat irodalmi kiállítást, hiszen addigra a tiltott és zárt irodalmi hagyatékokból akkora anyagunk gyűlt össze. A rendszerváltás után ennek az ismeretségi, bizalmi kapcsolatnak a talaján lehetőség nyílt arra, hogy a szálakat szorosabbra fonjuk, s felmerült egy külön emigrációs gyűjteményi központ kialakításának az igénye is a múzeumban. Ekkortól számos jelentős emigráns hagyatékként került hozzánk. E hagyatékok feldolgozásának az eredménye, hogy önálló emigráns website működik a Petőfi Irodalmi Múzeum honlapján.

Előre is elnézést kérek Galambos Sándor igazgatóhelyettes úrtól a leegyszerűsítő megközelítésért. A laikus azt gondolná, hogy az iratanyag gyűlik, legfeljebb az országhatárok változnak. Nem tudom, hogy ez a megközelítés mennyire helytálló, de hogy pontosítam, nyilván létezik olyan állománya az önök levéltárának is, amely történeti okokból az országhatárokon átívelővé vált. Hogyan zajlott ez a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban? Mekkora része az állományuknak az, amely határon túli vonatkozású iratanyagként aposztrofálható?

Galambos Sándor (G. S.): Az egyes levéltáraknak természetesen megvan a maguk gyűjtőköre. A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárnak a mai Szabolcs-Szatmár és Bereg megye adja azt a terrénomot, ahonnan a maradandó értékű történeti iratokat gyűjtenie kell. A két világháborút lezáró békek a területi elv alapján rendelték el a levéltári anyagok átadását. Ennek következtében az elcsatolt megyék, megyerészek jelentős mennyiségű iratanyagát a szomszédos országoknak át kellett adni. Nem gyűjthetünk a mai Ukrajna, Szlovákia vagy Románia területén lévő iratokat sem, ez azonban nem jelenti azt, hogy a levéltárunk ne törekedne ennek az iratanyag felállítására, és arra, hogy megismertesse azt a szélesebb közönséggel. Különösen, mivel nagyon kevés olyan megyénk van, amelyik három szomszédos országgal is határos.

Azért is esett a választásunk a nyíregyházi levéltárra, mert közismerten jó határon túli kapcsolatokkal rendelkezik. Mostanában a sajtóban talán a beregszászi levéltárról lehetett többet olvasni-hallani. Ez egy szomorú apropó, hiszen az ottani helyzet viszonylagos kilátástalanságáról esett szó, de éppen ez hozhatja majd meg a figyelmet és talán a cselekvést is. Ha pár szót mondana arról, hogy milyen típusú határon túli együttműködések és kapcsolatok alakultak ki a levéltárnál, az mindenképpen tanulságos volna.

G. S.: Először egy kronológiai vonalra helyezném mindezt, mert igazán az 1990-es évek közepén teremtődött meg a lehetősége itthon és külföldön egyaránt annak, hogy egyáltalán kialakuljanak ezek a nemzetközi kapcsolatok – és legelőször éppen a beregszászi levéltárral. A beregszászi levéltárban őrzik a történeti Bereg megye iratanyagát; több mint hat kilométernyi magyar vonatkozású dokumentumunk van. A kilencvenes évek közepén volt lehetőségünk arra, hogy egy kisebb levéltári szakdolgozói csoport bejusson ebbe a levéltárba, és elkezdjünk tájékozódni. A tájékozódás azonban nem volt könnyű, tekintve hogy a magyar és az ukrán levéltári rendszer jelentősen eltér egymástól. A magyar a nyugat-európai példát követi, amely a proveniencia-elvre épül, ami azt jelenti, hogy a levéltárba egy-egy szervtől, intézménytől bekerülő iratok lehetőség szerint eredeti rendjükben, az eredeti segédleteket, iktató- és mutatókönyveket is megtartva őrződjenek tovább – ezáltal a keresés egyértelmű és világos. A Szovjetunióban azonban a pertinencia elvére helyezkedtek. Ez azt jelenti, hogy vagy formai, vagy tartalmi szempontból a levéltárba beérkezett iratanyagot

a levéltárosok szakmai elvek alapján – tehát nem kimondottan a rombolás szándékával – átstrukturálták, és ha úgy ítélték meg mondjuk 1948-ban vagy 1959-ben, hogy három iratanyag egymás mellé tartozik, akkor a szerves egységet megbontották. Ennek következtében a beregszászi iratanyagban nagyon nehéz a kutatás.

Az együttműködés ettől függetlenül gyarapodott és erősödött; többek között elindítottuk a Levéltári Napok rendezvénysorozatát – évenként egyszer szeptember végén egy kétnapos konferenciát tartunk –, amelynek az egyik fő célja az, hogy a határon túli magyar intézmények képviselőit is bevonjuk, és megkérjük őket, hogy tartsanak előadást a saját iratanyagukról, kutatásukról. Erre épül a következő fázis, ami levéltári évkönyvekben testesül meg, tehát ezeket az előadásokat más tanulmányokkal együtt közreadjuk. Ezek jellemzően tudományos igényű írások, de levéltári szempontból, illetve a történettudomány szempontjából talán még fontosabb, hogy mind Beregszászal, mind pedig Romániában a kolozsvári és a szatmárnémeti levéltárral elkezdtük azt a munkát, amely segít a kutatóknak, történészeknek abban, hogy az ottani iratanyaggal egyáltalán el tudjanak kezdeni dolgozni. Ehhez úgynevezett segédleteket, iratjegyzékeket, részletes fondjegyzékeket hoztunk létre a külhoni intézményekkel, például Bereg vármegye főispánja iratainak a jegyzékét. Nagyon különleges helyzetben van a történeti Szatmár megyei iratanyag, mivel kettévált. A feudális kori és polgári kori iratok zöme Kolozsvárott található, a segédletek és a jegyzőkönyvek nagy része pedig nálunk. Ezért nagyon fontos, hogy az iratanyagot virtuálisan próbáljuk meg egyesíteni, hogy végre látni lehessen azt, mit hol lehet kutatni. Ennek elősegítésére egy kétnyelvű fondjegyzék is napvilágot látott.

Szó esett arról, hogy archiválni, megőrizni, dokumentálni kell, de nagy kérdés, hogy mit. Éppen a Petőfi Irodalmi Múzeumban került sor 2013 áprilisában Boka László kötetének a bemutatójára, amely az Egyszólamú kánon? címet viseli, és amely az erdélyi magyar irodalommal foglalkozik. Erre csak azért utalok, mert a szépirodalmat tekintve egy sajátos kérdés jelentkezik, nevezetesen a kánoné: kik azok az alkotók, akik bekerülhetnek egy közgyűjtemény gyűjtőkörébe? Nyilván ez kanonizációs szempontokon is múlik, de természetesen nemcsak a kánon szempontjai jelentkezhetnek, hanem számos egyéb más szakmai kritérium is, ami az adott intézmény számára fontos. Például hogy a népi kultúrának melyek azok a tárgyi elemei, amelyek megőrzendők, gyűjtendők. Az iratanyag esetében ugyanígy

fel lehet tenni a kérdést: minden irat gyűjtésre érdemes, vagy vannak előzetes szelekciós szempontok, amelyek fontosak akár az állománygyarapítás, akár az említett virtuális irategyítés során?

E. Cs. Cs.: A gyűjteményezés a múltban, s a jelenben sem feltétlenül a kánon besorolása szerint működött. Többnyire személyes kapcsolatokon keresztül jutottak el hozzánk az írók hagyatéka, olyanokéi is, akiket az adott korban nem feltétlenül preferáltak. A határon túli területekről sok esetben nehezebb volt egy-egy írói hagyaték megszerzése, mint Nyugat-Európából ajándékozás útján hozzájutni kéziratokhoz. Sokan voltak azonban, akik személyes okokból, a Kézirattár iránti bizalomból úgy érezték, hogy nálunk lenne a legjobb helye a gyűjteményüknek. Így került hozzánk például Tamási Áron, Páskándi Géza, Hervay Gizella hagyatéka, vagy az erdélyi Helikon köréhez tartozó írók nagyobb mennyiségű iratanyaga; nem olyan régen – az Ithaka-program segítségével – megvásárolhattuk Dsida Jenő hagyatékát is. A múzeum gyűjtésében, így az emigrációs vagy határon túli irodalmi vonatkozású dokumentumok megszerzésében – különösen, ha ide számítjuk a Nyugaton működő folyóiratok levelezését és dokumentumanyagát – nem mindig az esztétikai szempontok döntenek. Hiszen a levelek, aprónyomtatványok, plakátok egy korról is beszélnek, kapcsolatrendszerekről, életérzésekről, tehát nem feltétlenül csak az esztétikailag kifogástalan szépirodalmi igénnyel írott művek kerülnek a Petőfi Irodalmi Múzeumba. Egy pár folyóiratot említenék gyűjteményünkben: az Irodalmi Újság szerkesztőségének a levelezése, a Magyar Írók Szövetsége Külföldön körlevelei, a Magyar Műhely – amelynek képviselője, Nagy Pál itt ül körünkben – szerkesztőségének levelezése és a szerkesztők művei is, az Új Látóhatár szerkesztőségi anyaga. Nemrég még több nagy gyűjtemény került hozzánk, így a Münchener Magyar Intézet folyóirat-gyűjteménye, a Svájci Magyar Irodalmi- és Képzőművészeti Kör levelezése és dokumentumai, valamint az 1972-ben alakult Harvard Kör anyaga. Ezekben is sok olyan dokumentum található, amely az egész korszakról képes képet adni, a magyar, illetve a külföldi kapcsolatrendszerrel egyaránt.

Varga Katalin, a kézirattár vezetője irányításával összeállítottuk a hagyatéki listát. A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratgyűjteményének 16–17 százaléka valamilyen értelemben határon túlról származó anyag, s ez nem is olyan kevés. Ami számunkra nagyon nagy lökést adott: Nagy Csaba kollégánk lexikon-szerkesztői munkája során jó

kapcsolatokat alakított ki több emigráns magyar körrel és szerzővel. Tevékenysége eredményeként 2000-ben megjelenhetett az *Emigráns Irodalmi Lexikon*, amely hatezer-ötszáz szerzőt vesz számba, huszonkétezer szócikkben ír írókról, szervezetekről, eseményekről.

G. S.: Azt egészen biztosra vehetjük, hogy a szomszédos országok egyetlen iratot sem fognak nekünk átadni eredetiben. Ezért arra kell törekednünk, hogy a virtuális egyesítés, a világhálón való közzététel előrehaladjon. Az út azonban nagyon göröngyös. A szándék mindkét oldalon megvan, mi legalábbis a megyei közgyűlés elnökének intenzív támogatásával egy európai uniós programban, a HURO-pályázat előkészítésében vettünk részt a szatmárnémeti levéltárral közösen. Ők is lelkesen elindultak ezen az úton, bejutottunk a második fordulóba. Ám ekkor a szatmárnémeti kollégák felhívtak bennünket, hogy sajnálatos módon telefonon értesítették őket Bukarestből: el kell állniuk a projekttől. Beregszászon a magyar Külügyminisztérium által szorgalmazott projekt indult el, amely azt célozza, hogy nagyon jó minőségű szkennelvel minél több iratanyagot digitalizáljanak a kollégák. Sajnos igazi előrelépés még itt sincs, és úgy érzem, hogy itt nekünk, hazai magyaroknak is vannak teendőink. Nem biztos, hogy elegendő, ha vendégül látjuk országunk fővárosában a kárpátaljai területi levéltár vezetőit, és nekik elmagyarázzuk, hogyan működik technikailag a szkennel. Inkább hazai és külhoni történelemszövegekből és levéltárosokból kellene egy közös csapatot létrehozni, amely meghatározná, hogy milyen iratanyagot és milyen rendszerben kell az adatbázisba beépíteni. Ha beszkennelek valamit, az csak a jéghegy csúcsa, pontosabban a munkafolyamatnak a vége. Előtte ki kell válogatni azokat az dokumentumegyütteseket, amelyek érdemesek erre; ugyan hat kilométernyi iratanyagot pár száz év alatt bizonyára be lehetne szkennelni, de ez nem is lehet cél, hiszen kezelhetetlen lenne. Inkább az a fontos, hogy pontos jelzettel, az alapvető jellemzők és a tárgy megadásával adatbázist hozzunk létre, amelynek révén lehet keresni. Ez a kárpátaljai, beregszászi folyamat még el, működik, de csak remélni tudjuk, hogy igazán előre fog lendülni.

K. L.: Amikor megszólítottak, hogy vegyek részt ezen a kerekasztal-beszélgetésen, a hazai közgyűjteményekben fellelhető, a határon túli magyarságra vonatkozó tárgyi örökség emlékműve volt a felkérés témája. Természetesen tájékozódni kívántam, ám jelenleg nincs olyan adatbázisunk, amely ezt olyan mélységig tartalmazná, hogy tudnánk,

hogy melyik magyar közgyűjteményben – például olyan bontásban, mint amit én az előbb a Néprajzi Múzeumról elmondtam, vagy amit Csilla jelzett a Petőfi Irodalmi Múzeum részéről – hol, mekkora mennyiségben, milyen minőségben, mi található. Az egykori megyei hálózat, például a levéltáraké, óhatatlanul kapcsolatokkal bír hol egy, hol több szomszédos országgal. Mindez nem ennyire egyértelmű a múzeumok esetében, és sok olyan múzeum van, mint például a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei gyűjtőkörű miskolci Herman Ottó Múzeum, amelynek gyakorlatilag nincsen a ma Szlovákiához tartozó területre vonatkozó gyűjteményanyaga, mert az nem tartozott az eredetileg városi alapítású múzeum gyűjtőkörébe, gyűjtőterületébe.

Egy másik jelenségről is szeretnék röviden szólni, ehhez időben pont száz évet kell visszalépni. Akkori elődöm a Néprajzi Múzeum igazgatói székében, Seemayer Vilibald 1913-ban egy összegzésében leírta, hogy hihetetlen mennyiségű gyarapodást sikerült az utóbbi évtizedben elérni, és ennek nagyon nagy része azokról a vidékekről származott, amiket mi most határon túli magyar területként nevezünk meg. Ám azt is leírja ugyanebben a visszaemlékezésében, hogy ezt a gyarapodást nem terepkutatással, nem olyan adatolással érték el, mint amit itt az iratok kapcsán is hallottunk, hogy milyen fontos. A műtárgyknál a háttér nélküli közgyűjteménybe kerülés csak azt az egyszerű tényt valósítja meg, hogy megőrződnek, de támpontok nélkül ez a gyarapodás muzeológiai szempontból üres dolog. Seemayer leírta száz éve, hogy – szó szerint próbálok idézni – „nem tudtunk ellenállni a batyujukat kibontó tót meg székely atyafiaknak, akiknek holmija közül visszautasíthatatlan szépségű tárgyak kerültek elő”. Minden adat nélkül fogadta be mindezt akkor a Néprajzi Múzeum, és most ott van a gyűjteményben, és büszkék vagyunk rá, mert fantasztikus érték – viszont szakmailag nincs mögötte érdemi háttérinformáció.

Ez tehát amellet, hogy mit gyűjtünk, fölveti azt a kérdést is, hogy hogyan gyűjtünk. Vegyük például az Ithaka-program által támogatott kutatást az amerikai magyar közösség körében, amiben még a Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársaként vettem részt. Ott is azt kellett tennünk, hogy nagyon alaposan adatolva, családtörténettel és sok egyéb vonatkozással együtt hozzuk ide a gyűjteményt. És mért kellett idehozni? Mert nincsen magyar közgyűjteményben az egykori magyar vonatkozású amerikai életvilágokat hitelesen képviselő tárgyegyüttes. Egyedi tárgyak persze vannak; a hazatérő amerikaiak például hazahozták az útiládájukat és benne tárgyakat, iratokat, ezt-azt.

A Néprajzi Múzeumnak és a Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak is van amerikai ládája, de olyan komplex tárgygyűjtése, ami az egykori életvilágot is bemutatja, eddig még nem volt. A gyűjtött tárgyakat a pennsylvaniai Vintondale nevű kistelepülésről hoztuk, egy bányásztelepülésről. Márpedig ez nem a huszonnegyedik, hanem egy sokkal későbbi óra, így hihetetlen szerencsével lehetett csak megtalálni, s milyen jól hangzik, hogy egy interkontinentális terepmunka során sikerült megmenteni is. De itt van az országhatártól néhány tucat kilométerre Partium, vagy nézzük Erdélyt, ha már jobban ismert ez az összefoglaló, bár téves megnevezés. Azok a kutatások, amiket például az erdélyi épületegyüttessel kapcsolatban folytatott a szentendrei skanzen, olyan értékeket próbálnak megmenteni, amelyek megőrzésére helyben nincs lehetőség.

És itt érkezünk el a harmadik problémához, amiről szerettem volna röviden szólni, hogy ez ugyanis a helyben élők számára nagyon sajátos kérdés. Mi garantáljuk azt, hogy megőrződik, de ők esetenként azt érzik, hogy elvisszük tőlük. Elhozzuk ezeket a tárgyakat, ezáltal – végtelenen fogalmazva – megfosztjuk tőlük a helyi közösségeket. Ha helyben meg lehet őrizni, mint az épített örökség esetében is, az a legjobb, ha ott van biztosítva a fennmaradása. Ha viszont nincs rá biztosíték, akkor meg kell menteni. Nagyon fontos eredmény, ahogy a hagyatékokat a Petőfi Irodalmi Múzeum rendkívül tudatos, szisztematikus munkával, példaértékűen feltérképezte. Nem tudok arról, hogy más közgyűjtemény ezt ilyen intenzíven, ilyen hosszú távon meg tudta volna tenni. Ugyanezt kellene és lehetne tenni más területeken is, és ehhez a digitalizálás, a virtuális gyűjteményegyesítés nagyon fontos eszköz lehet.

E. Cs. Cs.: Ehhez szeretnék hozzátenni néhány dolgot. Egyrészt köszönöm szépen az elismerést, de valóban nemcsak a papír alapú dokumentumok gyűjtése és hazahozatala fontos, hanem a tárgyi anyagoké is. Ez alatt értem a műtárgyakat, képzőművészeti alkotásokat, fotókat és a személyes használati tárgyakat is, amik az írókhoz vagy a szerkesztőségekhez kötődtek. Hiszen egy irodalmi múzeumnak akkor van lehetősége szép, komplett kiállításokat rendezni, ha tárgyi dokumentumokkal is rendelkezik. Erre számos példát tudok mondani akár a közelműltből is, hiszen a párizsi Magyar Műhelynek nemrég volt nálunk kiállítása, illetve Szabó Zoltán születésének 100. évfordulójára – szintén tárgyi anyagot is felhasználva – kiállítással emlékeztünk. Említhetem továbbá azt a négy részből álló kiállítás-sorozatot (*Írók pogy-*

gyással), amelyben írók életművén keresztül az emigrációs lét sajátos vetületeit is bemutatjuk: az egy-egy városhoz, köztes közegehez való kötődést, az idegenség-otthonosság érzetét, a kiüresedett vagy éppen inspiráló közeget. E sorozat negyedik kiállítása látható éppen most *Dél-szaki kalandok* címmel, amely a magyar írók itáliai élményét tárja fel, de irodalmi bedekkert nyújtva elkalauzoltuk már látogatóinkat a magyar írók Bécs-, Berlin- és Párizs-világába is. A mi szempontunkból, s az irodalmi emigráció szempontjából is fontos, hogy a levelezések, személyes visszaemlékezések és művek segítségével topográfiailag is fel tudjuk mérni, milyen élményeket adott az írók számára a különböző európai városokban való lét, hogyan járult hozzá személyiségük, alkotóperiodusuk alakításához, milyen késztetésekkel indultak oda, mit hoztak haza ebből, illetve hogy mivel gazdagították a magyar irodalmat ezekben a városokban, országokban való hosszabb-rövidebb tartózkodásukkal.

Évtizedek óta közelebről, távolabbról segítjük a határon túli területeken lévő irodalmi emlékházakat; célunk, hogy megmentésük őket a jövőnek, illetve hogy továbbra is megtartsuk legalább abban az állapotban, amilyenben eddig voltak. Jelenleg konkrét megkeresésünk van Csucsáról, Érmindszentről, Nagykárolyból és Nagyszalontáról. Az itt lévő Ady-, Arany János-, Kaffka Margit-emlékhelyeket – az épületet és a kiállítást is – szeretnénk a helyi közösségek segítségével felújítani. Csucsán, a Boncza–Goga-kastély melletti kis házban egy, a jelenleginél impozánsabb kiállítást szentelünk Ady és Csinszka ottani tartózkodásának. Munkánkat a kolozsvári magyar konzulátus mellett több minisztérium és intézmény is segíti. Ráadásul a csucsai kis házban gyönyörű magyar néprajzi anyag is látható, így az irodalom- és folklórtörténet is képes egymást, illetve a magyar múlt emlékeihez fűződő kötődéseket erősíteni. Fontos lenne az összefogás az oktatásért felelős tárcával is, mert ha már van egy olyan program, hogy minden magyar iskolai osztálynak egyszer el kell mennie a határon túli területek meglátogatására, akkor az irodalmi emlékházaknak feltétlenül be kell kerülniük a javasolt útvonalba; ebben az esetben van értelme felújítani és tartalommal megtölteni az irodalmi emlékhelyeket. Fontos, hogy a magyar gyerekek találkozzanak ezekkel a helyszínekkel, de a határon túli magyar iskolások is látogassanak el Ady, Tamási, Petőfi, Benedek Elek és mások emlékhelyeire.

Többször is szóba került a digitalizáció kérdése; egy olyan tanácskozáson, amely a magyar kulturális örökség megőrzésével foglalkozik, ez nem marad-

hat említés nélkül. Galambos Sándor már utalt rá, hogy milyen technikai és szakmai igényeket támaszt mindez. Hozzá kell tenni, hogy a digitális kor kihívásainak való megfelelés minden intézmény felé kettős kihívást támaszt. Az egyik magának az anyagnak a digitális feldolgozása, a következő nemzedékek számára történő megőrzése érdekében. A másik pedig az a kérdés, hogyan lehet egy olyan fiatalabb befogadói közeg számára megközelíthetővé tenni ezeket az emlékeket, amely alapvetően új médiumok révén, digitális formában tájékozik?

G. S.: A digitalizálással kapcsolatosan eddig elhangzottakat azzal egészíteném ki, hogy nagyon nagy szükség van arra, hogy magát a műveltet szorgos aprómunka előzze meg. Ez akár több évig is eltarthat. És arra is oda kell figyelni, hogy egyenrangú félnek tekintsük a másik országban lévő szakmai csapatot, mindenképpen az ő véleményükre is támaszkodjunk. Hogy ez a virtuális irategyesítés megvalósuljon, az még távolabb van, de nagyon fontos, hogy eljussunk ideig. Talán az kellene, hogy a helybeli szakembereket – mind a határon túl, mind a határon innen – biztassuk arra, hogy ők maguk készítsenek tervezeteket, és aztán jöhet a politikai és az anyagi támogatás. Még annyit el szeretnék mondani, hogy mit tehet egy, a határ mentén lévő levéltár. Azt mindenképpen, hogy bizonyos dokumentumokat segít közzétenni. Ezek közül azt a kiadványt emelem ki, amely a kárpátaljai református egyház lelkészeinek a névsorát, életútját, illetve az egyes egyházközségek rövid jellemzését tartalmazza. Ezt Csatóry György, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem tanszékének a vezetője bocsátotta közre, a mi segítségünkkel, illetve természetesen NKA-s támogatással. Hiszen a levéltáraknak törvényben rögzített feladatuk a tudományos munka végzése, de könyvkiadásra nem jut forrás, viszont a kulturális alaptól szoktunk kapni. Vagy vegyünk egy kiadásunkban megjelent másik kötetet: Váradai Natália, aki ugyancsak a kárpátaljai magyar főiskola munkatársa, gyűjtötte össze az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumait.

K. L.: Én ahhoz csatlakoznék, ami az irodalmi emlékházakról elhangzott, mert részben a digitalizáláshoz is kötődik. A magyar népi kultúra legnagyobb állandó kiállítását a tájházak őrzik. A Tájházszövetség eredményesen és sikeresen működik nemcsak a mai országhatárokon belül, hanem kimondottan jó a ma Szlovákiához tartozó területen működő magyar tájházak feldolgozottsága és aktivitása, de az erdélyieké,

a partiumiaké is. Ez egy jó példával bíró és fontos terület; a virtuális műtárgyegyesítés koncepciójának ezzel is számolnia kell. Ahogy az irodalmi emlékházak, úgy a tájházak is fantasztikus anyagot őriznek.

Hogy miként lehet bemutatni a magyar népi kultúrát a mai fiatalok számára? Ezzel nyilvánvalóan küzdünk, ez feladat, kihívás. Ezért szép múzeumban dolgozni, és nem mondjuk egy hamburgerbüfében, mert oda maguktól is bemennek a fiatalok. A Néprajzi Múzeumé jelenleg a legnagyobb online elérhető gyűjteményi adatbázis az országban, amely ezen korosztályok számára természetesen feltárható közeg. De például a Néprajzi Múzeumban ősszel nyílik egy tárlatunk, amely a Fekete-Körös völgyét mutatja be. Györffy Istvánnak van egy zseniális könyve, *A Fekete-Körös völgyi magyarság*, amit nagyon sokan ismernek, de azt kevesen tudják, hogy amikor Györffy ehhez a könyvhöz gyűjtötte az anyagot, akkor egy nagyon gazdag fotóanyagot is készített. Amit aztán végképp kevesen tudnak, hogy több mint kétszáz darabból álló tárgykollekciót is gyűjtött a már a 20. század legelején is tízszeres román többség mellett élő fekete-körös völgyi magyarságtól – és a románságtól is, mert az archaizmusokat kereste, gyűjtötte. Ezt még soha nem mutatta be a Néprajzi Múzeum, erre készülünk most. Ezt pedig lehet úgy kommunikálni, úgy megfogalmazni, hogy kíváncsiak legyenek rá, hogy érdekes, érvényes legyen ma is.

A határon túli nemzeti közösségek tárgyi emlékeit célzottan gyűjtő, megmentő, feltáró kutatómunkának elemi érdeke ott helyben, gyors visszajelzést adva, akár időszaki kiállításaként, akár más módon megmutatkozni, ahogyan ezt mi is tettük tavaly a New York-i konzulátuson néhány nappal a terepmunka végét követően. Az anyaországon kívüli magyar közösségek is fenntartanak ilyen gyűjteményeket, és magánarchívumok is akadnak. Ilyen például New Brunswickban a Magyar Ház gyűjteménye, amely épületként és kiállítóhelyként is rendkívüli; nagyon eredményesnek ígérkező együttműködés bontakozik ki velük. Azt is hozzá kell tenni, hogy jelenleg a migráció és a kényszermigráció egy trendi téma a nemzetközi muzeológiában. Olyannyira, hogy amikor a hollandok 2006-ban az arnhemi Szabadtéri Múzeumban, a Moluccan barakknak nevezett kiállítási részben bemutatták a Holland Kelet-Indiáról visszatelepített közösséget, és azt, ahogy ők évtizedekig laktak – magyar történelmi párhuzammal élve ők a Trianon utáni vagonlakók –, ezzel a kiállítással elnyerték az európai Év Múzeuma Díjat. Az észak pedig bemutatták azt az éjszakát a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, amikor Tallinnban az észak értelmiségét gyakor-

latilag egyetlen éjszaka alatt, tizenöt kilós poggyászt engedélyezve kitelepítették. Képzeljék maguk elé a rendetlenséget: gyorsan pakoljunk, mit viszünk a gyerekeknek, gyógyszert vigyünk-e? Mi fér bele tizenöt kilóba? Az pedig egy izgalmas, de egyben ijesztő üzenet, hogy egy év múlva a kiállítás már nem volt látható, mert tűzvész áldozata lett.

E. Cs. Cs.: A felvetett témákról valóban nagyon aktuális beszélni; ezt abból a szempontból is érzem, hogy kihalni látszik egy generáció, egy olyan emigráns generáció, amely anyanyelven beszélt és írt. A második vagy harmadgeneráció nem feltétlenül értékeli azokat az anyagokat, amelyek az idők során egy-egy magyar házban felgyűltek, tehát most van az a pillanat, amikor el kell döntenünk, hogy ezeket hol helyezik el: hazahozzuk-e, vagy pedig kint teremtsünk helyet nekik. Ezeket a jelzéseket Dél-Amerikából kapjuk elsősorban, de Kanadától kezdve számos más országból is. Azt gondolom, hogy az emigráció emlékanyagát mindenképpen meg kell menteni; hogy hol, az egy következő kérdés.

Arra szeretnék még utalni, hogy már az is nagy dilemma, ki a magyar, kit tekintünk annak. Amikor Nagy Csaba kollégám a már említett lexikont készítette, felmerült a kérdés, kit tekintünk emigránsnak, kit szerepeltessünk egy ilyen lexikonban. Akkor azt a döntést hoztuk, hogy magyar az, aki Magyarország területén született, tehát nem feltétlenül az, aki magyarnak vallja magát külföldön. Mert másként nagyon nehéz meghatározni, hogy kit számítsunk ebbe a körbe. Ezen az alapon állítottuk ki annak a fotográfus Berko Ferencnek az életművét, aki Berkovics Ferencként született Nagyváradon 1916-ban, és a családjával együtt már 1921-ben elhagyta az országot, vagyis jóval azelőtt, hogy Európában, majd Amerikában világhírű fotóművész lett volna. A folyamatosan bővülő és alakuló „emigráns” honlapunkhoz minden segítséget, ötletet és támogatást köszönettel veszünk. Az általunk feltérképezett területek révén megrajzolható az a kapcsolati háló, amely a szétszóródó magyarság irodalmi, nyelvi kötődését jellemzi.

Záró kérdéssel hadd kapcsolódjak a nemzeti identitás problémaköréhez, amely szintén témája ennek a konferenciának. Felütésképpen Kemecsi Lajos egyik interjúját idézem, amit kinevezése után a muzeumok.hu-nak adott. A beszélgetésben elhangzik egy tételmondat: „A Néprajzi Múzeum egyik küldetése, hogy részt vegyen a nemzeti kulturális örökség meghatározásában, az erre épülő különböző identitások szintjeinek – a helyitől a nemzetiig – kialakításában.” Kérdezem tehát – és nemcsak a határon túli-

sággal kapcsolatban, hanem általában a magyar identitás vonatkozásában –: hogyan látják Önök intézményvezetőként, milyen szerepe lehet a mai korban, az Európai Unióban akár a magyar nemzeti identitás, akár a lokális, helyi identitás szempontjából egy közgyűjteménynek, múzeumnak vagy levéltárnak?

G. S.: Mi nagyon sokrétű kapcsolatépítésre törekszünk, majdhogynem a mindennapjaink szerves része az, hogy a felvidéki, kárpátaljai, szatmári vagy kolozsvári levéltárosokkal valamilyen módon együttműködünk. Miközben az egyik célunk az, hogy segítsük az identitásuk megőrzését, az ő ottani létüket és munkájukat, nagyon gyakran az az érzés keletkezik bennem, hogy csodálatos az a céltudatosság, kitartás, munkabírási, lelkesedés, amit ők mutatnak ennek az identitásnak a megőrzésében. És nagyon gyakran inkább fordítva van, inkább ők adnak nekünk erőt. Az is igaz, hogy néhány értelmiségi ezen a területen olyan keretek közé van szorítva, ahol teljesen világos, hogy a magyarság megőrzése rendkívül nagy nehézségekkel jár: idegen nyelvi környezetben dolgozik, és elvárják tőle a lojalitást. Ezt is meg kell értenünk.

E. Cs. Cs.: Én azt gondolom, hogy minden magyar múzeum a magyar identitás fontos generáló, megőrző intézménye. Mi, a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a magyar nyelv és irodalom fogalmán keresztül, országos gyűjtőterülettel feltétlenül ezt gondoljuk. Számos példa közül említjük Márai Sándor *Halotti beszéd* című versét, vagy gondoljunk olyan példákra, amikor magyar írók vagy magyar személyiségek külföldre kényszerültek, és ha identitásukat akarták bizonyítani, egy-egy verssort citáltak, ez volt közöttük az összekötő kapocs. Azt gondolom, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumnak hosszú távon az a küldetése, hogy a magyar irodalmat „életben tartsa”, azaz a fiatalokban is felkeltse az igényt a szépirodalom fontossága iránt. Mindez nem választható el az olvasással kapcsolatos nézetektől, az olvasás visszaszorulásától, és e tény modern értelemben vett felfogásától sem. Azt hiszem, hogy minden fórumon és minden közösségi felületen jelen kell lennünk, hogy a fiatalabb korosztályokat is elérjük, és érdekelte tegyük őket abban, hogy a magyar nyelvet a maga gazdagságában megőrizték, és ezt lehetőleg a magyar irodalom emlékeinek ismeretén, szeretetén át tegyék.

K. L.: Az indításként elhangzott tételmondat értelmezéséhez mondok gyorsan egy példát, hogy mit gondolok erről, egy saját terepélményt.

Az Óperencia túloldaláról, Vintondale-ből, a világ végéről származó élményem, arra vonatkozóan, hogy ki mennyire vallja magát még magyarnak, és hogyan éli ezt meg. Az ötödgenerációs visszaemlékező, aki a László nevet viselte, rögtön mondta, hogy ő magyar, de csak ennyit tud magyarul: „Jó reggelt, húsleves”. Ez döbbenetes volt, miközben mi ott mentettük az ő családjának és közösségének a tárgyait – ez tényleg a mentés kategóriája volt. Közgyűjteményekben dolgozva megkezdhetetlen feladatunk van; ehhez a legkülönbözőbb klasszikus bemutatási formáktól kezdve a múzeumpedagógián át a Facebookig és az online felületekig minden lehetséges eszközt meg kell ragadnunk, például az ilyen kerekasztal-beszélgetéseket is.

KRITIKA

Bednanics Gábor

A kétséges faggatása *Kulturális párbeszédkísérletek*

Líceum Kiadó
Eger, 2012

Csuka Botond

„IRODALOMELMÉLETI ATROCITÁSOK”: EGY SÚRÚ FÜZETRŐL

Bednanics Gábor új tanulmánykötetének megnyerő címével nem kíván nagyot mondani – ahogyan ez a megnyerő címek esetében legtöbbször előfordul –, ugyanis a kérdéses, a „faggatás” mindvégig olyan problematikákra, olyan teoretikus (élet)művekre irányul, amelyek a „kétségesben” próbálják megvetni a lábukat. Irodalom és filozófia diskurzusformáinak elkülönítési lehetőségeire, ennek nyelvfilozófiai alapokon történő vizsgálatára, „esztétizmus” és „gondolati költészet” mibenlétére kérdeznak a tanulmányok, többek között olyan teoretikus tradíciókkal a háttérben, mint a nietzschei nyelvfilozófia vagy Paul de Man dekonstruktív-retorikai olvasata, valamint – még ha kevesebb explicit utalással is – a gadameri hermeneutika. Szám szerint öt tanulmány kap helyet a kötetben, melyek az átgondolt szerkesztésnek köszönhetően szépen adják át egymásnak az egyes szövegek belátásait, így képezve ívet Nietzsche-től Inczédi László 19. század végi költészetéhez.

Ez az „ív” persze nem történeti, és meg is törik: a Nietzsche nyelvkritikai belátásait tárgyaló kezdő tanulmány alapozza meg a kötet első,

elkülöníthető egységét, amely Paul de Man Nietzsche-olvasatába fut, valamint irodalom és filozófia határainak kétségessébe, majd a második rész a 19–20. század fordulójának világ- és magyarországi irodalmának egyes szövegeire, illetve kulturális jelenségeire fókuszál, ám mégsem hagyja oda az első egység kérdésföltevéseit.

Nietzsche nyelvszemléletének tárgyalását megnehezíti, hogy a német filozófus soha nem írt önálló nyelvfilozófiát: gondolkodásának nyelvfilozófiai vagy -kritikai aspektusát az életmű számos szövegéből kell kibontania az értelmezőnek. Bednanics erre vállalkozik, végigvée – komparatív elemzéssel – többek között a bázeli fiatalkori egyetemi előadásszövegektől kezdve *A tragédia születésén át* a témában legtöbbször kiindulópontként szolgáló *A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról* című szövegeket, a nyelviségre irányuló kérdésfeltevés és válaszok változásait és folytonosságát. Nietzsche az első között hívja föl a figyelmet a gondolkodás nyelvre utaltságára és a nyelv poétikus eredetére, valamint retorikus karakterére – a nyelviség kérdését kivonhatatlanként állítva az episztemológia kérdéskörébe, mindezt sajátos morálkritikai kontextusba is helyezve. Ekként lesz később a (filozófiai) nyelv metaforikusságára (is) figyelő, *A fehér mitológiát* író Jacques Derrida, de még inkább Paul de Man retoricitásra összpontosító munkái számára megkerülhetetlenné a nietzschei örökség, mely recepciót – főként de Man retorikus olvasatát – külön tanulmányban tárgyalja a szerző (*Az alap helye. Vázlat a filozófia, irodalom és retorika kapcsolatáról Paul de Man kapcsán*).

Bednanics többek között az ösztönnek, a zeneinek vagy a dionüszoszínak a nyelviséghez való viszonya mellett a Nietzsche gondolkodásának ezen aspektusát kiemelő recepció feldolgozását és értelmezését is ígéri tanulmánya elején, ez azonban valahogy elsikkad, a szerző rövidre zárja a már a 19. század végén föltűnő (Fritz Mauthner), de igazán csak a francia posztstrukturalista recepcióval (mindenekelőtt Lacoue-Labarthe-ral) a múlt század hatvanas éveiben kezdődő nyelvfilozófiai karriert. Ezek helyett – az egyes Nietzsche-szövegek értelmezése mellett – inkább a filológiai részletek – datálás, keletkezés, kiadás – által fölmerülő kérdések kapnak nagy szerepet, mindenekelőtt Gustav Gerber 1871-es nyelvfilozófiai munkájának szerepe a nietzschei koncepció formálódásában. A hatástörténet e része izgalmas, még akkor is, ha a vizsgálgatás ezen aspektusának kifutása, hogy úgy mondjam, nem földrengető: „Nietzsche *saját* szövegeiről van szó, melyek egyedi hangvétellel, újszerű formában, illetve teljességgel új közegben szólnak meg [...].

Ugyanakkor nem szabad *egyedi* invencióként kezelni őket, inkább olyan jelenségként, amely amellet, hogy Nietzsche gondolkodásába engednek bepilantást, az azt körülvevő korról is sok mindent elárulnak.” (30) Ez persze igazságtalan – ahogy mondani szokás, kifejezetten hiánypótló a Gerber- és Nietzsche-koncepció összevetése.

A tanulmánykötet csalódást okozó része a Nietzschével foglalkozó másik, rövidke írás (*Filológia és filozófia között*), amelyben azon – a filozófus életművének elemzéseiben sokszor radikálisként értelmezett – törésre kérdez rá Bednanics, amely kettéválasztja a klasszika-filológiai és a filozófiai munkásságot. Vajon gondolkodásbeli, szemléletbeli átstrukturálódás ez, mi tekinthető a bázeli egyetemi évek örökségének? Bednanics a „filológusi megközelítésmódot” emeli ki, amely, bár a filozófia felől elbizonytalanított talajon (mely már az egyetemi előadások alatt elvezetett a filológia tudományának megalapozás-igényéhez), de megmarad a filozófus Nietzschénél is, aki tehát ragaszkodik a szövegek „kritikai elemzéséhez”, mely metódus a „jelentés konstituálása” mellett az önmegértésben is érdekelt. Bednanics Nietzsche „általános hermeneutikára alapozott filológiáját” (47) jelöli meg mint a filozófiájára is ható beállítottságot – ami azonban, tehetjük hozzá, minden tisztességes filozófusról elmondható, azokról is, akik sohasem voltak filológia-professzorok.

Jellemző a tanulmányokra – akár Nietzsche figurájáról, akár másról van szó –, hogy a fölmerülő kérdésekben Bednanics tartózkodik a radikális vagy-vagy válaszok megadásától, legtöbbször az is-is jellegű megoldásokat választja helyettük. Persze ez benne rejlik a hatástörténeti vizsgálódások karakterében, valamint a vizsgált problematikák természetében is. Nem mindenhol baj ez természetesen, legtöbbször az „ininkonzív konklúziókra” hagyatkozhatunk, valamint e köztesekben szoktak eldőlni a legizgalmasabb dolgok.

Ilyen például a filozófia és irodalom diskurzusformái között meghúzható határ elmosódásának kérdése: a nyelviség (a retoricitás, a metaforák „nyúttésége”) játékba hozása a filozófiai szövegek értelmezése esetén, az igazság kimondásának nyelvre-szorultsága kibillentik a filozófiai megszólalás metapozícióját, és – innen válik érdekessé Bednanics számára a dolog – „az irodalom tereiumai felé közelítik” azt (49), megnyitva a filozófiát az „irodalomelméleti atrocitások” (58) felé. A két megszólalásmód közötti kapcsolat megértéséhez a retorika teremthet alapot, melynek Paul de Man-i vizsgálatának „érdeme, hogy felmutatta a nyelv azon képességeit, amelyek nemcsak afirmációjuk, de szubverzív

potenciáljuk segítségével képesek a megrögzött kategóriákat érvényteleníteni, s mindenkor újraalkotni a poétikai artikulációhoz való kötődés formáit. [...] A [de Man-i] diszfiguráló olvasás a figurációt törli el, s mivel nem affirmálja újra azt, leépíti azokat a kategóriákat, amelyek a tradicionális metafizika oppozícióit – így a filozófia és irodalom szembenállását is – konstituálják” (63).

Áttérve a századforduló irodalmát és kultúráját elemző második rész tanulmányaira: Bednatics az esztétizmus elméleti alapjaira, és ezekkel összefüggésben tradíciójának, az „esztétista paradigmának” modern kialakulására kérdez rá – például a folyóirat médiumának térnyerésére, a „dekadencia” jelenségeinek a pozitívizmus hagyományával való feszültségére. A *Századvégi kultúraolvasatok* című fejezet első tanulmányának (*Esztétizmus és nyilvánosság*) fontos érdeme, hogy a szó „előjövésének” (Gadamer), a szó „szó”-vá, autonóm értelemegységgé válásának paradigmájaként értelmezi az esztétista poétikát, ezzel pedig az esztétizmus vulgár-értelmezése ellen lép föl, amelyben az esztétizmus egyet jelent a jelentés kioltásával, a textus magába záródásával.

A fejezet harmadik, *Az érzéki tapasztalás esztétikája* címet viselő tanulmánya Huysmans *A különccének* és Wilde *Dorian Greyének* összeolvasásaként rendkívül izgalmas; az „érzéki közvetlenség illúzióját” a huysmans-i illatművészet-szövegrészek szétszalazásával bontja le, előmozdítva az (irodalmi) impresszionizmus fogalmának újraértelmezését. A kötet utolsó tanulmánya (*Gondolat, líra, modernség*) – bár sokat ígérve Hegeltől indít, s teoretikus megközelítést ígér – Inczédi László kevésbé ismert költészete felé, konkrétan *Reggel és este* című, 1892-es versének értelmezése felé tart, ehelyütt is találva egy párdarabot, mégpedig igen (túl?) merészen József Attila *Eszméletét*.

Bednatics elemzései gondosan kivitelezettek és pontosságra törekednek – már ahol van hely ezekre. Ugyanis a konkrét szövegszegmensek interpretációi kivételesek annyiban, hogy tér nyílik kibontásukra, míg a kötet többi szövegében sokszor egybesűrítésekről, kitérőkről, probléma-érintésekről beszélhetünk inkább. Bármilyen banális is hangzik, a kötet egyszerűen „rövid” – hozzávetőlegesen száz oldalas füzet. Olyan problémák vagy témák villannak föl, amelyek ki nem bontásáért igazán kár: jómagam például semmit sem tudok Czóbel István spenceriánus monstrumáról (ami több mint kétezer oldal, és a *Die Genesis unserer Kultur* címet viseli), és itt is csak bepillantást nyerünk Czóbel „titkos” művébe, mintegy a kor „pozitívista” diskurzusának jelölőjeként fölmutatva. De az említett esztétista paradigma hermeneutikai értel-

mezése is mindösszesen egyetlen oldalon kapja meg kifejtését, ahol inkább tűnik ez a Gadamer-lecke sietős fölmondásának, mintsem értelmezésnek.

Talán nem érdektelen egy utolsó megjegyzést hozzátoldani az eddigiekhez, mégpedig a könyv kiadásáról, amely nagyban felelős a „rövidségből” fakadó következményekért. A Líceum Kiadó az egri Eszterházy Károly Főiskolához tartozik; jegyzeteket és különböző diszciplínákhoz tartozó kiadványokat ad ki, ekként természetesen kétségbevonhatatlan szereppel bír a felsőoktatási munkában – segítséget jelentve hallgatóknak és oktatóknak egyaránt. Azonban éppen emiatt magán viseli mindennek valamennyi hátrányát: a pr-munka teljes hiányát, az elérhetetlenséget még a (szélesebb) szakmai közönség számára is (a kiadó honlapján is minimális az információ); arról nem is beszélve, hogy egy száz oldalas füzetet – még ha olyan sűrű is, mint Bednaticsé – nincs az a nagyobb kiadó, amely megjelentetne. És ez a „piaci” terjedelmi igény talán jót tett volna a kötetnek, amennyiben a fentebb jelzett rövidre zárások kifejtésre kerülnek, esetleg bizonyos tanulmányok kettéválnak – elsimítva a tanulmányokon belüli szerkezeti törekeket és kielégítve az olvasói kíváncsiságot –, valamint új szövegekkel bővül a kötet. Mindezekért csak azért kár, mert lehetőségként benne rejlenek a tanulmánykötetben, és sajnálatos, hogy azok is maradnak – hiszen látjuk, milyen is az másfelől, amikor Bednatics valamit gondosan körbejár és kifejti „irodalomelméleti atrocitásai” során.

Bengi László

Elbeszélt halál*Kosztolányi-tanulmányok*Ráció Kiadó
Budapest, 2012

Lénárt Tamás

**CSENDES MEGÉRTÉS,
ÖSSZEGZŐ FIGYELEM**

Bengi László *Elbeszélt halál* című kötete nem az egyedüli, amely az utóbbi időben *Kosztolányi-tanulmányok* alcímmel jelent meg; a kritikai kiadás munkatársai közül Szegedy-Maszák Mihály monográfiája mellett Arany Zsuzsanna kötete is a közelmúltban látott napvilágot. A kritikai kiadás irodalomtörténeti, recepciótörténeti jelentőségéről még korai lenne általános tanulságokat levonni, annyi azonban bizonyos, hogy az utóbbi idők egyik legnagyobb magyar irodalomtörténeti vállalkozásának a filológiai hozadéka ezekben a kötetekben válik közvetlenül a Kosztolányi-művek értelmezéstörténetének részévé.

Az *Elbeszélt halál* alcíme e tekintetben leginkább tisztelettudóan szerénynek nevezhető, hiszen a kötet valójában egy kiváló Kosztolányi-monográfia minden elvárható vonásával rendelkezik, jóllehet elég kompakt formában. Bengi László nemcsak szövegkiadói alaposággal ismeri az életművet, de kiváló irodalmárként biztos kézzel jelöli ki azokat a kérdéssírokat, amelyek mentén az eddig még a szakmabeliek számára is nehezen hozzáférhető hatalmas szövegkorpusz értelmezhetővé, megszólaltathatóvá válik. A kötet hármastagolása ebben az értelemben az életműhöz való közelítés három metszetét kínálja, amelyek azonban több lényeges ponton találkoznak, kijelölve a Kosztolányi-kutatás legfontosabb csomópontjait.

Az első egység két fejezete lényegében ugyanazt a problémát járja körül, két különböző korpuszon: az első Kosztolányi kevésbé ismert, publicisztikaként közölt útirajzait elemzi, a második az Esti Kornél-történeteket. A közös pont az utazás motívuma, amely minden esetben az idegennel, a Másikkal, és ezen keresztül a nyelvvel, a nyelvi identitással való szembesülésre ad alkalmat; a két tanulmány igen aprólékosan járja körül a Kosztolányi-szövegek találkozásait e problémakörrel, a határátlépés megjelenítésétől a nemzet és nemzetkarakter nyelvi és nem-nyelvi megtapasztalhatóságáig. A két tanulmány stílusa leginkább szövegkommentárokra emlékeztet: rengeteg, alaposan megválogatott Kosztolányi-idézetet fűznek össze rövid, leginkább az adott szöveget kibontó, magyarázó betétek. A lábjegyzetek szinte kivétel nélkül a Kosztolányi-filológia apparátusát mozgósítják, vagyis a pontos szöveg- és szövegváltozat-helyeket adják meg, továbbá a vonatkozó Kosztolányi-szakirodalomra utalnak szüksézávan – mintha a kommentátort a feladata iránt érzett alázat visszatartaná, hogy az elemzéseivel eltávolodjon a primer szöveghelyektől. Így aztán az interpretáció nem vállal túl nagy kockázatot, ugyanakkor ez az „óvatos” elemzői eljárás valóban azt az érzést ülteti el az olvasóban, hogy a Kosztolányi-szövegek magukért beszélnek, mintegy lépésről-lépésre dolgozzák ki az idegen megtapasztalásán keresztül a megértett nyelvi, nyelvben végbemenő identitás irodalmi horizontját. És bár a szövegek biztonságos közeléből ritkán kimerészkedő kommentár inkább magyaráz, meg- és rámutat, mint az újat mondás elemzői szerepében tetszeleg, a körültekintően, kiváló szövegérzéssel megválogatott idézetek bizonyára fontos elemévé válnak a Kosztolányi művei körül folyó tudományos diskurzusnak.

A második egység az *Aranysárkány* című regénnyel foglalkozik; a tanulmányok minden bizonnyal a regény kritikai kiadását előkészítő munkálatok hozadéka. Ennek megfelelően az első és tulajdonképpen az utolsó alfejezet is a regény megjelenésének történetét, életrajzi és textuális kontextusait eleveníti fel. A filológiai igényű keletkezéstörténetbe ágyazódik a kötet tetőpontja – a recenzens véleménye szerint legalábbis –, amelynek címe, az *Elbeszélt halál* nem véletlenül vált kötetcímmé is. A fejezetet elsősorban nem az emeli ki a kötet többi része közül, hogy az elemzett mozzanat, nevezetesen a regény főhősének, Novák Antalnak az öngyilkossága mennyire jelentős dramaturgiai vagy filozófiai probléma a regény és az életmű kontextusában – hiszen ez már a regény felületes ismerői számára is nyilvánvaló. Sokkal inkább metodológiai szempontból példaértékű a tanulmány, amennyiben a filológiai

apparátus (a korábbi szövegváltozatok feldolgozása és az életrajzi háttér alapos ismerete) szervesen épül be az elméleti kérdésvetítésbe, melyet a regény öngyilkosság-jelenetének szoros olvasása zár le. Ebben a fejezetben, illetve az ezt megelőző tanulmányban, amely a regény térbeli struktúráit elemzi, jut a leginkább szóhoz a kommentátor-filológus mellett az interpretátor, aki kurrens irodalomtudományos problémák felől bontja ki a Kosztolányi-művet, jóllehet ezúttal is alapvetően a szövegpéldákból kiindulva.

A harmadik egység egy-egy problémakör felől fogja össze a Kosztolányi-életművet. Külön fejezetet kapott Kosztolányi tudomány-, lélektan-, nyelv- és identitás-„fölfogása”. Ez az egység több okból is alkalmas lezárása a kötetnek; egyfelől újra visszatér a filológiai forrásanyagot sebészi pontossággal működtető, alapvetően Kosztolányi-szövegeket kommentáló, visszafogott stílus, másfelől a legtöbb problémakör már korábbi fejezetekben is előkerült. Kosztolányi műveiben a tudományosság megjelenése, amelyet Bengi itt tágabb életrajzi és szemléletbeli keretben taglal, már az *Aranyáskány*-elemzésben fontos szerepet játszott – az elemzés tág spektrumát és az érdekesebbnél érdekesebb idézeteket figyelve talán ezek a részek viszik a legizgalmasabb, a Kosztolányi-szakirodalom felől tekintve leginnovatívabb területekre az olvasót. Visszatérő életrajzi mozzanat, amelyre mindkét alkalommal kiemelten hivatkozik az érvelés, Kosztolányi találkozása Ludwig Boltzmann-nal egyetemi évei alatt Bécsben (119, 159), amely a természettudományos világgéppel való első komoly szembesülés pillanataként jelenik meg. A tudományosságról, a tudományfelfogásról értekező fejezet idővel egyre inkább a (nyelvi) műalkotás megragadhatatlanságának Kosztolányinál (is) olvasható apóriájává válik, amennyiben „a műalkotásnak ama tapasztalatát helyezi előtérbe, amely minduntalan kijátssza a tudós értelem rendszerező-okadatuló törekvését, a művészet jogát a tudomány ellenében is érvényesítvén” (178). Hasonló ívet követ a lélektanról szóló fejezet; itt a (személyiségformáló) ösztönműködés és a műalkotás közötti párhuzamra épít az argumentáció: mindkét esetben az ok-okozati kereten túllépő formák, a véletlen, a váratlanság alakzatai formálják a személyiséget, csakúgy, mint a(z) irodalmi) műalkotást. A két záró fejezet, melyek Kosztolányi nyelvről és identitásról alkotott nézeteinek erednek nyomába, már ténylegesen összegzésként olvashatóak, hiszen két olyan kérdéskörrel van szó, amelyek nemcsak végigkísérték a kötet egészét, de bizonyára az újabb Kosztolányi-recepció legkedveltebb kulcsfogalmai közé is tartoznak. Bengi végkövetkeztetései is ismétlik,

variálják a korábbi gondolati struktúrákat: Kosztolányi nyelvfelfogásának nyitottságát, „mozgékonyosságát”, „rugalmasságát” hangsúlyozza (216), majd ehhez hasonlóak az identitásról alkotott képzetkörök is („gazdagság”, „kimeríthetetlenség”, „nyitottság”, [230]).

Mindezek alapján talán nem túlzás Bengi László kötetét abba az értelmzői hagyományba sorolni, amely a kilencvenes évek elejétől, mindenekelőtt Szegedy-Maszák Mihály munkáiban a Humboldt-féle nyelvfelfogás középpontba helyezésével kísérte meg – ma már közköz nélkül állítható: sikeresen – újrapozicionálni Kosztolányi Dezső életművét a magyar modernség irodalmában és az irodalomtörténeti kánonban. Az *Elbeszél halál* című kötet ezt a hagyományt írja tovább, vagy még inkább dokumentálja – nemcsak emiatt – figyelemre méltó, nem ritkán korábban alig ismert, vagy akár a filológia által még nem rekonstruált Kosztolányi-szöveghelyek szinte zavarba ejtő bőségével. Így nem meglepő, hogy a nyelv és az ezzel szorosan összefüggő identitás (hagyománytudat, közösségi szerep) kérdései kapják a legnagyobb teret, kiegészülve olyan szempontokkal (például a természettudományok, a technikai modernizáció szerepével vagy a térpoétikai szemlélettel), amelyek, bár kevesebb figyelmet kaptak eddig a szakirodalomban, mégis valamilyen módon illeszkednek az említett Kosztolányi-értés horizontjába.

A könyv e tekintetben tehát összegző munka, csupán a tanulmányok „óvatossága”, szövegközelisége miatt nehéz monográfiának vagy monografikus igénytelenségű szerkesztett könyvnek nevezni. Bengi kizárólag a Kosztolányi-szövegeket kommentálja, mellőz bármilyen magyar irodalomtörténeti, világirodalmi vagy éppen elméleti összehasonlítást, kategorizációt vagy akár kitekintést; nem hozza szóba a hagyomány- vagy a recepciótörténet változásait (jóllehet utal arra, hogy az *Aranyáskány* kritikai kiadásának sajtó alá rendezőjeként ezt más helyen megtette), nem is beszélve nagyobb elméleti, például filológia- vagy akár a korabeli publikációs felületeket érintő médiaelméleti exkurzusokról. Mintha mindvégig meg szeretne maradni a szerény filológus okosan összerendezett, hihetetlenül gazdag, tudós kommentárokkal ellátott idézet-gyűjteményének, amely nemcsak meggyőző erővel támasztja alá szövegpéldákkal az elmúlt húsz év legfontosabb értelmzői kérdésirányait, de minden bizonnyal nehezen kimeríthető forrásává válik a kritikai kiadás körül kibontakozó, megújuló Kosztolányi-kutatásnak is.

Boka László

Egyszólamú kánon?

Tanulmányok és kritikák

Gondolat Kiadó
Budapest, 2012

Buda Attila

A HAGYOMÁNY HAGYOMÁNYA

„Egyszólamú kánon”: e cím zenei formációként érdekes ellentmondás lenne, ám a kötet tematikáját jelző megállapításként találó a jelzős kapcsolat. Arra utal, hogy az azonosságok és különbözőségek találkozásával létrejött, önállóságát fennmaradásával is bizonyító erdélyi irodalom megítélése, definitív megjelenésének kezdetétől, sem *közel*, sem *távol* nem (volt) mentes a leszűkítő, egyszerűsítő, pillanatnyi aktualitással bíró, pontatlan, sokszor felületes, értékekre kevésbé, körülményekre inkább figyelő konklúzióktól. A róla szóló diskurzus időről időre egyszólamúvá lett, mert az értelmezések akár eltérő kiindulási alap esetén is egy irányba mutattak, mégis kánonként szólt, hiszen két (vagy több) ország szakemberei, közönsége hívta azokat életre. A kötetben elméleti jellegű írások, hosszabb tanulmányok és könyvismertetések, kritikák olvashatók, amelyek valamilyen szempontból ezeket a felsorolt, korábbi véleményeket, ítéleteket opponálják, pontosítják, egészítik ki.

A válogatás legnagyobb igényű írása kétségkívül a harmadik, regisztráló és összegző tanulmány, amelynek főcíme: *Kánonok metszéspontján*. A trianoni béke aláírása óta immár a harmadik, a megelőzőtől eltérő helyzetű, lehetőségű korosztály többé-kevésbé hasonló élményanyagú és világmépű tagjai fogalmazzák meg határon innen s túl, hogy számukra mi jelenti a nagy történelmi kataklizma után az erdélyi irodalom egyedi és általános értékeit, s miben látják belesimulását az egyetemes,

országhatárokon átnyúló magyar kultúrába. Sőt, ha azokat is figyelembe vesszük, akiket a békekötés aláírásakor felnőtt fejjel értek a történelmi változások, három és fél (négy). Ennek következtében több, bizonyos pontokon egymást erősítő, más vonatkozásokban gyöngítő, ám folyamatosan egymásra épülő válaszok születtek, amelyek természetesen nem (voltak) mentesek az éppen aktuális (bel)politikai körülményekről sem. A tanulmány írója sorra veszi és ütközteti azokat a fogalmakat, amelyekkel a kisebbségi (erdélyi) irodalmat illették, azonosították, magyarázták, megnevezi azokat a kliséket is, amelyek felhasználásával – néha segítségével – kategorizálni kívánták a határon túlra került irodalmat, alkotóit, műveit és jelenségeit. Az egész írás mögött ott érezni az igen aktuális kérdést: miként lehet megélni a magyarságot a 21. század elején Romániában? E gondolatgazdag írásból itt csak néhány jellemző összetevő kiemelésére nyílik lehetőség.

A legelső, az életút egészét tekintve fél generáció tagjainak pályájuk kezdetén még az egységes Magyarország történelmi körülményei voltak adottak. Életük második részének hely szerinti együvé tartozását azonban a történelem hozta, amit Benedek Elek és Kuncz Aladár külön-külön egyaránt értékes, de a szolgálaton és együttérzésen túl mégis egymással rokonságba nem hozható életműve mutat talán legjobban. Feladatuknak az első megrázkódtatás utáni helyzetfelmérést, az új keretek keresését, kialakítását érezték. A megtalált, majd hagyományként öröklődő, többszólamú önkép (bentről) és a kritikus látás (kintről) nagyjából a történelmi változásokkal is párhuzamba állítható: 1918/1921, 1944/1945, 1989 jelentik a cezúrákat.

A pályájukat a húszas, ötvenes, majd a nyolcvanas évek elején kezdő generációk a közvetlen Magyarország-élményből nem részesültek, az ő gondolkodásukba, világlátásukba csupán az előttük járt, immár kisebbségi sorsba szocializálódottak életét meghatározó körülmények hatása és emléke épülhetett be. Életművüket részben közös, részben eltérő vonások kísérték. Azonosságot jelentett, hogy az alkotók, teoretikusok minden változás után kísérletet tettek az új társadalmi, politikai realitások beépítésére, egyben meghaladására. Válaszaik azonban részben bel-, részben kisebbségpolitikai szempontokból eltértek egymástól: egyfelől polarizálódtak, másfelől bizonyos – érthető és megmagyarázható – befelé fordulás jellemezte azokat.

A tanulmány fő erénye, hogy e jelenségeket – miközben sorra veszi kialakulásuk okait – igen plasztikusan érzékelteti. Rámutat az erdélyi önszemlélet egyedi vonásaira, egybeveti a magyarországi felfogással,

véleményekkel, s az önmeghatározást kölcsönösségében – reflexióként a reflexióra – mutatja be. Megállapítja, hogy a különböző belpolitikai késztetések részleteikben nyilvánvalóan más világlátást, meggyőződést eredményez(het)tek, részben az erdélyi hagyományon belül is, részben az egységes magyarság közös történelmi tapasztalatához viszonyítva, ugyanakkor természetesen a legfőbb összekötő eszköz, a nyelv és az ahhoz kapcsolódó kulturális szokások, a közös emlékezet azonos maradt.

A szerző átfogó igényteliséggel elemzi, milyen kényszerű körülmények következtében értékelődtek fel a kultúra helyi forrásai és eredményei. Nem mintha ezek önmagukban nem lennének fontosak, ám a határváltozás után fénytörésük megváltozott, önértékeik új kulturális összefüggésbe kerültek. Feltárja a többség/kisebbség viszony egyik alapvető jellegzetességét, a türelmetlenséget s a nyomában megjelenő védekezési reakciókat. Rákérdez a nemzetiségi irodalom kezdeti önmeghatározó fogalmainak továbbélő értelmezésére, érvényességére, az elszakadt részek kultúrájának különbségére. Az utóbbi nem paradoxon, hiszen valamilyen Erdély-hagyomány létezett már korábban is, ám csupán mint az egységes magyar kultúra része. Az I. világháború utáni évektől azonban egyes tematikus sajátosságok érvényre jutása figyelhető meg. Noha evvel nem keletkezett új irodalom, tagadhatatlan, hogy a magyarországitól bizonyos vonásai, jelenségei következtében hamar különböző, bár nem elkülönülő alkotások jellemezték. Az olvasó megismerheti a korabeli, a különálló erdélyi irodalom mellett álló és az ellene szegezett véleményeket, s a szerző elgondolásával is szembeüthet az autonóm jellegét kritizáló sorokban.

Boka László ugyanis, bőven alátámasztva feltevéseit a szakirodalom korábbi megállapításaival s néha cáfolva azokat, amellet érvel, hogy a határon túli irodalom nem közös, hanem azonos. Új magyar irodalom semmilyen vonatkozásban nem jött létre az I. világháború után. A körülmények változtak ugyan, de nem változott a nyelv-determinálta produktum. Ebben a bizonyítási térben kerül sor a transzszilvanizmus tárgyalására is, annak némiképp túlzó látásmódjával, amit a szerző körültekintően mutat be.

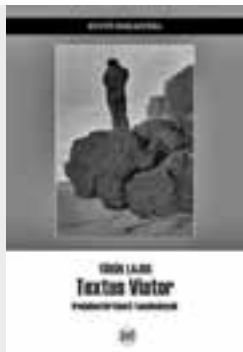
A továbbiakban a centrum-periféria mások által vizsgált kérdéskörét a marginalitás fogalmának bekapcsolásával tágítja ki a kötet. Erdélyben a két világháború között bizonyos szempontból szabadabb volt a (kiadványokban megmutatkozó) szellemi élet, mint Magyarországon. Ezt például Monoki István könyvészete is alátámasztja. Kiderül belőle, hogy a cionizmustól a feminizmusig, Buffalo Billtől Courths-

Mahleren át Nick Carterig igen tág tematika uralta a megjelentetett kiadványokat; a klasszikus szerzőkről nem szólva, számtalan olyan művel, amelyek megjelentetésére Budapesten a két világháború között nem lett volna sok lehetőség. Persze, másfelől azonban szegényesebb volt, főleg az önálló intézményi kutatómunkák végtermékeiben, de ezt csak a pontosság kedvéért kell megjegyezni. A kezdeti, fél generáció írói megszokták a magyarországi megjelenést, korábbi kapcsolataik élők maradtak, később természetesen kialakultak a Romániában született munkák közreadásának feltételei is. Az Erdélyi Szépművéses Céh létrehozása aztán a viszonyokat más jelleggel ruházta fel, a hangsúlyokat megváltoztatta. Tünetértékű azonban mindezek fényében például Áprily Lajos és Makkai Sándor átköltözése Magyarországra. Sőt, Áprily és a Nyugat találkozásának elmaradása önmagában érdekes kérdés. Budapesti lakóhelyváltozása idején és azt követően az a Babits Mihály szabta meg a lap közleményeit, főként a versrovatot, akinek a klasszikus kultúrához fűződő viszonya oly erősen rokon volt Áprilyéval, hogy szinte érthetetlen hiánya a lapban. Bár az is igaz, hogy 1929 után Babits költészetfelfogása, noha korábbi vonzalmait megtartotta, másfelé keresett gondolati, esztétikai és poétikai rokonságot, ugyanakkor Áprily távolmaradása némiképp Móra Ferenc hiányával is párhuzamba állítható: egyikük sem ambicionálta, hogy a lap hasábjain megjelenjen, igaz, hívó felszólítások sem érkeztek címükre. Az alkat tartózkodása néha minden más rokon vonást megsemmisíthet. De nem lehet kizárni azt sem, hogy a marginalitás vélelme (egyik oldalról) vagy annak tudata (a másiktól) még értékek felmutatása mellett is determináló erővé válhatott. S talán közrejátszott ebben a hangulatban, élményben Babits saját, fogarasi eredetű, kétértelmű és hosszan tartó Erdély-tapasztalata is.

Ugyancsak nehéz kérdéseket tárgyal az a tanulmány is, amely hatalom és irodalom, kiszolgálói (besúgói) lojalitás és alkotói autonómia viszonyával foglalkozik, Sütő András, Szilágyi Domokos, illetve Nyirő József életét, utókorát és műveit téve mérlegre. Nincs persze új a nap alatt: az irodalom működését korábban is sokszor követték skandalumok, nyugaton és keleten ugyan kissé eltérőek. Kiragadott példaként elég is talán Voltaire és Sütő András nevét egymás mellé tenni. Pályájuk kezdetén mindkettőjükben indulatok és szándékok munkálódtak, számtalan össze nem vehető körülmény mellett a hasonlóságot kövöttük mégis az évek múltával bekövetkező felfogás-módosulás adta, bár ez a francia szerzőnél bizonyos fokú radikalizálódást, a magyarnál pedig éppen attól való eltávolodást jelentett. Míg a keleti világban a ha-

talom melletti, a nyugatiban a hatalom elleni fellépésükkel okoztak az alkotók botrányt, Párizsban és Berlinben az uralkodó, Erdélyben (és Magyarországon) a közönség, az értelmiség egy része frusztrálódott – jellemző módon: többnyire utólag – az emberi és írói teljesítményektől. És akkor még szó sem esett a megtévesztés igazi kaméleonjairól, sem az utókor mindent legázolni és manipulálni akaró érzéketlenségéről. A művekről pedig egyáltalán ne is beszéljünk...

Boka László itt összegyűjtött tanulmányai és kritikái a nyolcvanas évek vége után pályát kezdő nemzedék világlátásáról adnak hírt, a változások folyamatosságában megmutatva azonosság és állandóság jelenségeit. Felmérés, a tisztázás igénye és a kimondás szabadsága – ez szűkös az értelmes munkához, s ez látszik ezekben az írásokban is.

Török Lajos

Textus Viator

Irodalomtörténeti tanulmányok

Napkút Kiadó
Budapest, 2012

Biró Annamária

VÁLTOZÓ IDŐTAPASZTALATOK

Az irodalomtörténészekre általában nem jellemző, hogy különösképpen vonzódnának a számok misztériumához, most azonban mégis ezzel kezdem, hogy a számfetisiszták örülhetnek Török Lajos *Textus Viator* című kötetének, hiszen 12 év irodalomtörténeti munka 12 legfontosabb tanulmányát tartalmazza. Nem véletlen azonban a némileg távolabbról történő indítás, a recenzensnek ugyanis nincs könnyű dolga annak a rendezőelvnek a kiválasztásában, amely segítséget nyújthat

a tematikailag és módszertanilag igencsak heterogén tanulmánygyűjtemény bemutatása során. Hiszen már maga a Kútfő Bibliothéka címet viselő sorozat különböző határterületeken mozog. Saját küldetése szerint különböző diszciplínákat (pl. történelem, szociológia, film- és színházművészet) von be az irodalomtudomány magyarázóelvé alá, történeti és elméleti munkákat egyaránt megjelentet, ráadásul nem kíván megmaradni a tudomány zárt rendszerén belül. A sorozat eddig megjelent kötetének egyetlen közös jellemzője az, hogy szinte kizárólag tanulmánygyűjteményekről van szó. Mivel ebben Török Lajos kötetéről sem kivétel, érdemes elgondolkozni azon, hogy a szerkesztői rendezőelven túl mi teszi kötetet az eredetileg különböző folyóiratokban, konferencia- vagy tanulmánykötetben megjelent szövegeket.

Azért sem öncélú a számokkal és évszámokkal való játék, mert a szerző maga is különösen vonzódik a temporalitás problémájához, az időtapasztalatok koronként változó struktúrájához és a történelmi időbeliséget meghatározó tapasztalati terekhez. Talán azt is megkockáztathatjuk, hogy minden elemzésének ez a központi kategóriája, függetlenül attól, hogy a Csokonai-líra filológiai jellegű interpretációjáról, Kossuth és Széchenyi a mediális váltás felől is jelentőssé vált vitájáról, Krúdy szövegeinek kiadástörténetéről, Mikszáth egy kevésbé ismert textusáról van szó, vagy pedig Jókai és Kemény Zsigmond történelmi regényeiről, amelyekben a temporalitás elkerülhetetlenül központi kategóriává válik. A kötet készítői a kronológiát tekintették rendezőelvenek, a tanulmányokat aszerint helyezték el, hogy melyik irodalomtörténeti korszakról vagy szereplőről van éppen szó. Így az olvasó számára könnyen átlátható ugyan a kötet, viszont nagyon nehezen válik megfoghatóvá a szerző elméleti gondolkodásának változása, az egyes elméleti iskolák eredményeinek beépítése elemzéseibe vagy éppen azok burkolt kritikája. Ezt a problémát a névmutató egyszerűen megoldotta volna, hiszen ezáltal könnyen visszakereshetővé vált volna Koselleck, Nora, Ricœur – hogy csak a szerző által leginkább hivatkozott elméletirókat említsem – gondolatainak változó dinamikájú felhasználása. Ez azért is fontos, mert Török Lajos elemzési módszereinek van egy könnyen átlátható és befogadható módszertana: legtöbb esetben egy-egy ismert szerző jelentős művétől, vagy már többször elemzett jelenség kortárs problematika felőli megragadásától indít, válaszolja a korábbi recepció-történet jelentős állomásait, majd pedig az általa alkalmazott elméletek generálta megváltozott kérdésfelvetéseket, interpretációs szempontokat mutatja be, hogy ezeket szintén a recepció vagy az adott mű által

kínált, de eddig nem alkalmazott olvasásmódok felől oldja meg. A továbbiakban a struktúra és a temporalitás közös problematikája felől mutatom be az egyes tanulmányok eredményeit.

A *Vultus poetae (Csokonai, avagy egy poézis természetrajza)* című tanulmány a Csokonai-ikonográfia felől indít, innen látja megragadhatónak azt a problémát, miszerint a három általa elemzett, költői programnak megfeleltethető vers, *A vidám természetű poeta, Az Ember; a' Poézis' első tárgya*, valamint *Az én poézisom természete* nem csupán teljesen eltérő Csokonai-arcot mutat, hanem a versek keletkezési idejének linearitásában nem magyarázható a szemléletváltás. Vagyis, *Az Ember; a' Poézis' első tárgya* megismétli ugyan a költői programot, de nem illeszkedik a narratívába. A Csokonai-értelmezők érezték ugyan a problematikus-ságot, de ezt legtöbbször úgy oldották meg, hogy kioltották a fejlődéstörténetet ábrázoló életrajzi narratívát, és a költőt leválasztották a versbeli szereplőről. Török Lajos viszont azt bizonyítja, hogy *Az Ember; a' Poézis' első tárgya* a víg poétától eltérő jellege nem akkora mértékű, ahogyan ezt az eddigi recepció értelmezte, és közel áll az új tájékozódási pontokat kereső Csokonaihoz.

A legérdekesebbek és szakmailag is talán a legproduktívabbak azok a szövegek, amelyek az 1830–40-es évek politikai diskurzusait, illetve a Széchenyi–Kossuth-vita mediális környezetét és az ebből fakadó időérzékelési problémákat vetik fel. Ez persze nem meglepő, hiszen ez a két tanulmány egy tapasztalt kutató problémafelvetéseit és eredményeit tartalmazza, keletkezésük időpontjában pedig a szakmai berkekben már megtörtént a diskurzuselemzések recepciója és a magyar politikai beszédmódok feltérképezése, így ebből az alapállásból könnyen tovább lehetett lépni. A Széchenyi–Kossuth-vita tehát új értelemezési keretet kap, ha az értelmezés alapjának a haladás szemantikailag heterogén fogalmát, a gyorsuló idő nyomasztó tapasztalatát, valamint a passzív módon érzékelhető múlt és a cselekvések által formálható jövő aszimmetrikus ellenfogalmait tekintjük. Török Lajos hatásosan bizonyítja, hogy Kossuth nem Széchenyi jelentőségét kérdőjelezi meg, mivel az kétségbenvonhatatlan a múlt és a jövő perspektívájából, de modellje nem felel meg a '30-as, '40-es évek pillanatnyi mércéjének. Ugyanakkor a megszólalásbeli különbségek nagy része szintén nem feltétlenül a politikai nézőpontok eltérő jellegéből fakad, hanem a mediális környezet különbségéből. Török szerint a Pesti Hírlap megjelenése után ez a fajta időszaki sajtó változásokat idéz elő az írói pozícióban és a közönség reakciójában is; maga is belép a diskurzusba és saját utakat nyit a politikai

közbeszéd terében. A recepcióra való folyamatos reflexió eredményezi, hogy a szerző nem hagyja figyelmen kívül, hogy a Széchenyi–Kossuth-vita médiaeseményként való tárgyalása már az 1940-es években felmerült, ám a magyar irodalomtörténetben a közelmúltban lezajlott mediális fordulat kellett ahhoz, hogy bebizonyosodjon: a jövőorientált könyv és a jelenközpontú újság más-más írói magatartást és vitakultúrát igényel, a hírlap időbeli dinamikájával a könyv statikussága nem tudja felvenni a versenyt. A tanulmány nyelvhasználatában megmaradnak a szakirodalom által használt dichotómiák, de itt az énközpontú arisztokrata magatartás nem Széchenyi jelzője, hanem a könyv jellemvonása, a képviselési, a tömegek reprezentációját vállaló szereplő pedig nem Kossuth, hanem az időszakai sajtó lesz.

Két tanulmányban fordul elő, hogy a szerző a kánonból kiszorult, kevésbé ismert művekkel foglalkozik. Az egyik egy viszonylag korai, 2004-es írás *Emlékezet és történelem* címmel, amely a norai „emlékezet helyei” fogalomból kiindulva Kemény Zsigmond *Izabella királyné* című korai regénytörredékét és P. Szathmáry Károly *Sirály* című írását elemzi. Az időbeliség ebben a szövegben a múlthoz való viszonyként konstituálódik és az emlékezés aktusának különböző formáit veti fel: az emlékezet érvénytelenségét, a jelen múltira irányuló emlékezetét, az emlékezés aktusának kifejeződését és az emlékművek tárgyi reprezentációit vizsgálja elemzéseiben. Szintén kevésbé ismert Mikszáth *Az öreg szedő* című 1884-es szövege, melyet a *Scripta manent* című írás a betűszedés aktusa felől vizsgál. Bár érthető, hogy a medialitás és a filológia elmélete iránt érdeklődő szerző hogyan jut el ehhez az íráshoz, megállapításai ebben az esetben időnként a használt módszer iránti kételkedésünket ébresztik fel. A történetiségre, a recepciótörténet megbicsaklásaira pedánsan figyelő szerző ebben az esetben mintha összemosná a fikció által teremtett szedő cselekvéseit a 19. században valóságosan létező betűszedők problémáival, az egykor élt Révay és a szövegbeli Grubics egy szintre kerülnek. Ez talán még megbocsátható lenne, ám a szövegbeli Grubics problémái, aki Kossuth, Széchenyi és Petőfi kézíratait kategorizálja, kiegészülnek az értelmező Török Széchenyiről és Kossuthról szerzett filológiai tapasztalataival, így nem egészen érthető, hogy kinek milyen fejtörést is okoznak az említett kéziratok.

A temporalitás újabb értelmezésbeli lehetőségei a történelmi regények interpretációjában válnak termékenyvé, amelynek során kiegészülnek a kossellecki „tapasztalati tér” és „várakozási horizont”, valamint a prognózis fogalmaival. Eötvös József *Magyarország 1514-ben* és Jókai

Mór *Erdély aranykora* című szövegeinek elemzésében egyésszt a szereplők kategorizálása kap hangsúlyos szerepet („történeti helyzetfelismerésük alapján a jelen-múlt-jövő dimenziójának melyikét és azt milyen formában jelölik ki maguk számára autentikus időként” [78]), másrészt pedig a történeti hitelesség kérdése, hiszen a 21. századra jelentősebb lett a nyelvi megjelenítés, egy létező nyelvi tapasztalat hagyományából való táplálkozás, mint a 19. és 20. század elején számonkért időbeli diszkontinuitás vagy az önkényes fantázia. Jókai alulmaradása Kemény Zsigmonddal szemben újra megkérdőjeleződik, hiszen a történelmi hitelesség helyett az új történelmi regények azokra a jellegzetességekre irányították a figyelmet, amelyek a történelemtől való beszéd fikcionalitását helyezik poétikájuk középpontjába. Jókainál maradv a recepciótörténet interpretációs lehetőségeit mutatja be *A jövő század regényének* különböző befogadási stratégiái által. A regényt legtöbbször jóslatként, 20. századi csúfondáros tükörképként vagy prognózisként olvasták; a bírálatok többségének háttérben az időviszonyok paradox komplexitása állt, a fikció és a valóság összemosásának kérdése tehát újabb időproblematikához vezethet.

Szintén kivételt képezhetnek a Gozsdu Elek *Tantalus* című novella-gyűjteményét és Babits *A gólyakalifa* című írásait elemző tanulmányok, hiszen itt a személyiség antropológiai modellje és annak romantikus torzulásai alkotják a kiindulópontokat. A lélektani összetevőkből álló modell beépülése a narrációs szölam hermeneutikai regiszterébe, valamint ennek feltárása nemcsak szövegimmanens elemzési stratégiát jelent, hanem a novellaciklus definíciójának kitégítésében is segít, hiszen az eddigi meghatározások nem voltak elég tágasak a *Tantalus* befogadására. *A gólyakalifa* esetében Török Lajos nem folytatja azt a hagyományt, amely a szöveget patológiailag olvasta, hanem komparatív elemzést végez Jósika Miklós *Két élet* című alkotásával, hogy arra a következtetésre jusson, miszerint a két szöveg nem képes a romantika és a modernség dialógusának modellálására.

A kötetet a címadó *Textus viator* zárja. A Krúdy-próza szövegének identitását taglaló elemzés mintha tartalmazná mindazokat az elemeket, amelyek szövegértési stratégiáit meghatározzák: a központi szerepet az *Őszi utazások a vörös postakocsin* című szövegek recepciótörténete tölti be. Az újírási stratégiáit az emlékezés és felejtés textuális műveletei szervezik; újra megjelenik a norai fogalom azáltal, hogy ami az egyik változatban felejtésként tematizálódik, a másikban az emlékezet helyévé válik. A tanulmány szerzője nagyon finom eltérések révén bizo-

nyítja, hogy milyen interpretációs változásokat okozhat a különböző kiadások időbeli eltérése, hogy mennyire mást jelent ugyanaz a szöveg tíz év elteltével kiadva. Ezért tűnik némileg meglepőnek, hogy a most kötetbe rendezett tanulmányok nem módosultak az eredeti megjelenésükhöz képest. Természetesen nem az interpretációs eljárások vagy akár az elért eredmények újragondolását kérem számon. De időnként zavaró a recepciótörténetet nagy gonddal számbavevő tanulmányok esetében, hogy a „nemrégiben megjelent” kitétel alatt a kétezres évek elején kiadott, akkor valóban újnak számító szakirodalmi munkák kerülnek felsorolásra. Ez különösen zavaró azokban az esetekben, amikor az azóta megjelent monográfiák jelentősen hozzájárultak volna a tanulmányok eredményeihez. Természetesen ez nem kizárólag erre a kötetre vonatkozó kérdés, hanem komoly dilemma elé állítja a mindenkori szerkesztőket: ugyanazt jelentik-e a tudományos szövegek tíz év elteltével, másfajta mediális közegben? Török Lajos elemzései arról győzik meg az olvasót, hogy a szépirodalmi, időszaki sajtóbeli és vitaszövegek folyamatosan újíráják magukat, textus viatorként viselkednek. Talán megkockáztatható, hogy a tudományos elemzések ugyanígy aktualizálhatók.

Főríz Gergely (szerk.)

Szívből jövő emlékezet

Tanulmányok Kölcsey Ferenc
Nemzeti hagyományok
című írásáról

Reciti Kiadó
Budapest, 2012

Zákány Tóth Péter

A NEMZETI HAGYOMÁNYOKKAL KAPCSOLATOSAN ÚJABBAN MEGHONOSODOTT APOKALIPTIKUS HANGNEMRŐL

Amennyire igaznak tekinthető az a kijelentés, hogy minden kultúra rendelkezik olyan, számára nélkülözhetetlen alapszövegekkel, amelyeket a hozzájuk kötődő kommentárok látszólag változatlan formában, szertartásszerűen, szüntelenül újramondanak, ugyanúgy valószínűleg az is igaz, hogy a kommentárok viszont kiválóan megvannak az őket létrehívó alapító művek segítsége nélkül is. Abban a paradoxonban tehát, amit Foucault a kommentárok hatékonyságának a feltételül szabott, hogy ti. egyszerre kell „első ízben” elmondaniuk, amit vélhetőleg ezek a szövegek sokszor elmondtak már, és egyszerre kell „szakadatlanul” ismételniük, amit pedig még soha nem mondtak ki előttük,¹ első sorban nem azt figyelhetjük meg, ahogy egy kultúra az újításban rejülő ismétlés kényszerében megőrzi, majd újra és újra kitermeli saját vitalitását. Sokkal inkább annak a folyamatnak lehetünk tanúi, ahogy fordítva, épp az ismétlésben rejülő újítás miatt, az ilyen kommentárok kezdetben arra a szintre helyezkednek, ahol a magyarázat igényét támasztó

szövegek eredetileg voltak, majd egy átmeneti és látszólag békés együttélés után először kiszorítják, végül pedig teljesen átveszik ezeknek a műveknek a közösségi identitás megteremtésében játszott nélkülözhetetlen szerepét. A folyamat vélhetőleg egészen addig a pontig tart, amikor a kommentárok, immáron teljesen egyedül és függetlenül, önmaguk válnak a szertartásos ismétlés azon diskurzusaivá, amelyeket a közösség tagjai szüntelenül újramondanak.

Alighanem ez történt Kölcsey Ferenc *Nemzeti hagyományok* címen ismertté vált írásával is. Miközben vitathatatlan tény, hogy a szerzője életében csupán álnévvel és cím nélkül publikált szövegből származik a magyar irodalomtörténeti gondolkodás egyik legtöbbet és legkülönbélebb irodalmárok által idézett félmondata a közköltészetnek az autchtion irodalmi kultúra fejlődésében betöltött jelentőségéről (ez így hangzik: „Ugy vélem, hogy a ’ való nemzeti poezis’ eredeti szikráját a ’ köznépi dalokban kell nyomozni”), amelynek köszönhetően maga a szöveg előbb egy egész mozgalom (a népiesség), majd később egy fejlődéstörténeti nagyelbeszélés (az ún. nemzeti klasszicizmus) kiindulópontjává vált. Mindez azóta is meghatározza a 19. századi magyar irodalom jelenségeihez való hozzáférésünket, azonban a megjelenése óta eltelt mintegy száznolcvan év alatt egyszer sem történt meg az a szisztematikus szembeállítás, amely nem csupán a fenti mondat ennek ellentmondó második felével számolt, de ha ezt valamiért megtette, akkor megpróbálta volna levezetni ennek akár igazolását, akár cáfolatát az írás nagyobb kontextusának a logikájából. (A figyelem nélkül maradt szakaszban ugyanis a beszélő előbb az ilyen művek vizsgálatára szólít fel, majd az ezt követő bekezdések annak fájdalmas tudomásulvételével zárulnak, hogy a közköltészeti alkotások hiánya miatt valójában nincs mód a nemzeti irodalom népköltészetten keresztül történő kialakítására.)

A helyzetet ráadásul még tovább bonyolítja, hogy azok, akik az említett félmondat szószólójaként független nemzeti kultúra egyik alapító művét látták Kölcsey írásában, rendre azt az összkiadást idézik, amely csak a szerző halála után öt évvel hagyta el a nyomdát, és amely – a ma ismert címet adományozva a szövegnek – nagy valószínűséggel alapvető szerepet játszott abban, hogy az értelmezések egyre inkább önállóan citálható tanulmánnyá alakították át Kölcsey írását. Ez egyrészt azért rendkívül fontos, mivel emiatt következik be annak a nagyon is lényeges összefüggésnek a felejtése, hogy Kölcsey eredetileg a Szemere Pállal közösen szerkesztett folyóirat, az Élet és Literatura számára öntötte formába a hagyománnyal kapcsolatos gondolatait, amely-

1 Vö. Michel Foucault, *A diskurzus rendje = Uő., A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*, vál. és ford. ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor, Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 1998.

nek első kötetét a két szerkesztő gyakorlatilag teljes egészében a szomorújáték műfajának szentelte. Kölcsey inkriminált írásának befejező szakaszai pedig pontosan a játékszíni költésben vélték megalapozhatónak a hazai kultúra alakulásának jövőbeni lehetőségeit. Másrészt az írás státuszváltásával eltűnik és rákérdezhetetlenné válik annak az esetleges jelentősége, hogy a szöveg eredetileg álneven, a folyóirat többi írásától és szerzőjétől pusztán római számokkal elválasztva, az Élet és Literatúra első kötetének azon a pontján került először a nyilvánosság elé, amely hasonló esetekben tradicionálisan az előszó funkcionális helyének van fenntartva. Amennyire tehát a fenti félmondat affirmatív megidézéséhez vélhetőleg elkerülhetetlen mindama változás, amelyen a *Nemzeti hagyományok* a legkülönbélebb értelmezők kezén keresztülment, ugyanúgy az is igaz, hogy az a szöveghez szorosan kötődő, hagyományozódó olvas(hat)atlanság, amely végsősoron lehetővé tette az ilyen átalakulások nyomán keletkező ellentmondások elkerülését, ugyanannak a diskurzusnak a terméke, amely magáért a szöveget érintő változásokért is felelős.

Erre a problémára kínál egyfajta megoldást az MTA Irodalomtudományi Intézete XIX. Századi Osztályának *Hagyományfrissítés* címen útjára indított könyvsorozatának első darabja úgy, hogy a Kölcsey-szöveggel kapcsolatos zárványszerű beidegződéseinket a kötetben szereplő tanulmányok „szoros olvasatainak” az eredményeivel szembesíti. Bár a kötet szerzőinek többsége eredetileg irodalomtörténész, az általuk önként vállalt, merőben eltérő (klasszika-filológusi, politika- és eszmétörténeti, kritika- és tudománytörténeti, folklorista, filozófia- és irodalomtörténeti) módszertan megengedi, hogy kilépjenek az irodalomtörténet Kölcsey-képének uralkodó előfeltevéseiből, és olyan új megállapításokra tegyenek szert, amelyek mindeztől rejtve maradtak a kutatás előtt. Amellett azonban, hogy a sokszínűségnek ez az együttes szerepeltetése valószínűleg sikeresen meg tudja akadályozni a szöveg olyan totalizáló olvasatok számára történő ismételt kiszolgáltathatóságát, amelyek újratermelnék a vele kapcsolatos jövőbeni zárványszerű interpretációkat, a kötetben elsősorban mégis az az érdekes, ahogyan az egyes tanulmányok szerzői, az említett félmondat cáfolatáig vagy eljutva, vagy azt éppen elkerülve, vitát folytatnak a fennálló kanonikus értelmezésekkel.

Ehhez többségük alapvetően két irányt tart érvényesnek. Az egyik, amikor a nemzetek életkorát az ember biológiai életszakaszai alapján meghatározó analógia miatt a Kölcsey-szöveghez hosszú ideje kötődő Herder-hatást – az általuk választott módszertanból következő (és éppen ezért saját előfeltevéseik vakfoltjaira is rávilágító) – teljesen új kon-

textusokkal helyettesítik vagy bővítik. A másik, amikor valamilyen formában elfogadják ugyan Herder gondolkodásának befolyásoló szerepét, de sokkal inkább egy, a magyar és a német szerző között zajló vita közvetett bizonyítékát vélik felfedezni. Az első változat vitathatatlan előnye, hogy bár kétségtelenül sokkal jobban engedi érvényesülni a választott módszernek a szemléletet befolyásoló korlátait, közben a szöveg olyan valóban új aspektusaira mutathat rá, amelyek hozzájárulhatnak irodalomtörténeti helyének merőben más keretek között történő újragondolásához. A kérdés csupán az, hogy mennyire alkalmas erre a szoros olvasásnak a szerzők mindegyike által választott formája?

Ferenczi Attila dolgozata, amely évekkel korábbi, az Ókor folyóiratban megjelentett tanulmányának az újraközlése, ebből a szempontból azért különösen érdekes, mert azzal a szemlélettel folytat (elsőként!) implicit vitát, amely Kölcsey írására mint a nemzeti eredetiség Kármán József által megfogalmazott programjának az örökösére tekint. Ferenczi ennek lebontásával jut el a szöveg eddig feltételezett, népiességben betöltött szerepének az újraértéséhez. Szerinte számos jel árulkodik arról, hogy a *Nemzeti hagyományok* írója több szállal kötődött a klasszicizmus imitáció-elvű hagyományához. Ilyen többek között Herder sokat idézett művének életkor-metaforája, melyet Kölcsey, a német szerzővel ellentétben, nem az emberiség egészére, hanem kizárólag a nemzet fejlődéstörténetére alkalmazott, s ami ily módon sokkal közelebb került a szókép ókori jelentéséhez. De legfőképp ilyen Homérosz figurájának az érvelés kontextusában elfoglalt jelentősége. Amikor Kölcsey szembeállítja egymással a fejlődés szervesnek gondolt görög és szervesetlen, római mintáját (s az utóbbi bírálata helyett elsősorban az előbbi idealizálását kapjuk), sohasem a görög írókról általában, hanem csaknem mindig kizárólag Homéroszról beszél. Ennek magyarázata, hogy számára Homérosz már önmagában egyesítette mindazokat a tulajdonságokat (ilyen a nemzeti múlt emlékezetének a fenntartása), amelyeket jelenkori társának követnie kell ahhoz, hogy sikeres legyen. Kölcsey tehát nem túllép a klasszicizmus utánzásról szóló szabályrendszerén, csupán átértelmezi azt. A *Nemzeti hagyományok* beszélője pedig éppen emiatt tapasztalja meg az ehhez szükséges feltételek hiányát a magyar közköltészet fennmaradt darabjaiban, amelyek, egyetlen kivételt leszámítva, vagy nem elég régiek, vagy egész egyszerűen esztétikailag nem felelnek meg az elvárásainak.

Csakhogy amit a klasszika-filológus Zrínyiben mint a homéroszi (eposzi) paradigma egyedüli magyar folytatójában vél kizárólag meg-

találni, egyfajta kényszeredett megoldásként tartva csak számon a szöveg végén felbukkanó játékszini poézisnek a jövő költészetére gyakorolt jelentékeny szerepét (említést se téve eközben Ányos Pálról és Ossziánról), azt Takáts József, a politika- és eszmetörténet kutatója vagy Főrizs Gergely kritikátörténészként pont fordítva: az ossziáni dalokban és Ányos munkáiban (és kevésbé vagy egyáltalán nem Zrínyiben) fedezi fel. Ennek magyarázata, hogy bár az ókoros számára is rendkívül fontos – a nemzeti múlt közvetítésében betöltött alapvető funkciója miatt – a költő személyének a kérdése (Kölcsey szövegében Ferenczi ezt tartja az egyedüli igazán romantikus sajátosságnak), a két utóbbi ugyanezt már teljesen más okoknak tulajdonítja. Kölcseynek szerintük azért van szüksége Ányos Pál (és így a líra) szerepének szokatlan kiemelésére a nemzeti irodalom történetében, mert ő áll legközelebb ahhoz az ún. karakteri szentimentalizmushoz, amelyet a beszélő a hagyomány folytonosságának a megszakadása miatt, annak pótlásául a magyarság lényegi jellemvonásaként korábban már megállapított. A klasszika-filológus „ókoros szemüvege” tehát egyértelműen torzít, amikor a fejlődés általa egyébként joggal kiemelt görög változata miatt nem veszi észre, hogy Osszián vagy Ányos ugyanazzal a funkcióval rendelkezik, amelyet ő éppen Kölcsey átromantizált Homérosz-képének tulajdonított. Mint ahogy az eszmetörténész figyelme sem terjed ki arra az azonosságra, amely Homérosz és Osszián között Kölcsey írásában valójában fennáll („Az ének’ lépcsőnként hágo ereje lassanként vonja maga után az egykorúakat, [...] míg végre a’ pórdalból egy Selmai ének, vagy épen egy Ilias tűnik fel”).

Az ilyen típusú különbségek ellenére legalább annyira lényegesek az egyes tanulmányok között fellelhető hasonlóságok is. Volt már róla szó, hogy mindazok, akik a kanonikus értelmezések felülbírálására törekcsenek, elegendőnek tartják, ha a szövegen végzett szoros olvasataikat az ilyen interpretációk megállapításaival ütköztetik. Emögött egészen biztosan az a hallgatóságos meggyőződés áll, hogy az irodalomtudós tekintetében létezik egy olyan tiszta formája, amely minden őt korlátozó, előzetes tudás nélkül is képes először megpillantani Kölcsey írását, és amelynek eredménye a látás ártatlanságának az a visszanyert tapasztalata, amely ez idáig el volt zárva a vakság évszázados hatalma révén.

Ennek egyik meghatározó esete a cím ma ismert változata. A *Nemzeti hagyományok* elnevezés azért válhatott az irodalomtörténeti revízió meghatározott célpontjává, mert egyfelől feltételezhető, hogy nem Kölcseytől ered. Másfelől azért, mivel – a cím egyszerre allografikus és

tematizáló természetéből adódóan – nagyon is valószínű, hogy ahhoz egy Kölcseytől független személy olvasata tartozik. A cím éppen ezért sokkal inkább akadálya, mintsem segítője az ilyen típusú megértésnek. Miként azt Takáts József megjegyzi, „olyasmit sugall, aminek a szöveg szinte az ellenkezőjét állítja. A cím azt sugallja, hogy vannak nemzeti hagyományok”, ezzel szemben „a szöveg azt állapítja meg”, hogy nincsenek (45). Hasonló a kritikátörténész esete, aki bár a folyóiratban található írás eredendő címtelenségéből indul ki, ezzel mégis arra utal, hogy Kölcsey azért nem adta, nem adhatta a *Nemzeti hagyományok* elnevezést tanulmányának, mert a szöveg éppen az általa feltételezett „egészleges”, plutarkhista embereszmény hagyományozódásának a megszakítottágával számol. A címet tehát azért kellene mindenek előtt lebontania, kiiktatnia a szöveg újraértelmezőjének, mert a benne szereplő hagyomány fogalmát mai olvasója minden bizonnyal azonosítja majd a népiességgel, az emberről szőtt neohumanista elképzelésekkel stb., miközben ez korántsem magától értetődő. Amennyire viszont a fogalom végsősoron ellenáll a szöveg beszélője által végrehajtott redukciónak (hiszen az ebből a szempontból elméletinek tekinthető tanulmány úgy is felfogható, mint az egyáltalán szóba jöhető emlékezettechnikák számbavétele),² ugyanúgy a hagyomány fogalmának a népiességgel való azonosítása sem más, mint a fogalomnak éppen ezen értelmezők által megvalósított szűkítése, akik ily módon nem tudnak megszabadulni a nemzeti klasszicizmus nagy elbeszélésének a hatása alól.³

Az irodalomtudós tekintetében rejlő látás ártatlanságának a tapasztalatáról ezért kiderül, hogy az nem más, mint a vakság egy újabb formája, amely a vizsgálat során létrejövő, valóban új eredmények mellett a lebontani ítélt berögződéseink fenntartásában fogja betölteni jövőbeni szerepét.

2 Erre utal Ferenczi Attila, amikor a szövegben megjelenő római utat nem az utánzás elutasításaként, hanem csupán annak átértelmezéseként szemléli: „Valljuk meg, hogy nem jó úton kezdtünk a’ Rómaiaktól tanulni. A’ helyet, hogy segédöknél fogva tulajdon körünkben emelkedtünk volna, szolgálai követésre hajlottunk.”

3 Az egyik tanulmány szerzője alighanem emiatt keveri össze olykor-olykor a görög modellel a népiesség opciójával (48).

Fazakas Gergely Tamás

Siralmas imádság és nemzeti önszemlélet

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen, 2012

Fajt Anita

EGY MAROKNYI NEMZET SÍRÁSA A 17. SZÁZADI ERDÉLYBEN

Uram, miért kellene szavak az imádkozáshoz?¹

Esterházy Péter:
*Egyszerű történet vessző száz oldal –
a kardozós változat*

Fazakas Gergely Tamás személye és munkássága a régi magyar irodalom kutatói körében jól ismert. Publikációival, szövegkiadásaival, konferencia-előadásaival pontosan tíz éve aktív irodalomtörténész, aki részt vállalt a magyar imádság(oskönyv)-kutatás elmúlt években tapasztalható fellendítésében. Az egyes kutatási területek legnagyobb közhelye, ha a tudósok szakterületük elhanyagolt, mostoha szerepét vetik kollégáik szemére. Persze mindig van mit tenni, de a régi magyar imádságokkal foglalkozók az elmúlt időszakban igazán nem panaszkodhatnak. Tavaly az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz-Barokk Kutatócsoportja rendes évi konferenciáján a prédikációk mellett az imádságok kaptak kitüntetett szerepet, és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem által szervezett harmadik Lelkiségtörténeti Konferencia is a korai imádságokat választotta tárggyául.

1 Ezen már én is sokat tépelődtem. E. P.

Fazakas *Siralmas imádság és nemzeti önszemlélet. A lamentációs és penitenciás sírás a 17. század második felének magyar református imádságoskönyveiben* című monográfiája egy újabb sarokköve lehet a korai magyar imádságoskönyv-kutatásnak. A szakemberek mellett talán szélesebb olvasóközönség figyelmére is igényt tarthat, hiszen olyan, több fórumon, a kortárs kultúra legkülönbözőbb szegmenseiben tárgyalt fogalmak játszanak itt fontos szerepet, mint nemzet, nemzeti önszemlélet, nemzeti identitás. Mindezek a 17. század második felének református imádságai tükrében jelennek meg, amelyek kevesek által ismert, de mindenképpen figyelemre érdemes dimenziókat nyitnak meg. Fontos itt megemlíteni, hogy – ahogyan arra Fazakas is felhívja a figyelmet (31) – az a széles körben elterjedt nézet, miszerint a nemzet fogalma a 18–19. században jött volna létre, alapvetően téves.

Áttérve a monográfia tartalmára, elmondható, hogy a kötet hat fejezete valójában három részre osztható. Az első két fejezet a szakirodalmi előképek bemutatása és a kötetben tárgyalt fogalmak definiálása köré szerveződik, a következő három egység egy-egy imádságoskönyvet vizsgál kronologikus rendben a korábban tárgyalt nézőpontok szerint, a zárófejezet pedig a rövid összefoglalás mellett utalásszerűen további forrásokat von be a vizsgálatba, további lehetséges kutatási irányokat jelöl ki. Fazakas a közösségi önszemlélet grammatikai, retorikai alakulását a kötet során elsősorban az 1657-es erdélyi történések kapcsán követi nyomon. II. Rákóczi György fejedelem sikertelen lengyelországi hadjárata után a hadsereg nagy része krími fogságba esett, Erdély lakosságának pedig lengyel, török, tatár bosszúhadjáratokkal kellett szembenéznie. A kortársak a történetet Mohács után a legnagyobb tragédiaként tartották számon. Ebben a korban igen nagy számban keletkeztek siralmas imádságok, amelyeknek ez a történeti háttér nyújt értelmezési keretet, mint elsődleges kontextus. Mindhárom elemzett kötet kapcsolódik ezekhez az eseményekhez: az elsőnek a szerzője elszenvetve azokat, a másodiké mint kortárs élte át, a harmadiké pedig a következő, emlekező generációnak volt tagja.

Az első fejezetben a rövid hazai, illetve nemzetközi (elsősorban angol és német) kutatástörténeti áttekintés után egy általános bevezető következik az imádság műfajába. Megtudjuk, hogy a vallásos prózának ebben a korban a prédikációk mellett (és velük szemben) a másik legfontosabb formája az imádságirodalom. Míg a prédikációk elsősorban élőszóban hatottak a korai befogadókra, addig ezek a viszonylag olcsó, kisméretű nyomtatványok már szélesebb olvasóközönséget is ké-

pések voltak anyanyelvükön megszólítani. Már a legkorábbi protestáns imádságokra is jellemző volt, hogy a közösségi megszólalás eszközei voltak; előképeik közül a zsoltárok emelkednek ki, ahol szintén jellemző az egyes, illetve többes szám első személyű beszélők összeolvadása.

Mint az már a címből is kitűnik, a monográfia elsősorban a siralmas, panaszos imádságokat vizsgálja. Ezeknek retorikai szempontú elemzéséhez Szilasi László monográfiáját hívja segítségül,² egészen pontosan annak *A magyar irodalom panaszos alaphangjának retorikai gyökerei a régiségben* című fejezetét, amelyben Szilasi a nemzeti önszemlélet-formálódást vizsgálja, és kiemeli a költők paraklétszi szerepének hagyományát. A poéta rendszerint mint szószóló lép elő, és rajta keresztül fogalmazódnak meg a közösség kérései, panaszai. Fazakas meggyőzően mutatja be, hogy ez a szerep a református imádságirodalomban is jellemző, és „a 16. és 17. században [...] számos magyar nyelvű, prózai és verses (énekelhető) imádság már megteremtette a Szilasi által rekonstruált folyamatban majd csak a *Hymnus*-ban megvalósuló beszédhelyzetet” (25). A továbbiakban a szövegek által megteremtett csoportok kerülnek előtérbe; Fazakas elsősorban az angolszász szakirodalmat referálja a nyomtatásnak köszönhetően megalkotott beszélői közösségekkel (*imagined communities, textual communities, Sprachgemeinschaft*) kapcsolatban.

A kötet második fejezetében az imádságelméleti munkák és azok megfontolásai kerülnek előtérbe. Ezek alapján megállapítható, hogy az imádságok két fajtáján belül (könyörgő és hálaadó) könyöröghettek a hívők valamely csapás eltávoztatásáért, illetve valamely jó megadatásáért. Az eltávoztató imádságokon belül is meg kell különböztetni további két csoportot: egyrészt a panaszimádságokat, amelyek valamely emberek által okozott kellemetlenség elhárításáért könyörögnek az úrhoz, illetve a siralmas imádságokat (*lamentatio*), amelyekben Isten valamely, a közösségre mért büntetésnek elfordítását kérik a hívők. Fazakas a későbbiekben igyekszik ezt a tipológiát követni, és ebben az összefüggésben beszél a siralmas imádságokról. A sírás maga a szövegekben a siralmas és bűnbánó imádság trópusa, és „akár egyes-, akár többes számú grammatika jelenik meg, maga a siralom, a sírás – pragmatikailag – *egyéni megszólaláson alapul*”, a beszélő paraklétszi szerepének hála ugyanakkor „az egyéni sírás mégis közösségi lesz” (118).

2 SZILASI László, *A sas és az apró madarak. Balassi Bálint költői nyelvének utóélete a XVII. század első harmadában*, Balassi, Budapest, 2008.

A viszonylag hosszú elméleti bevezető után az olvasó már felcsigázva várja, hogy a régi szövegekben hogyan mutatják magukat ezek az elemzési szempontok. Az első vizsgált szöveg a későbbi erdélyi fejedelem, Kemény János 1659-ben megjelent, vele együtt fogságban szenvedő társai vigasztalására szerzett zsoltárokból összeállított imádságoskönyve, a *Gilead Balsamuma*. Fazakas elemzéseit a grammatikai-retorikai olvasat mellett mindig kiegészíti egyéb filológiai, kiadástörténeti vizsgálatokkal, összefoglalja a szakirodalom korábbi állásfoglalásait az adott kötetekkel kapcsolatban, és ha tudja, ki is egészíti azokat. Ő is megerősíti a kutatók azon korábbi állításait, miszerint Kemény ezen írása szándékolt önreprezentáció, esetleges hazatérése utáni propagandájának előkészítése lehetett (128), s ezeket az állításokat kiegészíti az imádságok lehetséges használati módjainak elemzésével.

A második elemzett munka szerzője, Köleséri Sámuel már nem vett közvetlenül részt a törökök elleni küzdelemben; a *Bánkódó Lélek Nyögési* közvetve vállal közösséget a szenvedők csoportjával. Ennek a kötetnek az elemzése során különösen hangsúlyozható az imádságok azon tulajdonsága, miszerint a könyörgések tulajdonképpen mindig transzformálva, aktualizálva léteznek, csakis figurális módon és nem a konkrét történelmi helyzetre aktualizálva lehet értelmezni őket, ezért elsősorban „receptioesztétikai alapozású használat történeti kutatásokra” (180) van szükség. A 17. század második felének református prédikátorai a romló, veszélyben lévő Magyarországon a közösség nevében könyörögtek a bajbajutottakért, nemzetüket/felekezetüket előszeretettel a zsidó–magyar sorspárhuzam retorikai keretein belül határozva meg. Fazakas, bár nem mulasztja el az elsődleges történelmi kontextust vizsgálni, voksát mégis a tropológiai (grammatikai és figurális) értelmezés fontossága mellett teszi le. A monográfia nagy előnye, hogy számos korabeli példát idéz argumentációja során, így konkrét szöveghelyeken keresztül láthatjuk, hogy Köleséri imádságaiban is megmutatkozik az a 17. század közepén felerősödő kisértés. Olyan siralomretorikát alkalmaz, „amely [...] a *közösség nevében* mondott, illetve az *egyéni* siralmakban trópusként (és topikusan) használt bibliai textusokból építkeznek” (317). Az imádságok *mi*-képe mögött egységesen egy síró, bűnei miatt szégyenkező, maroknyi nemzet formálódik, amely a kesergés trópusaival jellemzi önmagát.

Az utolsó tárgyalt imádságoskönyv Técsi Joó Miklós *Lilium Humilitatisa*. Itt a kötet kolozsvári, lőcsei és debreceni újrakiadásai, valamint egy kéziratos másolata jut fontos szerephez. Fazakas elvégzi az edíciók

viszonyának feltárását, aminek köszönhetően bizonyíthatja a környégekkel kapcsolatban már korábban is hangsúlyozott applikációs potenciált. A siralmas imádságokra Fazakas szerint mindig is jellemző volt a deuteronomikus teológiai látásmód, amely szerint a nép, a nemzet és az egyház bűneinek köszönhetően bocsátotta Isten az emberekre a különféle romlásokat. Ennek a szemléletnek az állandó jelenléte is hozzájárult ahhoz, hogy az imák szövegei különböző történelmi helyzetekben, nemcsak a török, tatár fenyegetettség, hanem a gyászévztized alatt felerősödött ellenreformáció vagy még a Rákóczi-szabadságharc idején is alkalmazhatók maradhattak.

Az imádságok grammatikai-retorikai elemzéséből kitűnik, hogy a környégek a konkrét politikai események helyett bibliai szövegekre épülő trópusokból, illetve toposzokból építkeznek, amely nyelvezet gyakorlatilag az egész 17. század írásaira, sőt még később is jellemző marad, és szintén az applikálhatóságot könnyíti meg. Közkedvelt trópusai az imádságoknak a mártíromság, mártírsors megjelenítése, a galamb mint a gyámoltalanság, a szenvedő anyaszentegyház metaforája, a jegyesmisztika képei, valamint a szintén az *Énekek énekéből* származó kép: lilium a tövisek közt. Jellemző „a közösség önmagáért rengeteg könnyet hullató árvaként történő önmegjelenítése” (323).

Fazakas a kötet utolsó fejezetében fontosnak tartja hangsúlyozni az imádságoskönyvek kiemelkedő szerepét „a közösségi önszemlélet történetében, s a nemzetfogalom társadalmi értelemben vett bővítésének folyamatában” (334). Az imádságoskönyvek elemzése során inkább a siralom, a sírás aktusa kerül előtérbe. Annyi bizonyos – és a szakirodalom által is feltárt jelenség –, hogy a koraujkorban már létezett nemzet-tudat, amely főként egy bizonyos vallás híveit kötötte össze, de a „kora újkori patriotizmusról, a nemzeti és felekezeti önszemléletről és ezek összefüggéseiről, a *nemzet* és az *igaz egyház* fogalmának viszonyáról egyelőre keveset tudunk” (335). A monográfia óva int attól, hogy egyes vonalú fejlődésként lássuk a patriotizmus kialakulását. Példaként Zrínyit említi; míg nála már egy felekezetek feletti nemzet képe rajzolódik meg, addig a Zrínyi után következő szövegekben a felekezeti szembenállás még nagyon sokáig fontosabbnak bizonyult egy vallásos tolerancián nyugvó nemzet kialakításánál.

Fazakas Gergely Tamás monográfiája az első jelentősebb kísérlet a hazai imádságkutatás egy nagy adósságának ledolgozására. Szinte nincs olyan tanulmány, amely ne térne ki ezen szövegek archaikus, trópusokban gazdag, költői képektől nyüzsgő nyelvezetére, de ezek a megállapí-

tások általában csak utalások maradnak, a feladat sajnos túl nagy. A 17. század második felének református siralmas imádságainak tropológiai vizsgálata példaként szolgálhat későbbi, az imádságok stiláris tulajdonságait vizsgáló elemzéseknek. Sürgető feladat lenne az imák nyelvének összevetése a kor költészetével – nehezen magyarázható, hogy ez eddig miért nem történt meg például Rimay János esetében, akinek ismerjük saját imádságoskönyvecskéjét –, szerencsére a legutóbbi időben már születtek próbálkozások ezen szövegek költészet felől történő megközelítésére.³ A jövőben, amennyiben születnek a Fazakaséhoz hasonló vizsgálatok, amelyek elsősorban az imák figurális nyelvezetét tárgyalják, talán választ kaphatunk olyan régóta megválaszolandó kérdésekre is, hogy mi és hogyan indítja meg az olvasók szívét lassan már fél évezrede.

3 Itt elsősorban Vadai István piliscsabai konferencia-előadására gondolok. VADAI István, *Nyéki Vörös Mátyás rímes imádságai = Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. BOGÁR Judit, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba, 2012, 235–241.

2013. március–április

Bibliográfiánk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2011–2012. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetekben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el. Ezúton is köszönjük a Petőfi Irodalmi Múzeumnak az adatgyűjtésben nyújtott segítségét.

A feldolgozott folyóiratszámok

- 2000, 2013. 3., 4.
 Alföld, 2013. 3., 4.
 Bárka, 2013. 2.
 Élet és Irodalom, 2013. március 1., március 8., március 14., március 22., március 29., április 5., április 12., április 19., április 26.
 Eső, 2013. 1.
 Ezredvég, 2013. 2.
 Ex Symposion, 2013. (1.)
 Forrás, 2013. 3., 4.
 Helikon (Kolozsvár), 2013. március 10., március 25., április 10., április 25.
 Hévíz, 2013. 2.
 Hid, 2013. 3., 4.
 Hitel, 2013. 3., 4.
 Holmi, 2013. 3., 4.
 Irodalmi Jelen, 2013. 3., 4.
 Irodalmi Szemle, 2013. 3., 4.
 Jelenkor, 2013. 3., 4.
 Kalligram, 2013. 3., 4.
 Kortárs, 2013. 3., 4.
 Korunk, 2013. 3., 4.
 Liget, 2013. 3., 4.
 Magyar Lettre Internationale, 2013. 1.
 Magyar Műhely, 2013. 1.
 Magyar Napló, 2013. 3., 4.
 Mozgó Világ, 2013. 3., 4.
 Műhely, 2013. (2.)
 Műút, 2013. 2.
 Napút, 2013. 3.
 Palócföld, 2013. 2.
 Pannonhalmi Szemle, 2013. 1.
 Pannon Tükör, 2013. 2.
 Parnasszus, 2013. 1.
 PoLiSz, 2013. 2.
 Somogy, 2013. 1.
 Székelyföld, 2013. 3., 4.
 Tekintet, 2013. 2.
 Tiszatáj, 2013. 3., 4.
 Új Forrás, 2013. 3., 4.
 Vár, 2013. 1.
 Vigilia, 2013. 3., 4.

Vers

1. ÁCS József: *Fekete bársony*. = Liget, 3/88–90. p.
2. ACSAI Roland: *A csalogány*. = Új Forrás, 3/33. p.
3. ACSAI Roland: *Láthatatlan faliszőnyeg*. = Irodalmi Jelen, 3/29. p.
4. ACSAI Roland: *A méhészmadár*. = Új Forrás, 3/33. p.
5. ÁDÁM Tamás: *Állatkert*. = Ezredvég, 2/11. p.
6. ÁFRA János: *fogyatkozás*. = Új Forrás, 4/32. p.
7. ÁFRA János: *Kifáradás*. = Élet és Irodalom, április 5. 14. p.
8. ÁGAI Ágnes: *Kérdezz-felelel-játék*. = Ezredvég, 2/9. p.
9. ÁGAI Ágnes: *Posztidő*. = Ezredvég, 2/9. p.
10. ÁGH István: *Gyergyói csillagok*. = Magyar Napló, 4/5. p.
11. ÁGH István: *Jékely 100*. = Holmi, 4/462–463. p.
12. ÁGH István: *Mindenszentek a Farkasréten*. = Parnasszus, 1/51–52. p.
13. ÁGH István: *Utazások*. = Magyar Napló, 4/5. p.
14. ÁGH István: *Üdvözlét Jubász Ferencnek*. = Kortárs, 4/10–11. p.
15. ASAF, Uri: *Az eleven hús színével*. = Új Forrás, 4/59. p.
16. ASAF, Uri: *A fény egyenes vonalából áll*. = Új Forrás, 4/59. p.
17. ASAF, Uri: *Hiszem bármi megtörténhet*. = Új Forrás, 4/60. p.
18. ASAF, Uri: *Kint dara hull, cinkfémér*. = Új Forrás, 4/59. p.
19. ASAF, Uri: *A plátán nem segít*. = Új Forrás, 4/60. p.
20. BABICZKY Tibor: *A dombon*. = Vigilia, 3/188. p.
21. BABICZKY Tibor: *A hidon*. = Vigilia, 3/188. p.
22. BÁGER Gusztáv: *A jóság léttana*. = Pannon Tükör, 2/20. p.
23. BÁGER Gusztáv: *„Kertész leszek”*. = Pannon Tükör, 2/20. p.
24. BÁGER Gusztáv: *Krumplistszta*. = Pannon Tükör, 2/21. p.
25. BAJTAI András: *Fém*. = Tiszatáj, 3/51–52. p.
26. BAJTAI András: *Huzat*. = Tiszatáj, 3/50. p.
27. BAKOS KISS Károly: *Júdás monológja*. = Hitel, 4/67. p.
28. BAKOS KISS Károly: *Ne szólj*. = Hitel, 4/68. p.
29. BALÓ Levente: *[Kegyetlen fa]*. = Helikon, március 10. 8. p.
30. BALÓ Levente: *[Nagyon öreg]*. = Helikon, március 10. 8. p.
31. BALÓ Levente: *[Nincs vége]*. = Helikon, március 10. 8. p.
32. BALÓ Levente: *[Végül egy vonatban]*. = Helikon, március 10. 8. p.
33. BALOGH Artilla: *Óvatos emlékezés*. XIII. = 2000, 4/25–27. p.
34. BÁTHORI Csaba: *Ami épp jön*. = Mozgó Világ, 4/45. p.
35. BÁTHORI Csaba: *Egyedül nem leled meg*. = Tekintet, 2/25. p.
36. BÁTHORI Csaba: *Egy világ*. = Tekintet, 2/24. p.
37. BÁTHORI Csaba: *Elvesztett paradicsom*. = Tekintet, 2/24. p.
38. BÁTHORI Csaba: *Az erdő*. = Mozgó Világ, 4/44. p.
39. BÁTHORI Csaba: *Halak s algák közt*. = Vigilia, 4/289. p.
40. BÁTHORI Csaba: *Képek és tükrök*. = Tekintet, 2/25. p.
41. BÁTHORI Csaba: *Ketten vándorúton*. = Mozgó Világ, 4/45. p.
42. BÁTHORI Csaba: *Más napvilág*. = Vigilia, 4/290. p.
43. BÁTHORI Csaba: *Szálló napjaink*. = Vigilia, 4/289. p.
44. BÁTHORI Csaba: *Százszorszép*. = Mozgó Világ, 4/44. p.
45. BÁTHORI Csaba: *Vallomás*. = Vigilia, 4/290. p.
46. BECK Tamás: *Dilatáció*. = Jelenkor, 3/270. p.
47. BECK Tamás: *Hátsó gondolat*. = Jelenkor, 3/271. p.
48. BECK Tamás: *On the air*. = Jelenkor, 3/270–271. p.
49. BECK Tamás: *A szerelem kémijája*. = Mozgó Világ, 3/3. p.
50. BECSY András: *Előhang*. = Székelyföld, 3/39–41. p.
51. BEREMÉNYI Géza: *A túlélő dala*. = Új Forrás, 3/3. p.
52. BERTÓK László: *Firkák a szalmaszárra*. Ellenáll. Szenilis? Orvosi váróban. Európa. Döndül? Mennyi ember. Mese. Szalmaszál. Föld. = Jelenkor, 4/313–314. p.
53. BERTÓK László: *Firkák a szalmaszárra* 5–6. Mintha már. Sors? A Reményhez rím-szávára. Nem is kérdés. Zsák alatt. Ajtó, 1955. Zárkafenök, 1955. Zárkafenöki terv, 1955. Október 23, 2012. Teridő. Zárkatársi vigasz, 1955, 1. Zárkatársi vigasz, 1955,

2. Sorkatona, 1956. július. Ítélet. Konklúzió. Csapda. Fejlődés. = Alföld, 4/30–31 p.
54. BERTÓK László: *Firkák a szalmaszára* 7. Tükör. Rehabilitáció. Villany. Utólag. Minden van. Nélkül. Után, előtt. Üzlet. Csúfoló. = 2000, 4/34–35. p.
55. BERTÓK László: *Firkák a szalmaszára* 8. Telhetetlen. Előbb-utóbb. Ne hidd. Gerincmasszázs. Híd. Jövő. Hazát. Spontán. Álmodok. = Kortárs, 3/28. p.
56. BERTÓK László: *Firkák a szalmaszára* 11. Séta. Vonat. Szavaztál. Édes. Az anyag nem vész el. Már megint. Farkasszemeznek. Kevesbednek. Gerinces. = Holmi, 4/509–510. p.
57. BÍRÓ József: *Talán*. = Vár, 1/19. p.
58. BÍRÓ József: *Zengabáziszengazutca*. = Napút, 3/78. p.
59. BÍRÓ Krisztián: *Egyetlen táncot ismerünk*. = Hítel, 4/92. p.
60. BÍRÓ Krisztián: *Mégis-otthon*. = Hítel, 4/91. p.
61. BIRTALAN Ferenc: *Emlék csillagpapával*. = Tiszatáj, 3/46–47. p.
62. BIRTALAN Ferenc: *Ikerszillag*. = Liget, 3/64. p.
63. BIRTALAN Ferenc: *Melyik sarok gondolat mögül*. = Tekintet, 2/15–16. p.
64. BIRTALAN Ferenc: *Mintba Hook kapitány*. = Tiszatáj, 3/47. p.
65. BIRTALAN Ferenc: *Nyárvaró*. = Tekintet, 2/15. p.
66. BIRTALAN Ferenc: *Szombat*. = Bárka, 2/22. p.
67. BIRTALAN Ferenc: *Szóravatal*. = Bárka, 2/22. p.
68. BIRTALAN Ferenc: *Veszés*. = Bárka, 2/21. p.
69. BODA Magdolna: *komplementer színek*. = Parnasszus, 1/97. p.
70. BODA Magdolna: *kövek, növények*. = Liget, 4/58. p.
71. BODA Magdolna: *máltai délután*. = Liget, 4/59. p.
72. BODA Magdolna: *üstökös*. = Parnasszus, 1/97. p.
73. BOGA Bálint: *Most és ötven éve*. = Napút, 3/79. p.
74. BOGA Bálint: *Ősz és tél között*. = Napút, 3/79. p.
75. BOGDÁN József: *Ima az elmenőkért*. = Hítel, 4/47–48. p.
76. BOGDÁN József: *Lenni szárnyatlan*. = Hítel, 4/47. p.
77. BOGDÁN József: *Másnap*. = Hítel, 4/49. p.
78. BOGDÁN József: *Micsoda nyár!* = Hítel, 4/48. p.
79. [BOGDÁN László] Vaszilij Bogdanov: *A bányarétek. Beszámoló a szovjet pokolról*. 1. A geológus. 2. A rémtörténet. 3. Lehetőséges magyarázatok. = Bárka, 2/48–52. p.
80. [BOGDÁN László] Vaszilij Bogdanov: *A lovag, a halál és az ördög*. = Jelenkor, 3/212–214. p.
81. [BOGDÁN László] Vaszilij Bogdanov: *Sikerületlen székfoglaló a futurista akadémián*. = Korunk, 4/12–14. p.
82. BOGDÁN László: *Vaszilij Bogdanov: Legendárium*. 1. A megmaradt fénykép. 2. A kert szék. 3. A homokember. 4. A tó. Az árnyak költője. Prosperóhoz – Szent Iván éjjelén. A bűntudat. Én, az idegen. = Forrás, 3/69–79. p.
83. BORBÉLY András: *Fagy*. = Helikon, március 10. 6. p.
84. BORBÉLY András: *Gala*. = Helikon, március 10. 6. p.
85. BORBÉLY András: *A próba-nyár*. = Helikon, március 10. 6. p.
86. BORBÉLY András: *Távolság*. = Helikon, március 10. 6. p.
87. BORBÉLY András: *Teher*. = Helikon, március 10. 6. p.
88. BOTÁR Attila: *Alkalm*. = Ezredvég, 2/35. p.
89. BOTÁR Attila: *Itt és távol örökké*. = Hítel, 3/114. p.
90. BOTÁR Attila: *Keletkező és tűnő*. = Hítel, 3/115. p.
91. BOTÁR Béla: *Betérés Idriszbe*. = PoLiSz, 2/2. p.
92. BOTÁR Béla: *Cselédegény hősnője*. = PoLiSz, 2/2. p.
93. BOTÁR Béla: *És visszafejted*. = PoLiSz, 2/2. p.
94. BOTH Balázs: *C61H0*. = Magyar Napló, 4/45. p.
95. BOTH Balázs: *A próféta szól*. = Magyar Napló, 4/45. p.
96. BOTH Balázs: *Ronsard elveszett szonettje*. = Magyar Napló, 4/44. p.
97. BOTH Balázs: *Soproni anziksz*. = Magyar Napló, 4/44. p.
98. BOZÓK Ferenc: *Füstszenyör*. = Ezredvég, 2/12. p.
99. BOZÓK Ferenc: *Kismadár*. = Ezredvég, 2/12. p.
100. BOZÓK Ferenc: *Párbuzamosok*. = Ezredvég, 2/12. p.
101. BOZÓK Ferenc: *Sanzon a Dunáról*. = Ezredvég, 2/12. p.

102. BOZÓK Ferenc: *Újratervezés*. = Ezredvég, 2/12. p.
103. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Magyar ballada*. = Irodalmi Jelen, 4/3. p.
104. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Üres vonatok*. = Irodalmi Jelen, 4/51. p.
105. BUDA Ferenc: *Parafrazisok a Falak könyvéhez*. = Forrás, 4/3–7. p.
106. BÚZÁS Huba: *Profanítás*. = Mozdó Világ, 4/49. p.
107. CZIGÁNY György: *Chaconne*. = Vigilia, 4/291–292. p.
108. CZIGÁNY György: *Gyászgondola*. = Élet és Irodalom, március 22. 14. p.
109. CZIGÁNY György: *Orpheus-éj*. = Magyar Napló, 4/4. p.
110. CSEH Károly: *Augusztus delelőjén*. = Hítel, 4/23. p.
111. CSEH Károly: *Megtérő*. = Hítel, 4/23. p.
112. CSEH Károly: *Színe és visszája*. = Hítel, 4/24. p.
113. CSEH Károly: *Szülőföld, esteli hatkor*. = Hítel, 4/22. p.
114. CSEH Károly: *Szülőföldem tornyát megpillantva*. = Hítel, 4/22. p.
115. CSEKE J. Szabolcs: *Zarándok ének Székesfehérvárhoz*. = Vár, 1/9–10. p.
116. CSIDER István Zoltán: *A réseinken félni*. = Hévíz, 2/113. p.
117. CSIDER István Zoltán: *Standolás*. = Hévíz, 2/114. p.
118. CSONTOS János: *Építészlet*. = Magyar Napló, 4/43. p.
119. CSONTOS János: *Építészlet*. = PoLiSz, 2/17–18. p.
120. CSONTOS János: *Irodalom*. = Magyar Napló, 4/42. p.
121. CSONTOS János: *Irodalom*. = PoLiSz, 2/16–17. p.
122. CSORBA Piroska: *Istár éneke Gilgameshez*. = Parnasszus, 1/122. p.
123. CSORBA Piroska: *Oldás*. = Liget, 4/18. p.
124. CSORBA Piroska: *Vissza*. = Liget, 4/19. p.
125. DANYI Magdolna: *Józan esti tervek egy meddő órában*. [Kézirathasonmás közlésével.] = Híd, 3/20–21. p.
126. DANYI Magdolna: *A költőkről és a költészetéről*. Részlet. = Híd, 3/24. p.
127. DANYI Magdolna: *Ób, a szeretők!* [Gerold Lászlónak írt levél kéziratasonmásának közlésével.] = Híd, 3/22–23. p.
128. DARÁNYI Sándor: *Dal az éjszakáról*. = Mozdó Világ, 3/72. p.
129. DARÁNYI Sándor: *Előbb*. = Mozdó Világ, 3/73. p.
130. DARÁNYI Sándor: *Nem tudtam hogy majd visszajársz...* = Mozdó Világ, 3/73. p.
131. DARÁNYI Sándor: *Ulysses*. = Mozdó Világ, 3/72. p.
132. DÁVID Péter: *Hajnal*. = Bárka, 2/38–40. p.
133. DEÁK Botond: *Akarattya az akaratytiaiaké*. = Hévíz, 2/99. p.
134. DEÁK Botond: *flash*. = Kalligram, 3/35. p.
135. DEÁK Botond: *nagycsütörtök*. = Kalligram, 3/36. p.
136. DEÁK Botond: *neon*. = Kalligram, 3/36. p.
137. DEÁK Botond: *utolsó nap a városban*. = Kalligram, 3/35. p.
138. DEÁK Mór: *Szeress*. = PoLiSz, 2/97–98. p.
139. DÉKÁNY Dávid: *Dagály előtt*. = Bárka, 2/45–46. p.
140. DÉKÁNY Dávid: *senkinek*. = Bárka, 2/46–47. p.
141. DEMÉNY Péter: *Puma*. = Székelyföld, 3/51. p.
142. DIENES Eszter: *Álometüdök*. = Eső, 1/51–52. p.
143. DIENES Eszter: *Hisz járt nekünk*. = Eső, 1/52. p.
144. DOBAI Lili: *amit játszottunk az komoly*. = Vigilia, 3/192–193.
145. DOBAI Lili: *amit nem teszel*. = Parnasszus, 1/112. p.
146. DOBAI Lili: *az életben az a*. = Vigilia, 3/192. p.
147. DOBAI Lili: *lassan befelefordsz az*. = Parnasszus, 1/112. p.
148. DOBAI Lili: *most nem tudhatod*. = Vigilia, 3/191. p.
149. DOBAI Lili: *például az az otthon hogy*. = Parnasszus, 1/111. p.
150. DOBAI Péter: *Dal szól a dal*. = Magyar Napló, 4/27. p.
151. DOBAI Péter: *Az „éppen” az majdnem minden*. = Magyar Napló, 4/27. p.
152. DOBAI Péter: *Szavak darabokban*. = Parnasszus, 1/93. p.
153. DOBAI Péter: *Tetszhalott csendélet: hajók borgonyon, Caspar David Friedrich festményén, kiköve végleg*. = Parnasszus, 1/93. p.
154. DOBAI Péter: *Úszómesterek kanálisvízben*. = Magyar Napló, 4/26. p.
155. DOBOZI Eszter: *Behemót*. = Magyar Napló, 4/25. p.
156. DOBOZI Eszter: *Hőszín átfut, sár fennakad*. = Magyar Napló, 4/25. p.
157. DOMBOS Krisztina: *Nagyapám elment...* = Tiszatáj, 4/13. p.

158. DOMBOS Krisztina: *négyzetek*. = Tiszatáj, 4/13–14. p.
159. DOMOKOS Johanna: *Freeway*. = Új Forrás, 4/82. p.
160. DOMOKOS Johanna: *Március 8.* = Új Forrás, 4/82. p.
161. DOMOKOS Johanna: *Quantum időben*. = Új Forrás, 4/83. p.
162. DUDÁS Sándor: *Allunk a Tiszánál*. = Bárka, 2/28. p.
163. DUDÁS Sándor: *Holnap is lesz ma*. = Bárka, 2/26. p.
164. DUDÁS Sándor: *Mikor szeretsz*. = Bárka, 2/26–27. p.
165. DUDÁS Sándor: *Minden elképzelésünk-ből*. = Bárka, 2/27. p.
166. EGRESSY Zoltán: *Rajzolsz rám holdat?* = Élet és Irodalom, március 22. 14. p.
167. ERDŐS Virág: *Téli tájkép korcsolyázókkal*. = Élet és Irodalom, április 19. 17. p.
168. FÁBIÁN István: *Holtfény*. = Új Forrás, 3/28. p.
169. FABÓ Kinga: *A Drakula-orchidea*. = Élet és Irodalom, április 19. 14. p.
170. FABÓ Kinga: *Régi szépek legendáriuma*. = Élet és Irodalom, április 19. 14. p.
171. FABÓ Kinga: *Szervarbló eligazít.* = Élet és Irodalom, április 19. 14. p.
172. FALUSI Márton: *Holtomiglan alperes*. = Magyar Napló, 4/46. p.
173. FALUSI Márton: *Rekviem egy karácsonyért*. = Magyar Napló, 4/47. p.
174. FECSKE Csaba: *Egy augusztus*. = Hítel, 3/98. p.
175. FECSKE Csaba: *Gyümölcsösár*. Alma. Körte. Szilva. Birs. Barack. Dió. Csipke. = Hítel, 3/98. p.
176. FECSKE Csaba: *Ha beszélni kezd*. = Liget, 3/96. p.
177. FECSKE Csaba: *J. A. éjszakája*. = Élet és Irodalom, április 26. 14. p.
178. FECSKE Csaba: *Jubarfák*. = Eső, 1/50. p.
179. FECSKE Csaba: *Még szomorúbb ének*. = Élet és Irodalom, április 26. 14. p.
180. FECSKE Csaba: *Őszi táj*. = Hítel, 3/99. p.
181. FEHÉR Kálmán: *MagdiÉrt*. Nehéz hadjárat. Magdi kerti képe. Pokolgép. = Híd, 3/3–7. p.
182. FEHÉR Renátó: *Makk Ász*. = Alföld, 4/22–23. p.
183. FEHÉR Renátó: *Vasárnapi recept*. = Alföld, 4/21–22. p.
184. FEKETE Vince: *Föld, Víz*. [Kézirathasonmás.] = Bárka, 2/3. p.
185. FEKETE Vince: *Jékely-csokor*. Üzenet. Erdők, tisztások. = Székelyföld, 4/6–7. p.
186. FEKETE Vince: *Széljegyzetek*. Dsida Jenő: Tíz parancsolat. V. VII. IX. = Kortárs, 3/30–31. p.
187. FEKETE Vince: *A szülőhely karterekái*. Egy nyelvi. = Bárka, 2/4. p.
188. FEKETE Vince: *Vargaváros*. A vesztések. A világ menete. De hova? = Magyar Napló, 4/38–39. p.
189. FENYVESI Orsolya: *Az alkotójáró*. = Élet és Irodalom, március 22. 17. p.
190. FENYVESI Orsolya: *Cassini-Huygens*. = Élet és Irodalom, március 22. 17. p.
191. FENYVESI Orsolya: *A cirksuz elővetete*. = Holmi, 4/532. p.
192. FENYVESI Orsolya: *Hogyan találkoztak önmagukkal*. = Élet és Irodalom, március 22. 17. p.
193. FENYVESI Orsolya: *Kariatidák*. = Élet és Irodalom, március 22. 17. p.
194. FENYVESI Orsolya: *Rózsák*. = Élet és Irodalom, március 22. 17. p.
195. FERENCZ Imre: *Átnéz rajtuk*. = Székelyföld, 4/55–56. p.
196. FERENCZ Imre: *Fenn és lenn*. = Székelyföld, 4/56–57. p.
197. FERENCZ Imre: *Igazokóány*. = Székelyföld, 4/53–55. p.
198. FERENCZ Imre: *Kőfal*. = Székelyföld, 4/57–58. p.
199. FERENCZ Imre: *Tizedik emelet*. = Székelyföld, 4/58–59. p.
200. FERENCZES István: *Melyben kutyáját hallgatja*. = Székelyföld, 4/8. p.
201. FERENCZI László: *Baráti sorokra*. = PoLiSz, 2/8. p.
202. FERENCZI László: *Bernáth Aurél Szabó Lőrinc képe alá*. = PoLiSz, 2/7. p.
203. FERENCZI László: *[Ki tudja, ki mondja, ki érti...]*. = PoLiSz, 2/7. p.
204. FILIP Tamás: *Irja, Mester*. = Magyar Napló, 4/20. p.
205. FILIP Tamás: *Másik árnyék, másik én*. = Magyar Napló, 4/19. p.
206. FODOR Ákos: *„Gradus ad Parnassum”*. (Széljegyzet. Elégedettség. (T)élmény. Mérleg. Interjú az özvegyvel. A kapcsolat. Mikrotrilógia. Egy kis tanulmány [olvasónak, írónak]: „Kotta és zene”. A tudás hátairól. Fölülnézetből. Posztrómantikus[] (zene)mű. Élőszó. Test-teszt. Hiány(?). Motiváció. = Parnasszus, 1/94–96. p.
207. FÜLÖP György: *Egy fényképről, amely Bécs tornyait ábrázolja*. = Helikon, április 25. 11. p.
208. GARACZI László: *Élsz jól*. = Alföld, 4/4. p.

209. GARACZI László: *Két pont*. = Alföld, 4/3. p.
210. GARACZI László: *Mint alkotó*. = Alföld, 4/3–4. p.
211. GARACZI László: *Semmi bátul*. = Alföld, 4/3. p.
212. GÁSPÁR Aladár: *Egy alak*. = Vár, 1/24–25. p.
213. GÁSPÁR Aladár: *Találkozás (anti Dante és Beatrice)*. = Vár, 1/25–26. p.
214. GÁSPÁR Aladár: *Várakozás*. = Vár, 1/25. p.
215. G[ÉHER] István László: *Hatvanegyedik védőbeszéd*. = Pannonthalmi Szemle, 1/60. p.
216. G[ÉHER] István László: *Hatvankettedik védőbeszéd*. = Pannonthalmi Szemle, 1/61. p.
217. G[ÉHER] István László: *Ötvenhetedik védőbeszéd*. = Új Forrás, 4/73. p.
218. G[ÉHER] István László: *Ötvennyolcadik védőbeszéd*. = Új Forrás, 4/73. p.
219. G[ÉHER] István László: *A repülő szőnyegből*. 102. A királylány dala. 103. Újévi éjjei varázslat. 105. Áldozat. 107. Téli fa. 108. Déméterhez. 109. Parázs. 110. Keleti tó. 116. Téli elefánt. 119. Éjszakai pillangó. 118. Fekete lepke. 119. Molylepke. 120. Patkányország. = Élet és Irodalom, március 29. 17. p.
220. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *Melyben a szerző család szerelmesét átkozza*. = Holmi, 4/525. p.
221. GELLÉN-MIKLÓS Gábor: *A menet kifogástalan*. = Holmi, 4/525. p.
222. GEREVICH András: *Családi örökség*. = Mozgó Világ, 4/49–50. p.
223. GEREVICH András: *Erkély*. = Mozgó Világ, 4/50. p.
224. GEREVICH András: *Július*. = Mozgó Világ, 4/50. p.
225. GERGELY Ágnes: *Egy Robert Lowell témára*. = Bárka, 2/5. p.
226. GERGELY Borbála: *céltalan szoritás*. = Mozgó Világ, 3/76. p.
227. GERGELY Borbála: *te csak félelmet kelteni*. = Mozgó Világ, 3/76–77. p.
228. GERGELY Borbála: *utolsó*. = Mozgó Világ, 3/76. p.
229. GOTHA Róbert Milán: *Ballentine's day*. = Helikon, március 25. 11. p.
230. GOTHA Róbert Milán: *Grandióz grafiti)kus*. = Helikon, március 25. 11. p.
231. GOTHA Róbert Milán: *Szív egy tükörben*. = Helikon, március 25. 11. p.
232. GÖKHAN, Ayhan: *Páva Horváth János*. = Élet és Irodalom, március 14. 14. p.
233. GÖKHAN, Ayhan: *Vallomás*. = Élet és Irodalom, március 14. 14. p.
234. GÖMÖRI György: *Biciklizés*. = Új Forrás, 3/53. p.
235. GÖMÖRI György: *Csendes ősz*. = Élet és Irodalom, március 1. 14. p.
236. GÖMÖRI György: *Első világháborús emlékek*. = Élet és Irodalom, március 1. 14. p.
237. GÖMÖRI György: *Fénykép az ötvenes évekből*. = Tiszatáj, 3/48. p.
238. GÖMÖRI György: *Glossza egy állatkínzashoz*. = Új Forrás, 3/54. p.
239. GÖMÖRI György: *Gyereket, ilyenkor?* = Tiszatáj, 3/48. p.
240. GÖMÖRI György: *Két költő*. = Élet és Irodalom, március 1. 14. p.
241. GÖMÖRI György: *Ma délibáb-kergetőknek*. = Új Forrás, 3/53. p.
242. GÖMÖRI György: *Részvét*. = Vigilia, 3/185. p.
243. GRECSÓ Krisztián: *Pont oda*. = Élet és Irodalom, március 14. 17. p.
244. GYIMESI László: *Dal*. = PoLiSz, 2/89. p.
245. GYIMESI László: *Jégesős fényben*. = PoLiSz, 2/89. p.
246. GYÖRE Balázs: *Újpesti, 1961*. = Napút, 3/74. p.
247. GYÖRI László: *Egy énekóra emlékére*. = Somogy, 1/43–44. p.
248. GYÖRI László: *Fordított pohár*. = Somogy, 1/42. p.
249. GYÖRI László: *Kirojtzott végek*. = Alföld, 3/15–16. p.
250. GYÖRI László: *Üveglap*. = Somogy, 1/42–43. p.
251. GYÖRI László: *A városrész összes lányai*. = Alföld, 3/14–15. p.
252. HADABÁS Ildikó, H.: *Strock-stációk*. = Pannon Tükör, 2/34–36. p.
253. HALMAI Tamás: *Fekete vér*. = Irodalmi Jelen, 3/5. p.
254. HALMAI Tamás: *Kibalt város*. = Irodalmi Jelen, 3/3. p.
255. HALMAI Tamás: *Sebláz*. = Irodalmi Jelen, 3/4. p.
256. HALMAI Tamás: *Spirálösvényen*. = Vigilia, 3/205. p.
257. HÁNDI Péter: *Álszakáll*. = Liget, 3/46–47. p.
258. HÁRS Ernő: *Őszi szonettek*. = Magyar Napló, 4/3. p.
259. HÉGYI BOTOS Artila: *Az alapító*. = Parnasszus, 1/123. p.

260. HÉTVÁRI Andrea: *A kert retorikája*. = Vár, 1/27. p.
261. HÉTVÁRI Andrea: *Kikötő napnyugtakor*. = Vár, 1/27. p.
262. HOLDASI-SZABÓ Zsuzsa: *Dráma*. = Helikon, április 25. 8. p.
263. HOLDASI-SZABÓ Zsuzsa: *Feltámadásra*. = Helikon, április 25. 8. p.
264. HOLDASI-SZABÓ Zsuzsa: *Korlát*. = Helikon, április 25. 8. p.
265. HOLDASI-SZABÓ Zsuzsa: „Mese”. = Helikon, április 25. 8. p.
266. HOLDASI-SZABÓ Zsuzsa: *Rövidfilm*. = Helikon, április 25. 8. p.
267. HORGAS Béla: *Hozadék*. = Liget, 3/106–107. p.
268. HORGAS Béla: *Vitorlás a begyen*. = Liget, 3/18. p.
269. HORVÁTH Adrienn: *Albaiku*. = Forrás, 3/84. p.
270. HORVÁTH Adrienn: *Műszikósz*. = Forrás, 3/80. p.
271. HORVÁTH Adrienn: *Por*. = Forrás, 3/81. p.
272. HORVÁTH Adrienn: *tente*. = Forrás, 3/83–84. p.
273. HORVÁTH Adrienn: *La traversée*. = Forrás, 3/82–83. p.
274. HORVÁTH Veronika: *mondás*. = Parnaszus, 1/117–118. p.
275. IANCU Laura: *Boldog II. János Pálhoz*. = Magyar Napló, 4/36. p.
276. IANCU Laura: *Este a faluban (4)*. = Vigília, 4/293–294. p.
277. IANCU Laura: *Fecske*. = Pannon Tükör, 2/49. p.
278. IANCU Laura: *Jutalom*. = Pannon Tükör, 2/49. p.
279. IANCU Laura: *Látogatók*. = Vigília, 4/292–293. p.
280. IANCU Laura: *Örökség a határon*. = Magyar Napló, 4/37. p.
281. IANCU Laura: *Újabbán*. = Magyar Napló, 4/37. p.
282. IANCU Laura: *Világtalanul*. = Vigília, 4/293. p.
283. IJJAS Tamás: *levél az emlékezésről, a címzett maga is emlék*. = Új Forrás, 3/79–83. p.
284. IMRE Flóra: *Ballada az elszakított ifúságról*. = Holmi, 4/494–495. p.
285. IMRE Flóra: *Horatius-törődék*. = Holmi, 4/495. p.
286. IZSÓ Zita: *döntés után*. = Magyar Napló, 3/19. p.
287. IZSÓ Zita: *feltörni a mélybe*. = Magyar Napló, 3/19. p.
288. JASSÓ Judit: *Natúr nő*. = Holmi, 4/522. p.
289. JASSÓ Judit: *Pusztába kiáltott szók*. = Holmi, 4/522. p.
290. JÁSZ Attila: *Bebunyit szemmel*. terasz. vers. redőny. padló. némaság. hotelszoba. mendence. befejezés. = 2000, 3/40–42. p.
291. JÁSZ Attila: *Szent nyírfakéreg ketchuppál*. Nonfiguratív (1986–1989). Punkkorszak (1987–1989). Apokaliptika (1987–90). Meersburg (1989–91). Éjszakai tájképek (1990–1991). Autó előtt átfutó vadak (1990). Grafikák (1986–1991). Sakkzó angyalok (1990). Almába harapó lény (1991). Kutya, macska, ember (1991). Fekete ónarckép (1991). Utolsó képek (1991. márc.–nov.). = Irodalmi Jelen, 4/17–29. p.
292. JÁSZBERÉNYI Sándor: *Baraka*. = Hévíz, 2/92–93. p.
293. JÁSZBERÉNYI Sándor: *Küldöm az angyalt*. = Hévíz, 2/94. p.
294. JÁSZBERÉNYI Sándor: *Megszokja az ember, hogy nem szeretik*. = Hévíz, 2/90–91. p.
295. JENEI Gyula: *Abol állnék*. = Tiszatáj, 3/49–50. p.
296. JÓKAI Anna: *Ima az olajfák alatt*. [Kézirathasonmással.] = Vár, 1/3–5. p.
297. JÓKAI Anna: *A készülődő imája*. [Kézirathasonmással.] = Vár, 1/3–5. p.
298. JÓNÁS Tamás: *Asta más*. = Bárka, 2/35. p.
299. JÓNÁS Tamás: *Csillagmocsok*. = Irodalmi Jelen, 3/27. p.
300. JÓNÁS Tamás: *Dobókockacukor*. = Székelyföld, 4/5. p.
301. JÓNÁS Tamás: *FW*. = Bárka, 2/35. p.
302. JÓNÁS Tamás: *Háborús fotók alá*. = Irodalmi Jelen, 3/26. p.
303. JÓNÁS Tamás: *A herceg balladája*. = Irodalmi Jelen, 3/28. p.
304. JÓNÁS Tamás: *Kemény*. = Irodalmi Jelen, 3/27. p.
305. JÓNÁS Tamás: *Ki Ő?* = Bárka, 2/35. p.
306. JÓNÁS Tamás: *Kolozsvári bánat*. = Irodalmi Jelen, 3/27. p.
307. JÓNÁS Tamás: *Nagy utazás*. = Holmi, 4/510–511. p.
308. JÓNÁS Tamás: *Nyafogás*. = Holmi, 4/511. p.
309. JÓNÁS Tamás: *Nyers Poetica*. = Bárka, 2/36. p.
310. JÓNÁS Tamás: *Önvád*. = Liget, 3/22. p.
311. JÓNÁS Tamás: *Rossz hírek*. = Irodalmi Jelen, 3/26. p.
312. JÓNÁS Tamás: *A teknős éneke*. = Holmi, 4/510. p.
313. JÓNÁS Tamás: *Tétova történet*. = Holmi, 4/511. p.

314. JÓZSEF Attila: *Eszmélet*. = Vigília, 3/162–164. p.
315. JUHÁSZ Anikó: *Halál, ha együtt lépünk majd...*. = Új Forrás, 4/86. p.
316. JUHÁSZ Anikó: *Lépések*. = Új Forrás, 4/85. p.
317. JUHÁSZ Anikó: *Matéria*. = Új Forrás, 4/85–86. p.
318. JUHÁSZ Anikó: *Nakonxipán kalapjai*. = Új Forrás, 4/87. p.
319. JUHÁSZ Anikó: *Várakozás*. = Új Forrás, 4/84. p.
320. JUHÁSZ Attila: *madonna*. = Új Forrás, 4/31. p.
321. JUHÁSZ Ferenc: *A lekötözött kilincs*. = Forrás, 4/12–13. p.
322. JUHÁSZ Katalin: *Idézzük fel, milyen*. = Irodalmi Szemle, 3/9. p.
323. JUHÁSZ Katalin: *Kockakövek*. = Irodalmi Szemle, 3/10. p.
324. KÁNTÁS Balázs: [Versek]. [A huszonötödik...]. [Kiüresedett...]. [Aluljáróban...]. [December...]. [A Panelházak...]. [Imbolygó...]. = Ezredvég, 2/4–5. p.
325. KÁNTOR Péter: *A pályáról, a lóról*. = Holmi, 3/275–278. p.
326. KÁNTOR Zsolt: *A rendszergazda-ambulance*. = Ezredvég, 2/49. p.
327. KÁNTOR Zsolt: *A sör, a tejföl és a fokbagyma batása orvosi piócká étvágyára*. = Irodalmi Jelen, 3/31. p.
328. KÁNTOR Zsolt: *A tolerancia dicsérete*. = Irodalmi Jelen, 3/32. p.
329. KÁNTOR Zsolt: *A visszavarrt lélek*. = Irodalmi Jelen, 3/33. p.
330. KARÁCSONYI Zsolt: *Játék*. = Székelyföld, 3/28. p.
331. KARÁCSONYI Zsolt: *Kazán*. = Székelyföld, 3/27–28. p.
332. KÁSSAI Franciska: *Haiku-folyamok*. = Ezredvég, 2/35. p.
333. KECSMÁR Szilvia: *Dióhéjban*. = Liget, 3/10. p.
334. KELEMEN Lajos: *Földrajz; történelem*. = Parnaszus, 1/70. p.
335. KERBER Balázs: *Át a Dunán*. = Tiszatáj, 4/27–28. p.
336. KERBER Balázs: *Bowling*. = Tiszatáj, 4/28. p.
337. KERBER Balázs: *Könnyű*. = Tiszatáj, 4/27. p.
338. KERBER Balázs: *Macskakövek*. = Palócföld, 2/3. p.
339. KERBER Balázs: *Sem azé, aki fut*. = Palócföld, 2/4. p.
340. KERÉK Imre: *Egy apokrif József Attila-vers*. = Ezredvég, 2/3. p.
341. KESZTHELYI Rezső: *(visszatérés az emlékek kertjébe)*. = Kalligram, 4/38–40. p.
342. KIRÁLY Farkas: *Most*. = Helikon, április 25. 4. p.
343. KIRÁLY Levente: *Égi csúszda*. = Forrás, 4/32–34. p.
344. KISS Benedek: *Anyám, én és a szárnyak*. = Forrás, 3/56–57. p.
345. KISS Benedek: *Árnyék és fény*. = Forrás, 3/57. p.
346. KISS Benedek: *Befejezetlen dolgok között*. = Magyar Napló, 3/52–53. p.
347. KISS Benedek: *Besüt a hó az ablakon*. = Magyar Napló, 3/54. p.
348. KISS Benedek: *Fakír*. = Magyar Napló, 3/54. p.
349. KISS Benedek: *Isten szóloje*. = Pannon Tükör, 2/50. p.
350. KISS Benedek: *Karácsonyi beszéd*. = Magyar Napló, 3/53. p.
351. KISS Benedek: *Károgó téli ének*. = Forrás, 3/55. p.
352. KISS Benedek: *Mássz csak tovább!* = Forrás, 3/58–59. p.
353. KISS Benedek: *Míg nyitlik a szám*. = Pannon Tükör, 2/53. p.
354. KISS Benedek: *Míntha*. = Forrás, 3/58. p.
355. KISS Benedek: *Öregkori csalogató*. = Forrás, 3/55–56. p.
356. KISS Benedek: *Az öreg Mikes felfortyan*. = Pannon Tükör, 2/52. p.
357. KISS Benedek: *Pünkösdi havában*. = Forrás, 3/59. p.
358. KISS Benedek: *Vén golyók*. = Pannon Tükör, 2/51. p.
359. KISS Judit Ágnes: *Hasonlatos*. = Bárka, 2/37. p.
360. KISS Judit Ágnes: *Költözés*. = Bárka, 2/37. p.
361. KOCSIS Csaba: *Pilátus a keresztúton*. = Bárka, 2/9–13. p.
362. KÓKAI János: *Szonáta*. = Liget, 4/20–21. p.
363. KOLLÁR József: *Újközépkori miniatűrök*. I. Kolumbusz. II. Patetico Vespucci. III. A vőlegény agglegényesíti a menyasszonyt. IV. Ötven. V. Fakultatív Rimbaud. VI. Django elszabadul. VII. Vers noir. VIII. Az Apádság ontológiája. IX. Fakultatív Borges. = Mozgó Világ, 4/46–48. p.
364. KONCZEK József: *Ábitat a háztetőn*. = Magyar Napló, 3/51. p.

365. KONCZEK József: *Az aligai cirkuszosok*. = Ezredvég, 2/37. p.
366. KONCZEK József: *A forrásból ivó szarvas*. = Ezredvég, 2/38. p.
367. KONCZEK József: *Májusi vágás*. = Tekintet, 2/19–20. p.
368. KONCZEK József: *Se szípkád, se gyufád*. = Ezredvég, 2/37. p.
369. [KOVÁCS András Ferenc] Lázár René Sándor: *A klaroszi Apollón felelete*. = Forrás, 4/29–30. p.
370. [KOVÁCS András Ferenc] Lázár René Sándor: *(Zord idők, sötét világok...)*. = Forrás, 4/30–31. p.
371. KRUSOVSZKY Dénes: *Elégiazaj*. = Műút, 2/103. p.
372. KRUSOVSZKY Dénes: *A féleség*. = Alföld, 4/12–13. p.
373. KRUSOVSZKY Dénes: *A forrásnál*. = Alföld, 4/13. p.
374. KRUSOVSZKY Dénes: *Kavafisz és nem*. = Alföld, 4/12. p.
375. KRUSOVSZKY Dénes: *A kertkapuban*. = Alföld, 4/14. p.
376. KURDI Imre: *Az arcok szépen*. = Élet és Irodalom, március 1. 17. p.
377. KURDI Imre: *Dülöve nem*. = Élet és Irodalom, március 1. 17. p.
378. KURDI Imre: *Egyenesen át*. = Holmi, 3/311. p.
379. KURDI Imre: *A harmadik*. = Élet és Irodalom, március 1. 17. p.
380. KURDI Imre: *Helyüket a fán*. = Holmi, 3/310–311. p.
381. KURDI Imre: *Lósóskára vegyszer*. = Élet és Irodalom, március 1. 17. p.
382. KURDI Imre: *Magenta*. = Élet és Irodalom, március 1. 17. p.
383. KURDI Imre: *Shining*. = Holmi, 3/311. p.
384. KÜRTI László: *anyád kacsáját*. = Magyar Napló, 4/50. p.
385. KÜRTI László: *körömfekete*. = Magyar Napló, 4/50. p.
386. KÜRTI László: *réz- drót- szív*. = Mozgó Világ, 3/74. p.
387. LACKFI János: *Amerikában*. = Bárka, 2/111. p.
388. LACKFI János: *Bogár*. = Bárka, 2/109. p.
389. LACKFI János: *Emberszabás*. (Az érző). = Magyar Napló, 4/35. p.
390. LACKFI János: *Emberszabás*. Lázadó. Lelkendező. = Magyar Lettre Internationale, 1/47. p.
391. LACKFI János: *Emberszabás*. Szemmelverő. Rémlátó. = Jelenkor, 3/215–216. p.
392. LACKFI János: *Emberszabás*. Titkolózó. Faggatózó. = Liget, 3/92–95. p.
393. LACKFI János: *A krétavonal balladája*. = Élet és Irodalom, április 12. 17. p.
394. LACKFI János: *Marketing-toborzó*. = Élet és Irodalom, április 12. 17. p.
395. LACKFI János: *Nagyi szerelme*. = Élet és Irodalom, április 12. 17. p.
396. LACKFI János: *Rettegő*. = Alföld, 4/10–11. p.
397. LACKFI János: *Sátánkutyá*. = Bárka, 2/110. p.
398. LACKFI János: *Vakmerő*. = Alföld, 4/11–12. p.
399. LÁNGI Péter: *Festetics padján*. = Pannon Tükör, 2/11. p.
400. LÁNGI Péter: *Szűves krónika*. Így kezdődött (szeptember 28.). Műtétek (szeptember 28.–29.). Az intenzív (szeptember 29.–október 5.). A szívbeszéd (október 5.–8.). Születésnap (november 2.). = Pannon Tükör, 2/9–10. p.
401. LÁSZLÓ Zsolt: *Most (II)*. = Vár, 1/11–12. p.
402. LÁSZLÓFFY Csaba: *(De)generációk balladája*. = Ezredvég, 2/15. p.
403. LÁSZLÓFFY Csaba: *Csak kábulat?* A történetek utóhatása csak. Klisék. A romlás patetikája. Álomittas. Tévtutak. (kóda). = Helikon, március 25. 4. p.
404. LÁSZLÓ-KOVÁCS Gyula: *altasson gyönge álom*. = Ezredvég, 2/26–27. p.
405. LÁZÁR Balázs: *akkor utójára*. = Somogy, 1/56. p.
406. LÁZÁR Balázs: *Lamentáció József Attila első sírhelyénél*. = Somogy, 1/55. p.
407. LÁZÁR Bence András: *Ave Maria*. = Új Forrás, 3/77. p.
408. LÁZÁR Bence András: *Elbocsátó parafrázis*. = Élet és Irodalom, április 26. 17. p.
409. LÁZÁR Bence András: *Forradalom, Bécsben*. = Élet és Irodalom, április 26. 17. p.
410. LÁZÁR Bence András: *Grádicsok éneke*. = Új Forrás, 3/78. p.
411. LÁZÁR Bence András: *Vannak napok*. = Élet és Irodalom, április 26. 17. p.
412. LÁZÁR Júlia: *Az ártatlanság és a tapasztalás dalaiból, XXI. századi anviz*. 1. Fehér. 2. Vörös. 3. Kóalom. 4. Egy esszé margójára. = Élet és Irodalom, április 12. 14. p.
413. LESI Zoltán: *Csikkal*. = Parnasszus, 1/39. p.
414. LESI Zoltán: *Plüssfejű*. = Parnasszus, 1/39. p.
415. LÉTEY Barnabás: *A leírás megkísérlése*. = Holmi, 3/322. p.

416. LÉTEY Barnabás: *A zsinat*. = Holmi, 3/322. p.
417. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *„Veronál” helyett*. = Kortárs, 3/29. p.
418. MADÁR János: *A tárgyak bonfoglalása*. = Eső, 1/49. p.
419. MAGYARI Barna: *Hangtalan fekszel*. = Parnasszus, 1/106. p.
420. MAGYARI Barna: *Pokoli játékok*. = Parnasszus, 1/105. p.
421. MAKKAI Ádám: *Petőfi és a kis cigány a székelvudvarhelyi szoborparkban*. = Pannon Tükör, 2/3. p.
422. MAKKAI Ádám: *A tornaterem*. = Pannon Tükör, 2/3. p.
423. MANGÓ Gabriella: *A Dunánál*. = Vigília, 3/184. p.
424. MANGÓ Gabriella: *Mágia*. = Vigília, 3/185. p.
425. MARCZINKA Csaba: *Az a régi kötet*. = Pannon Tükör, 2/41. p.
426. MARCZINKA Csaba: *A biányzó vers*. = Pannon Tükör, 2/42. p.
427. MARCZINKA Csaba: *Katze-Rima*. = Pannon Tükör, 2/42. p.
428. MARKÓ Béla: *Megoldás*. = Helikon, március 25. 1. p.
429. MÁRKUS András: *Ki senkit sem keres*. = Székelyföld, 3/13–14. p.
430. MÁRKUS András: *Tizenhárom*. = Székelyföld, 3/12–13. p.
431. MÁRNO János: *Dátumok*. = Élet és Irodalom, március 14. 17. p.
432. MARTON Réka Zsófia: *Déliháb*. = Helikon, április 25. 10. p.
433. MARTON Réka Zsófia: *Groteszk*. = Helikon, április 25. 10. p.
434. MARTON Réka Zsófia: *Szeress nagyon*. = Helikon, április 25. 10. p.
435. MARTON Réka Zsófia: *Téglagyári kérelem*. = Helikon, április 25. 10. p.
436. MÁTÓ Gyula: *Gaz-gazok*. = Ezredvég, 2/20. p.
437. MÁTÓ Gyula: *Már nem vagy*. = Ezredvég, 2/20. p.
438. MÁTÓ Gyula: *Menekülj csak*. = Ezredvég, 2/21. p.
439. MAURITS Ferenc: *Palicsi requiem*. = Hid, 3/8. p.
440. MESTERHÁZI Márton: *Üzletkötés*. = Liget, 3/32. p.
441. MESTERHÁZI Mónika: *Sápadt arccal*. = 2000, 4/24. p.
442. MÉSZÁROS István: *Amikor...* = Irodalmi Jelen, 4/37. p.
443. MÉSZÁROS István: *Duná(m)nál*. = Irodalmi Jelen, 4/38. p.
444. MÉSZÁROS István: *Előhang(ulat)*. = Irodalmi Jelen, 4/36. p.
445. MÉSZÁROS István: *Fonákban*. = Irodalmi Jelen, 4/38. p.
446. MÉSZÁROS István: *Mindegyebb*. = Irodalmi Jelen, 4/36. p.
447. MÉSZÁROS István: *Stresszburg*. = Irodalmi Jelen, 4/36. p.
448. MÉSZÁROS István: *Takarodó*. = Irodalmi Jelen, 4/38. p.
449. MÉSZÁROS István: *A telihold túlsó dala*. = Irodalmi Jelen, 4/37. p.
450. MEZEY Katalin: *Amikor így*. = Magyar Napló, 4/13. p.
451. MEZEY Katalin: *Reggel nyolckor*. = Magyar Napló, 4/13. p.
452. MEZEY Katalin: *A világért se*. = Magyar Napló, 4/13. p.
453. MEZŐ Ferenc: *Bolondlelteképek*. = Tekintet, 2/26–27. p.
454. MIKLÓS Ágnes Kata: *Fuss el velem*. = Liget, 3/58–59. p.
455. MIKLÓS Ágnes Kata: *Hangok egy fal két oldaláról*. Az elégedett. A félreértett. Az öntudatos. A kívülálló. A költésztudó. A sértődött. A pesszimista. = Korunk, 3/57–60. p.
456. MIKLYA Anna: *Amelyben az új évet köszönti*. = Holmi, 4/523. p.
457. MIKLYA Anna: *Betakarítás az almáskertben*. = Holmi, 4/524. p.
458. MIKLYA Zsolt: *Arany hegy, kék lomb*. = Hítel, 4/54–57. p.
459. MIKLYA Zsolt: *A szavak is*. = Kortárs, 3/41–42. p.
460. MIRTSE Zsuzsa: *A Minótaurusz lakhelye*. = Hítel, 4/75. p.
461. MIRTSE Zsuzsa: *A végtelent csak egyszer*. = Hítel, 4/76. p.
462. MOLNÁR Gábor: *3 haiku*. = Pannon Tükör, 2/40. p.
463. MOLNÁR Gábor: *Hó lep el*. = Pannon Tükör, 2/40. p.
464. MOLNÁR Gábor: *Roppantod*. = Pannon Tükör, 2/39. p.
465. MOLNÁR H. Magor: *Feljegyzések gyomorról és szávról*. = Eső, 1/4–5. p.
466. MOLNÁR H. Magor: *Lefekvéskor*. = Eső, 1/3. p.
467. MOLNÁR H. Magor: *Ócska*. = Eső, 1/6. p.
468. MOLNÁR H. Magor: *Zavar*. = Eső, 1/3–4. p.
469. MOLNÁR Illés: *Vaktérkép*. (Részletek). = Bárka, 2/43–44. p.
470. MOLNÁR Krisztina Rita: *Derengés*. = Mozgó Világ, 3/71. p.

471. MOLNÁR Krisztina Rita: *Ez itt.* = Mozgó Világ, 3/71. p.
472. MOLNÁR Krisztina Rita: *Ha nekidőlné.* = Holmi, 3/321. p.
473. MOLNÁR Krisztina Rita: *Másával lakni.* = Élet és Irodalom, március 8. 14. p.
474. MOLNÁR Krisztina Rita: *Se hív se hús.* = Élet és Irodalom, március 8. 14. p.
475. MOLNÁR Krisztina Rita: *Vödör víz kell.* = Holmi, 3/320–321. p.
476. MOLNÁR Lajos: *Találkozol Winnetouval.* = Új Forrás, 3/27. p.
477. NÉMETH Bálint: *Leszámolás.* = Liget, 3/60. p.
478. NÉMETH J. Attila: *A neved.* = Vár, 1/29. p.
479. NÉMETH J. Attila: *A pék.* = Vár, 1/29. p.
480. NÉMETH Zoltán: *Kunstkamera 5.* = Kalligram, 3/34. p.
481. NOSZLOPI Botond: *Emlék.* = Irodalmi Jelen, 4/54. p.
482. NOSZLOPI Botond: *Érkezés.* = Székelyföld, 3/55. p.
483. NOSZLOPI Botond: *Gép.* = Irodalmi Jelen, 4/55. p.
484. NOSZLOPI Botond: *Gyász.* = Irodalmi Jelen, 4/54. p.
485. NOSZLOPI Botond: *Hatás.* = Irodalmi Jelen, 4/55. p.
486. NOSZLOPI Botond: *Hóvaktság.* = Irodalmi Jelen, 4/54. p.
487. NOSZLOPI Botond: *Intim.* = Irodalmi Jelen, 4/54. p.
488. NOSZLOPI Botond: *Istentelenül.* = Irodalmi Jelen, 4/54. p.
489. NOSZLOPI Botond: *Jó parti.* = Székelyföld, 3/54. p.
490. NOSZLOPI Botond: *Jubász Gyula búcsúversei.* = Bárka, 2/6–8. p.
491. NOSZLOPI Botond: *Közös sors.* = Irodalmi Jelen, 4/55. p.
492. NOSZLOPI Botond: *Mintavers.* = Székelyföld, 3/53. p.
493. NOSZLOPI Botond: *Nézelődés.* = Irodalmi Jelen, 4/55. p.
494. NOSZLOPI Botond: *Ősz.* = Irodalmi Jelen, 4/55. p.
495. NOSZLOPI Botond: *Szerencse.* = Irodalmi Jelen, 4/54. p.
496. NOSZLOPI Botond: *Szükös sarok.* = Székelyföld, 3/52. p.
497. NOSZLOPI Botond: *Teremtő.* = Irodalmi Jelen, 4/55. p.
498. NOSZLOPI Botond: *Tervek.* = Székelyföld, 3/56. p.
499. NYERGES Gábor Ádám: *Madártárolat.* = Jelenkor, 4/340–341. p.
500. NYERGES Gábor Ádám: *Mindenem.* = Új Forrás, 3/76. p.
501. NYERGES Gábor Ádám: *Senki sem érkezik meg hiába.* = Palócföld, 2/5–8. p.
502. NYILÁS Attila: *Az ékesesszóláról.* CXXVII–CXXXIV. = Székelyföld, 3/29–30. p.
503. NYILÁS Attila: *Revü.* = Parnasszus, 1/107. p.
504. OLÁH András: *a címzett ismeretlen.* = Helikon, április 25. 7. p.
505. OLÁH András: *gyász.* = Parnasszus, 1/110. p.
506. OLÁH András: *hogyan magadba zárj.* = Helikon, április 25. 7. p.
507. OLÁH András: *meddig él.* = Ezredvég, 2/16. p.
508. OLÁH András: *szőkevény.* = Parnasszus, 1/110. p.
509. OLÁH András: *terepszemle.* = Helikon, április 25. 7. p.
510. OLÁH András: *vízililiom.* = Ezredvég, 2/16. p.
511. OLÁH András: *zátonyok.* = Helikon, április 25. 7. p.
512. OLÁH János: *Átlépve.* = Magyar Napló, 4/15
513. OLÁH János: *Gólya köröz.* = Magyar Napló, 4/14. p.
514. OLÁH János: *Kósza láng.* = Magyar Napló, 4/14. p.
515. OLÁH János: *Kötéltánc.* = Magyar Napló, 4/15
516. OLÁH János: *Maradni szeretnék.* = Magyar Napló, 4/14. p.
517. OLÁH János: *Soba többet!* = Magyar Napló, 4/15
518. ORAVECZ Imre: *Challenge.* = Jelenkor, 3/211. p.
519. ORAVECZ Imre: *Dolyina.* = Alföld, 3/3. p.
520. ORAVECZ Imre: *Látkép.* = Jelenkor, 3/211. p.
521. ORAVECZ Imre: *Megkönnyebbülés.* = Alföld, 3/3. p.
522. ORAVECZ Imre: *Reggel.* = Jelenkor, 3/210. p.
523. ORAVECZ Imre: *Reménytelen küzdelem.* = Alföld, 3/5–6. p.
524. ORAVECZ Imre: *Szerelem.* = Jelenkor, 3/210. p.
525. ORAVECZ Imre: *Szög.* = Jelenkor, 3/210. p.
526. ORAVECZ Imre: *Temetőben.* = Alföld, 3/4. p.

527. ORAVECZ Imre: *The ultimate reason.* = Jelenkor, 3/211. p.
528. ORAVECZ Imre: *Újdonságok.* = Jelenkor, 3/209. p.
529. ORAVECZ Imre: *Visszatérő kép.* = Alföld, 3/4. p.
530. ORAVECZ Péter: *bálnaiskola.* = Parnasszus, 1/113. p.
531. ORAVECZ Péter: *zoo.* = Parnasszus, 1/114. p.
532. ORCSIK Roland: *Napkelte nyomán.* = Jelenkor, 3/269–270. p.
533. PÁL Dániel Levente: *Földrengés után.* = Élet és Irodalom, március 14. 17. p.
534. PÁL Sándor Attila: *Az apó.* = Kalligram, 4/60. p.
535. PÁL Sándor Attila: *A barackfa.* = Kalligram, 4/59. p.
536. PÁL Sándor Attila: *Az erdősz.* = Kalligram, 4/60. p.
537. PÁL Sándor Attila: *A futó.* = Palócföld, 2/10. p.
538. PÁL Sándor Attila: *A torony.* = Palócföld, 2/12. p.
539. PÁL Sándor Attila: *A vonat.* = Palócföld, 2/11. p.
540. PÁL Tamás: *99 év magány.* = Helikon, április 10. 8. p.
541. PÁL Tamás: *arról, hogy kik vagyunk.* = Helikon, április 10. 8. p.
542. PÁL Tamás: *egy libertinus álma.* = Helikon, április 10. 8. p.
543. PÁL Tamás: *Gnóti sze autón.* = Helikon, április 10. 8. p.
544. PÁL Tamás: *bajnali alázat.* = Helikon, április 10. 8. p.
545. PÁL Tamás: *ingoványunk.* = Helikon, április 10. 8. p.
546. PÁL Tamás: *látta már Isten.* = Helikon, április 10. 8. p.
547. PALLAG Zoltán: *Sötét slam.* = Élet és Irodalom, március 14. 17. p.
548. PAPP Attila Zsolt: *A belső óriás.* = Kortárs, 3/44. p.
549. PAPP Attila Zsolt: *A bolygó nevet talál.* = Kortárs, 3/43. p.
550. PAPP Attila Zsolt: *Az If-szigetek.* = Kortárs, 3/43–44. p.
551. PAPP Dénes: *Jelenet.* = Eső, 1/21–22. p.
552. PAPP Dénes: *Kinyilatkoztat.* = Eső, 1/22. p.
553. PAPP Zoltán, P.: *Ígazodj, tisztelgjl!* = Ezredvég, 2/22. p.
554. PAPP-FÜR János: *a gyomor esete.* = Eső, 1/20–21. p.
555. PAPP-FÜR János: *párbuzamok.* = Eső, 1/20. p.
556. PARCSAMI Gábor, S.: *Allegretto.* = PoLiSz, 2/89–90. p.
557. PARCSAMI Gábor, S.: *Békés.* = PoLiSz, 2/91. p.
558. PARCSAMI Gábor, S.: *Eredendő bűn.* = PoLiSz, 2/90. p.
559. PARCSAMI Gábor, S.: *Reggel.* = PoLiSz, 2/91. p.
560. PAULJUCSÁK Péter: *Beszélgetés.* = Liget, 4/61. p.
561. PÉNTEK Imre: *Január, 1932.* = Magyar Napló, 3/8–10. p.
562. PETŐCZ András: *Elnyugszik az Isten.* = Élet és Irodalom, március 8. 17. p.
563. PETŐCZ András: *Különös bárány.* = Élet és Irodalom, március 8. 17. p.
564. PETŐCZ András: *Magányos az Isten.* = Élet és Irodalom, március 8. 17. p.
565. PETŐCZ András: *Nézem, ahogy az Isten.* = Élet és Irodalom, március 8. 17. p.
566. PETŐCZ András: *Ott, a szomszédban.* = Élet és Irodalom, március 8. 17. p.
567. PETŐCZ András: *Tegnap az Isten.* = Élet és Irodalom, március 8. 17. p.
568. PETRIK Iván: *Mit neveztek égnek.* = Holmi, 4/513. p.
569. PETRIK Iván: *veszélyes vizeken is jár bajó.* = Holmi, 4/512. p.
570. PILINSZKY János: *A hóhér naplójából.* [Kéziratasonmás.] = Új Forrás, 3/52. p.
571. PINTÉR Lajos: *Pierrot.* = Forrás, 4/14–15. p.
572. PINTÉR Lajos: *Tóth Menyhért, utolszor.* = Forrás, 4/14. p.
573. PION István: *Összeomló.* = Élet és Irodalom, március 29. 14. p.
574. PION István: *Téged tanuljalak.* (Részlet.) = Hévíz, 2/115–118. p.
575. PION István: *Téged tanuljalak.* (Részlet.) = Tiszatáj, 4/3–5. p.
576. POLÁK Péter: *miskolci balladák.* (delírium). (közöny). (egyéjszakás). = Eső, 1/18–19. p.
577. POLÁK Péter: *tömegközéppont.* = Eső, 1/19. p.
578. POÓS Zoltán: *Olykor egy szikra is.* = Tiszatáj, 4/29–30. p.
579. POÓS Zoltán: *Tömeges öngyilkosság.* = Tiszatáj, 4/30. p.
580. PUCHER Bálint: *cővi.* = Műút, 2/97. p.
581. PUCHER Bálint: *nyugi.* = Palócföld, 2/9. p.
582. RÁCZ Boglárka: *Egy kertet.* = Tiszatáj, 4/25–26. p.

583. RÁCZ Boglárka: *Könnyekben írok.* = Tiszatáj, 4/25. p.
584. RÁCZ Boglárka: *Legközelebb.* = Tiszatáj, 4/25. p.
585. RÁKOS Sándor: *Az Újpesti rakparton.* = Napút, 3/49. p.
586. RAPAI Ágnes: *Adunk magunkra.* = Mozgó Világ, 4/52. p.
587. RAPAI Ágnes: *Földi dolgok.* = Mozgó Világ, 4/51. p.
588. RAPAI Ágnes: *Ha ez van, akkor az van.* = Mozgó Világ, 4/52. p.
589. RAPAI Ágnes: *Portré.* = Mozgó Világ, 4/51. p.
590. RAPAI Ágnes: *Az út fele.* = Irodalmi Szemle, 3/5. p.
591. RAPAI Ágnes: *A világgóság természete.* = Irodalmi Szemle, 3/4. p.
592. RÉKASY Ildikó: *A nő az nő.* = Parnasszus, 1/109. p.
593. RÉKASY Ildikó: *Nyugtalanít.* = Ezredvég, 2/22. p.
594. RÉKASY Ildikó: *Pocak kalandjai.* = Eső, 1/45–47. p.
595. RÉKASY Ildikó: *Szingli.* = Parnasszus, 1/108. p.
596. REMENYI Tibor: *Megosztás.* = Liget, 3/83. p.
597. RÉVÉSZ Ágnes: *Átkelő.* = Vár, 1/23. p.
598. RÉVÉSZ Ágnes: *Cím nélkül.* = Vár, 1/23. p.
599. RÉVÉSZ Ágnes: *Napba néző.* = Vár, 1/23. p.
600. RÉVÉSZ Ágnes: *Szeldtül egyre.* = Vár, 1/23. p.
601. RÉVÉSZ Ágnes: *Zászlók.* = Vár, 1/23. p.
602. SAITOS Lajos: *Elvettett ünnepeink.* = Vár, 1/53. p.
603. SAITOS Lajos: *Az űs egybez.* = Vár, 1/19. p.
604. SAITOS Lajos: *Triptichon.* 1. (A róla elnevezett házban). 2. (Négy tétova sor). 3. (B. I. sírfájára). = Parnasszus, 1/90. p.
605. SÁNTHA Attila: *Lukácsmária dédanyám.* = Helikon, április 10. 15. p.
606. SÁNTHA Attila: *Az odesszai menekültek.* = Helikon, április 10. 15. p.
607. SÁNTHA Attila: *Rákossidénés.* = Helikon, április 10. 15. p.
608. SASS Ervin: *elfutottál vagy követél.* = Bárka, 2/23. p.
609. SASS Ervin: *a szeretet olyan dolog.* = Bárka, 2/23–24. p.
610. SASS Ervin: *titokfűkből meserőd.* = Bárka, 2/24–25. p.
611. SEBESTÉNY JÁGER Orsolya: *Filemon és Baucis.* = Vár, 1/24. p.
612. SEBESTÉNY JÁGER Orsolya: *A gerlek.* = Vár, 1/24. p.
613. SIMEK Valéria: *Csillagmorzsák.* = Somogy, 1/59. p.
614. SIMEK Valéria: *Csillagmorzsák.* = Vár, 1/36. p.
615. SIMEK Valéria: *Érlelő csend.* = PoLiSz, 2/92. p.
616. SIMEK Valéria: *Érlelő csend.* = Somogy, 1/59. p.
617. SIMEK Valéria: *Érlelő csend.* = Vár, 1/35. p.
618. SIMEK Valéria: *Hazatalál.* = PoLiSz, 2/92. p.
619. SIMEK Valéria: *Hazatalál.* = Vár, 1/35. p.
620. SIMEK Valéria: *Hegedűbűr.* = PoLiSz, 2/92. p.
621. SIMEK Valéria: *Hegedűbűr.* = Vár, 1/34. p.
622. SIMEK Valéria: *Madárdallal.* = Vár, 1/34. p.
623. SIMEK Valéria: *Szárnya alól.* = Vár, 1/36. p.
624. SIMON Adri: *Vasskori töredék.* = Parnasszus, 1/103–104. p.
625. SIMON Bettina: *Ez a vonat nem áll meg minden állomáson.* = Új Forrás, 4/88. p.
626. SIMON Bettina: *Körülmények.* = Műút, 2/108. p.
627. SIMON Márton: *Polaroidok.* 445. 355. 350. 316. 265. 261. 256. 308. 403. 464. 417. 372. 514. 431. 276. 362. 363. 315. 470. 465. 530. 433. 487. 482. 490. 314. 331. 85. 502. 504. 513. 231. 278. 370. 420. 128. 385. 352. 141. 176. 452. 343. 528. 337. 377. 333. 444. 442. 460. 499. 210. 45. 277. 455. 396. 473. 478. 437. 136. 358. 113. 135. 440. 526. 270. 324. 371. 353. = Élet és Irodalom, április 5. 17. p.
628. SIMOR András: *A diáktüntetésekre.* = Ezredvég, 2/44. p.
629. SIMOR András: *Egy festményre.* = Ezredvég, 2/42–43. p.
630. SIMOR András: *Négy soros, anyám nevével.* = Ezredvég, 2/42. p.
631. SIMOR András: *A szélről.* = Ezredvég, 2/43–44. p.
632. SIMOR András: *Városrendezés.* = Ezredvég, 2/43. p.
633. SOMKUTI Gabriella: *Álmatlanság.* = Vár, 1/87. p.
634. SOMKUTI Gabriella: *Elhagyott szoba.* = Vár, 1/87. p.
635. SOMKUTI Gabriella: *Feledés.* = Vár, 1/87. p.

636. SOMKUTI Gabriella: *Összegzés.* = Vár, 1/88. p.
637. SOMOS Béla: *Írásjelek közt.* Stendhal. Dickens. Gogol. Goethe. Isten. = Somogy, 1/57. p.
638. SOMOS Béla: *A lírikus monológja.* = Somogy, 1/58. p.
639. SOÓS József: *Így hatvan körül.* = Pannon Tükör, 2/22–23. p.
640. SOÓS József: *úszkösödik piros vérem.* = Pannon Tükör, 2/22. p.
641. SOÓS József: *Virág virág nyomában bajlodoz.* = Pannon Tükör, 2/23. p.
642. SOPOTNIK Zoltán: *A látnok fáradt.* = Alföld, 4/19–21. p.
643. SÓS Dóra: *Elisa Izquierdo.* = Új Forrás, 4/89. p.
644. STANKOVICS Marianna: *Így bírjuk az igazságot.* = Magyar Műhely, 1/4–5. p.
645. SUMONYI Zoltán: *1964 szeptemberében.* = Parnasszus, 1/79–80. p.
646. SÜTŐ Csaba András: *ér.* = Pannon Tükör, 2/32. p.
647. SÜTŐ Csaba András: *kétfelől.* = Pannon Tükör, 2/31. p.
648. SÜTŐ Csaba András: *kint.* = Parnasszus, 1/119–121. p.
649. SÜTŐ Csaba András: *önmaga csupán.* = Pannon Tükör, 2/33. p.
650. SZABÓ T. Anna: *Három vers Jékely Zoltánnak.* Ragadozók. Halottlátó. Szent Mihály temploma előtt, hétvésen. = Holmi, 4/464–466. p.
651. SZAKOLCZAY Lajos: *Add meg a dalt.* = Magyar Napló, 3/51. p.
652. SZALMA Réka: *rC.* = Korunk, 3/106. p.
653. SZALMA Réka: *Valaki más.* = Korunk, 3/105. p.
654. SZALMA Réka: *Változatok.* = Korunk, 3/106. p.
655. SZARKA István: *Az élőhely.* = Ezredvég, 2/13. p.
656. SZARKA István: *Önfeledt.* = Ezredvég, 2/13. p.
657. SZAUER Ágoston: *Gondolat.* = Magyar Napló, 3/12. p.
658. SZAUER Ágoston: *Ideál.* = Magyar Napló, 3/12. p.
659. SZEGEDI KOVÁCS György: *Cipők.* = Tiszatáj, 3/55. p.
660. SZEGEDI KOVÁCS György: *Hattyúk.* = Tiszatáj, 3/54. p.
661. SZEGEDI KOVÁCS György: *Laodicea.* = Tiszatáj, 3/54. p.
662. SZÉKELYHIDI Zsolt–BERKA Attila: *Mákiús verseny.* = Magyar Műhely, 1/11–15. p.
663. SZELLEY Lellő: *Hivatalos megbívó.* = Magyar Műhely, 1/1. p.
664. SZELLEY Lellő: *Ötször tíz.* = Magyar Műhely, 1/3. p.
665. SZELLEY Lellő: *Sárga ellipszis.* = Magyar Műhely, 1/2. p.
666. SZENTJÁNOSI Csaba: *István...* = Parnasszus, 1/89. p.
667. SZENTMÁRTONI János: *A hideg ellen.* = Parnasszus, 1/66. p.
668. SZENTMÁRTONI János: *Tapogatózás.* (Mostanában haldoklik...). (Házamat lassacskán apró...). (Padlásomon átjár...). (A szomszéd házban megbomlott...). = Magyar Napló, 4/16–17. p.
669. SZEPESI Attila: *Medvecukor.* Cigány Rozi. A szolvai vendég. Harangszó. Latorcavölgyi. Hrisztosz Voszkresz. Herskovic Mackó. Dadogós Mari. Ökrössze-kér. Ruszinok. Gulácsy Lajos. Sírbrlók. Szibir. Kecskéfej. Marslakó. Hadirok-kantak. A Kossuth-hídon. Úrfelmutatás-kor. A Mauser. Másfelé. Vetkőztetők. Határsáv. Kurtavas. Feketevágás. Indiában. = Parnasszus, 1/5–14. p.
670. SZERÉNYI Antalné: *Oratórium Újpest-ről.* Részletek. = Napút, 3/80. p.
671. SZIGETI Lajos: *Égi folyó.* = Somogy, 1/53. p.
672. SZIGETI Lajos: *Évközi vásár.* = Somogy, 1/54. p.
673. SZIGETI Lajos: *Macskák.* = Somogy, 1/53–54. p.
674. SZIGETI Lajos: *Néhány mondat.* = Somogy, 1/53. p.
675. SZKÁROSI Endre: *Antik szerelem.* = Magyar Lettre Internationale, 1/45. p.
676. SZKÁROSI Endre: *A ladik.* = Magyar Lettre Internationale, 1/45. p.
677. SZKÁROSI Endre: *oralis álság.* = Magyar Lettre Internationale, 1/45. p.
678. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Bizalomjáték.* = Jelenkor, 4/317. p.
679. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Kaftafa.* = Jelenkor, 4/317. p.
680. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Mennybolt.* = Mozgó Világ, 3/75. p.
681. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Szeptemberi reggel.* = Jelenkor, 4/317. p.
682. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Túlvilágtalan.* = Jelenkor, 4/318–319. p.

683. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Újra*. = Mozgó Világ, 3/74–75. p.
684. SZOKOLAY Zoltán: *Harmadik nap*. = Irodalmi Jelen, 3/11. p.
685. SZOKOLAY Zoltán: *Közvetlen kapcsolat*. = Irodalmi Jelen, 3/8. p.
686. SZOKOLAY Zoltán: *Másodszor*. = Irodalmi Jelen, 3/8. p.
687. SZOKOLAY Zoltán: *Utolsó jelentés*. = Irodalmi Jelen, 3/9–10. p.
688. SZOKOLAY Zoltán: *Úzött angyal*. = Irodalmi Jelen, 3/6–7. p.
689. SZOLCSÁNYI Ákos: *A játékos*. = Jelenkor, 4/342. p.
690. SZOLCSÁNYI Ákos: *Úszik*. = Jelenkor, 4/342–343. p.
691. SZÓCS Petra: *Leningrádi kollégium*. = Alföld, 4/23–24. p.
692. SZÓCS Petra: *Pihenő*. = Alföld, 4/23. p.
693. SZÓCS Petra: *Visszabíró*. = Alföld, 4/24. p.
694. SZÖLLŐSI Máttyás: *Téma és variációk*. = Tiszatáj, 4/15. p.
695. SZÖLLŐSI Zoltán: *Képek alatti ének*. = Hítel, 3/65–69. p.
696. TAKÁCS Nándor: *Kifélé*. = Új Forrás, 3/31. p.
697. TAKÁCS Nándor: *Medúza*. = Új Forrás, 3/31. p.
698. TAKÁCS Nándor: *Negyed*. = Új Forrás, 3/31. p.
699. TAKÁCS Nándor: *Rettegés pokol*. = Új Forrás, 3/31. p.
700. TANDORI Dezső: *Mondjuk*. = Kortárs, 4/44–46. p.
701. TARBAY Ede: *Balassi Bálintra emlékezvén Bálint napján, in MMXII*. = Hítel, 4/40. p.
702. TARBAY Ede: *Istálló volt*. = Kortárs, 4/54. p.
703. TARBAY Ede: *Kettős megtörítés*. = Kortárs, 4/53–54. p.
704. TARBAY Ede: *A második világháborút túlélő generáció*. = Kortárs, 4/52–53. p.
705. TARBAY Ede: *Mikes Kelemen feljegyzése végső eltávozására készülődve*. = Hítel, 4/42. p.
706. TARBAY Ede: *A nyugalom ébsége*. = Hítel, 4/41. p.
707. TARI István: *Éber vekker vakar*. = Parnasszus, 1/80. p.
708. TARNAI László: *Pöttöm kerekíti*. = Ezredvég, 2/31. p.
709. TATÁR Sándor: *A fátylat még! De legálább a kémlést...* = 2000, 3/37. p.
710. TATÁR Sándor: *Már nem*. = 2000, 3/38–39. p.
711. TATÁR Sándor: *Maradj?(!) Fölöslegesnek...* = Pannonhalmi Szemle, 1/62. p.
712. TATÁR Sándor: *Miért nincs griffmadár?* = Pannonhalmi Szemle, 1/62. p.
713. TÉREY János: *Őszi hadjárat. Átiratok. Türelési technika. Évadzárás. Csödeljárás. A kocsmák, amelyeket hanyagolni kezdünk. Árnycikkormány*. = Székelyföld, 3/5–11. p.
714. TOKAI Tamás: *Allatt*. = Új Forrás, 4/23. p.
715. TORNAI József: *Anyaméb*. = Magyar Napló, 4/7. p.
716. TORNAI József: *De te falod az idő*. = Kortárs, 4/47. p.
717. TORNAI József: *Az elégetett királynő*. = Hítel, 3/36. p.
718. TORNAI József: *Fekete föld*. = Magyar Napló, 4/6. p.
719. TORNAI József: *Halál volna elnémulni*. = Hítel, 3/37. p.
720. TORNAI József: *Jaj, bűnös lettem!* = Hítel, 3/34. p.
721. TORNAI József: *Kenyér és bor*. = Hítel, 3/34–35. p.
722. TORNAI József: *Kilencszer lobbanva égig*. = Kortárs, 4/48. p.
723. TORNAI József: *A költő agya*. = Somogy, 1/39–40. p.
724. TORNAI József: *Legismeretlenebb, legsötétebb*. = Kortárs, 4/49. p.
725. TORNAI József: *A pillanat*. = Somogy, 1/40–41. p.
726. TORNAI József: *Virulás-fonnyadás*. = Magyar Napló, 4/6. p.
727. TOROCZKAY András: *Hús*. = Eső, 1/65–66. p.
728. TOROCZKAY András: *Keksz, könyvek, tojáslikőr*. = Alföld, 3/17–19. p.
729. TOROCZKAY András: *Marasztal*. = Eső, 1/66–67. p.
730. TOROCZKAY András: *Sebed, szabád*. = Alföld, 3/16–17. p.
731. TOROCZKAY András: *Üllői úti kód*. = Eső, 1/67–68. p.
732. TÓTH Kinga: *zsűr*. 44. 46. 47. 48. 49. 50. 51. = Parnasszus, 1/115–116. p.
733. TÓTH Krisztina: *Üzenet*. = Irodalmi Szemle, 3/3. p.
734. TÓTH Réka Ágnes: *Fésű nélkül*. = Liget, 3/70. p.
735. TÓTH Tamás: *Én népem*. = PoLiSz, 2/9–10. p.

736. TÓTH Tamás: *Énekek éneke*. = PoLiSz, 2/8–9. p.
737. TÓZSÉR Árpád: *Más kocka*. = Élet és Irodalom, április 26. 17. p.
738. TURCSÁNYI János: *1943 nyarán*. = PoLiSz, 2/81. p.
739. TURCSÁNYI János: *Azért ücsölközök a kezeszet, hogy valaki hordja*. = PoLiSz, 2/82. p.
740. TURCSÁNYI János: *Dalolj, pajtás!* = PoLiSz, 2/81. p.
741. TURCSÁNYI János: *Úgy volt s van, hogy elmegyek*. = PoLiSz, 2/80–81. p.
742. TURI Tímea: *Esni el*. = Élet és Irodalom, április 19. 17. p.
743. TURI Tímea: *Itt megöregedni*. = Élet és Irodalom, április 19. 17. p.
744. TURI Tímea: *Meridián*. = Élet és Irodalom, április 19. 17. p.
745. TÜRJEI Zoltán: *Gyengén fénylett*. = Új Forrás, 3/58. p.
746. TÜRJEI Zoltán: *Kitettem a lépcsőre*. = Új Forrás, 3/58. p.
747. VARGA Imre: *Átköltések. A rezervátumba. Időtlenül. Kisegér*. = Irodalmi Szemle, 4/37. p.
748. VARGA Melinda: *Csupaszság*. = Irodalmi Jelen, 4/50. p.
749. VARGA Melinda: *Ebbajnal metropoliszban*. = Irodalmi Jelen, 4/48. p.
750. VARGA Melinda: *Hervadás*. = Irodalmi Jelen, 4/48. p.
751. VARGA Melinda: *Honvágy*. = Irodalmi Jelen, 4/49–50. p.
752. VARGA Melinda: *Kovatel hamis szívárvánnyal*. = Irodalmi Jelen, 4/47. p.
753. VASADI Péter: *Címtelen I*. = Napút, 3/75–76. p.
754. VASADI Péter: *Címtelen II*. = Napút, 3/76–77. p.
755. VASADI Péter: *Egy hosszú perc*. = Magyar Napló, 4/12. p.
756. VASADI Péter: *Elmélkedés*. = Parnasszus, 1/91–92. p.
757. VASADI Péter: *Az ember áll*. = Alföld, 3/34. p.
758. VASADI Péter: *Ismétlés*. = Hítel, 3/46. p.
759. VASADI Péter: *Kétszólamú*. = Magyar Napló, 3/13. p.
760. VASADI Péter: *A méltóságról*. = Hítel, 3/47–48. p.
761. VASADI Péter: *Trivialis*. = Alföld, 3/32–33. p.
762. VASADI Péter: *Út*. = Hítel, 3/47. p.
763. VASS Tibor: *< Bibinke és > az őrnádkői leletek*. = Eső, 1/33–45. p.
764. VASS Tibor: *< Bibinke és > az avatórombolás*. = Parnasszus, 1/99–102. p.
765. VÉGH Attila: *Démoni elégia*. = Új Forrás, 4/16–17. p.
766. VÉGH Attila: *Kárhózzottak temploma*. = Új Forrás, 4/17. p.
767. VÉGH Attila: *Por, nyál*. = Új Forrás, 4/18. p.
768. VIDRA Réka: *Mindazonáltal*. = Műút, 2/102. p.
769. VIDRA Réka: *Mit sem sejtve rádiózik ki néhány elbasználódott képi elemet*. = Műút, 2/102. p.
770. VIDRA Réka: *Rész*. = Műút, 2/102. p.
771. VIDRA Réka: *Utolsó kétségbeesett próbálkozásai*. = Műút, 2/102. p.
772. VILLÁNYI László: *A folyónál*. = Élet és Irodalom, április 5. 14. p.
773. VILLÁNYI László: *Lélegzet*. = Élet és Irodalom, április 5. 14. p.
774. VINCZE Sándor: *Állóhullámok vagyunk*. = Eső, 1/7–8. p.
775. VINCZE Sándor: *Nem*. = Eső, 1/8. p.
776. VINCZE Sándor: *Tegnap*. = Eső, 1/6–7. p.
777. VIOLA Szandra: *Advent utolsó*. = Irodalmi Jelen, 3/35. p.
778. VIOLA Szandra: *Részből*. = Irodalmi Jelen, 3/35. p.
779. VIOLA Szandra: *Tél, ottbon*. = Irodalmi Jelen, 3/34. p.
780. VIOLA Szandra: *Templomhajrás*. = Irodalmi Jelen, 3/34. p.
781. VIOLA Szandra: *zus*. = Irodalmi Jelen, 3/35. p.
782. VISKY András: *Betsabé anyakirálynő hibavaló intelmi fiáboz, Salamonhoz...* = Műút, 2/92–93. p.
783. VÖRÖS István: *A 3 T: tudás, tagadás, titok*. = Liget, 3/38–39. p.
784. VÖRÖS István: *LXXXI. zsoltár*. = Pannonhalmi Szemle, 1/64–65. p.
785. VÖRÖS István: *LXXXIII. zsoltár*. = Pannonhalmi Szemle, 1/66–67. p.
786. VÖRÖS István: *XCII. zsoltár. A káromlásról*. = Kalligram, 4/61–62. p.
787. VÖRÖS István: *XCIII. zsoltár*. = Kalligram, 4/62. p.
788. VÖRÖS István: *XCIV. zsoltár*. = Kalligram, 4/63. p.
789. VÖRÖS István: *CXXVIII. zsoltár*. = Új Forrás, 4/70. p.
790. VÖRÖS István: *CXXX. zsoltár*. = Új Forrás, 4/71. p.
791. VÖRÖS István: *CXXXI. zsoltár*. = Új Forrás, 4/72. p.

792. VÖRÖS István: *Jézus a sivatagban.* (Versciklus; I. rész.) = Vigilia, 4/278–283. p.
793. ZÁVADA Péter: *Egy pont után.* = Hévíz, 2/112. p.
794. ZSIDÓ Piroska: *Asszonyfobász.* = Helikon, március 10. 11. p.
795. ZSIDÓ Piroska: *A böles szerelme.* = Helikon, március 10. 11. p.
796. ZSIDÓ Piroska: *Csúcsón.* = Helikon, március 10. 11. p.
797. ZSIDÓ Piroska: *Harc a sárkánnyal.* = Helikon, március 10. 11. p.
798. ZSIDÓ Piroska: *Ikarusz.* = Helikon, március 10. 11. p.
799. ZSIDÓ Piroska: *Menekülés ringó nyugalmba.* = Helikon, március 10. 11. p.
800. ZSIDÓ Piroska: *Semmi.* = Helikon, március 10. 11. p.
801. ZSIDÓ Piroska: *Társbérő.* = Helikon, március 10. 11. p.
802. ZSIDÓ Piroska: *Tükörben.* = Helikon, március 10. 11. p.
803. ZSILLE Gábor: *Újra csak költő.* = Magyar Napló, 4/41. p.
- Rövidpróza**
804. ACSAI Roland: *Felhőszató.* = Irodalmi Jelen, 3/29–30. p.
805. AMBRUS Ferenc: *Cigány-nap.* = Élet és Irodalom, április 19. 15. p.
806. ANTAL Balázs: *Augusztus.* = Bárka, 2/14–20. p.
807. BÁCSI István: *Szemmetét.* = Élet és Irodalom, április 19. 16. p.
808. BALÁZS K. Attila: *Barna folt.* = Magyar Napló, 4/22–24. p.
809. BÁRCZI Zsófia: *Elvira.* = Irodalmi Szemle, 3/23–25. p.
810. [BÁRDOS József] Ernest Hemingway: *Vándorünnep.* Részlet. = Irodalmi Jelen, 3/72–74. p.
811. BARNA Imre: *Stop time.* = Magyar Lettre Internationale, 1/48–49. p.
812. BARNÁS Márton: *Légy férfit!* = Ezredvég, 2/23–25. p.
813. BÁRÓ László: *Tűjkép csata után.* = Magyar Napló, 3/11–12. p.
814. BARTÓK Imre: *Ujjak.* = Alföld, 4/25–29. p.
815. BECK Zoltán: *A bolygárkertész.* = Jelenkor, 4/330–332. p.
816. BENCSIK Orsolya: *845 forint.* = Irodalmi Szemle, 3/29–30. p.
817. BENCSIK Orsolya: *Bibe.* = Magyar Lettre Internationale, 1/45. p.
818. BENCSIK Orsolya: *A kapituláció múzeuma.* = Az Élet és Irodalom melléklete, április 12. 13. p.
819. BENE Zoltán: *Civilizált világ.* = Kortárs, 3/45–46. p.
820. BENE Zoltán: *Civilizált világ.* = Vár, 1/20–22. p.
821. BENE Zoltán: *Fantazmagória.* = Tiszatáj, 4/22–24. p.
822. BENE Zoltán: *Kiürül.* = Liget, 3/11–14. p.
823. BENE Zoltán: *Perverziók.* = Ezredvég, 2/39–41. p.
824. BENEDEK Szabolcs: *Tavaszi.* = Tekintet, 2/21–23. p.
825. BERTALAN Tivadar: *Kíváncsiság.* = Napút, 3/70–74. p.
826. BÍRÓ Zsuzsa: *A mindenség titka.* = Liget, 3/19–21. p.
827. BOGNÁR Antal: *A küldönc, avagy a szövegbe írt tudás.* = Magyar Napló, 3/15–19. p.
828. BOLDOG Zoltán: *A nagy nap.* = Irodalmi Jelen, 4/69–71. p.
829. BORSOS Júlia Gyöngyi: *A két almamag.* = Helikon, március 10. 13–15. p.
830. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *A végállomás.* = Irodalmi Jelen, 4/52–53. p.
831. CSERNÁK Árpád: *A közkatona.* = Somogy, 1/29–38. p.
832. CSIKÓS Attila: *Az elvégzetlen dolog.* = Hítel, 4/26–28. p.
833. CSIKÓS Attila: *Harmadik emelet.* = Hítel, 4/25–26. p.
834. CSOBÁNKA Zsuzsa: *Advent.* = Irodalmi Szemle, 3/31–34. p.
835. CSOBÁNKA Zsuzsa: *Az alku.* = Élet és Irodalom, március 1. 15. p.
836. CSUSZNER Ferencz[!]: *Barátaim macskák.* = Helikon, április 10. 9–10. p.
837. DALOS Margit: *A legyinvázió.* = Hítel, 4/36–39. p.
838. DARVASI László: *Apának hiányzol.* = Alföld, 4/5–9. p.
839. DARVASI László: *Egy kakas története.* = Holmi, 3/331–335. p.
840. [DARVASI László] Szív Ernő: *Jár a baba.* = Élet és Irodalom, március 14. 14. p.
841. [DARVASI László] Szív Ernő: *Nincsen benne.* = Élet és Irodalom, április 12. 14. p.
842. DARVASI László: *Repülj, Ocsvoai.* = Élet és Irodalom, március 22. 15–16. p.
843. DARVASI László: *Téli reggel.* = Élet és Irodalom, március 1. 15. p.

844. DEÁK-TAKÁCS Szilvia: *Lottyadt eper.* = Irodalmi Jelen, 3/12–13. p.
845. DEÁK-TAKÁCS Szilvia: *Órsi.* = Irodalmi Jelen, 3/12. p.
846. DEÁK-TAKÁCS Szilvia: *Pénzes váza.* = Irodalmi Jelen, 3/13. p.
847. DEBRECENI Boglárka: *Éjszakai üzenet.* = Palócföld, 2/13–14. p.
848. EGRESSY Zoltán: *Élénk neon.* = Mozdó Világ, 4/61–65. p.
849. FERDINANDY György: *Bagóbiten.* = Élet és Irodalom, április 12. 15. p.
850. FERDINANDY György: *Az ismeretlen katona.* = Magyar Napló, 3/6–7. p.
851. FILIP Tamás: *Még néhány karcapás.* = Eső, 1/59–63. p.
852. GÁL Soma: *Felemel.* = Pannon Tükör, 2/43–44. p.
853. GÁL Soma: *Járatunk.* = Pannon Tükör, 2/45–46. p.
854. GÁL Soma: *Kék-piros.* = Pannon Tükör, 2/47–48. p.
855. GARACZI László: *Cstpőficam.* = 2000, 3/54. p.
856. GARACZI László: *Incidens a tribünön.* = 2000, 3/55. p.
857. GARACZI László: *Néma.* = Magyar Lettre Internationale, 1/40. p.
858. GARACZI László: *Szemmél vakart hegek.* = 2000, 3/56–57. p.
859. GARACZI László: *Tanítási szünet.* = 2000, 3/55–56. p.
860. GÉCZI János: *Gránátalma.* = Alföld, 4/15–18. p.
861. GERŐCS Péter: *Fiatalléletről.* = Forrás, 4/16–28. p.
862. GRECSÓ Krisztián: *A borralvaló fele.* = Hévíz, 2/100–105. p.
863. GYÖRFFI Kálmán: *Lovak – csillagösvényen.* = Székelyföld, 3/15–26. p.
864. HÁY János: *Villanylovag és gázvitéz.* = Élet és Irodalom, március 22. 16. p.
865. HIDAS Judit: *Egy mondat.* = Magyar Lettre Internationale, 1/46–47. p.
866. HIDAS Judit: *Szűzmária kozmetika.* = Mozdó Világ, 4/57–60. p.
867. HODORI Balázs: *Mikrokozmosz.* = PoLiSz, 2/82–89. p.
868. HORGAS Judit: *Anyajegy.* = Liget, 3/29–31. p.
869. HORVÁTH (EÖ) Tamás: *Csodavárók.* = Hítel, 3/38–45. p.
870. HORVÁTH Lili: *Boulder Creek.* = Holmi, 4/496–508. p.
871. INCZÉDY Tamás: *Gondolkodom, tehát pingvin.* = Liget, 3/48–49. p.
872. IVÁN Péter: *Max Vitéz.* = Élet és Irodalom, április 19. 16. p.
873. JÁMBORNÉ BALOG Tünde: *Bitang.* = Liget, 3/23–27. p.
874. JÓLESZ György: *Az elsüllyesztett megfejtés.* = Liget, 3/33–37. p.
875. JUHÁSZ Erika: *Tolvajszéki napjárta.* = Helikon, április 10. 19. p.
876. KABDEBŐ Tamás: *Év az első év előtt.* = Vigilia, 4/284–288. p.
877. KABDEBŐ Tamás: *Liv.* = Irodalmi Szemle, 4/47–55. p.
878. KÁCSOR Zsolt: *Ezüsthalacska.* = Élet és Irodalom, március 8. 16. p.
879. KALÁSZ István: *Ki.* = Új Forrás, 3/61–65. p.
880. KÁNTOR Péter: *Egy látogatás.* Egy költéltáncos feljegyzéséből. = Élet és Irodalom, március 22. 14. p.
881. KÁNTOR Péter: *Séta.* Egy költéltáncos feljegyzéséből. = Élet és Irodalom, április 19. 14. p.
882. KÁNTOR Zsolt: *Helga és Adél.* = Élet és Irodalom, március 22. 16. p.
883. KAPITÁNY Máté: *A három kentaur és a paraszt.* = Liget, 4/63–67. p.
884. KAPITÁNY Máté: *Az öreg, az uraság és a fiú.* = Liget, 3/5–9. p.
885. KÁRÁTON Endre: *Párbeszéd.* = Jelenkor, 3/217–221. p.
886. KELE FODOR Ákos: *Fiapanya. A fejű nőstényit.* = Eső, 1/17. p.
887. KEPENYES Eszter: *A Hőfőbérke-történet.* = Élet és Irodalom, április 5. 16. p.
888. KIS Antónia: *Két groteszka. Az öngyilkos robot. Koporsó alakú, zömített tömítőgyűrű.* = Ezredvég, 2/45–48. p.
889. KISS Judit Ágnes: *A Klotyó.* = Élet és Irodalom, március 8. 14. p.
890. KISS Judit Ágnes: *A színész nő.* = Élet és Irodalom, április 5. 14. p.
891. KÓSA Csaba: *A zongora.* = Somogy, 1/51–52. p.
892. KOVÁCS Franciska Mária: *Aminek nincs neve.* = Helikon, április 25. 9–10. p.
893. KÖRÖSÉNYI Dániel: *Egy fasírt sütő feljegyzéséből.* = Liget, 3/65–69. p.
894. KÖRÖSI Zoltán: *Magyarika.* = Élet és Irodalom, április 5. 15. p.
895. KÖTTER Tamás: *A dubai herceg fia.* = Palócföld, 2/47–55. p.
896. KÖTTER Tamás: *IKEA, vasárnap.* = Ezredvég, 2/32–34. p.
897. LÁNG Zsolt: *Mosoly a mélyben.* = Élet és Irodalom, március 29. 16. p.

898. LENGYEL János: *Fekete vagy fehére?* = Ezredvég, 2/28–29. p.
899. LEVENDEL Júlia: *Járdaeszkök.* = Liget, 3/41–43. p.
900. LOVRA Éva: *Ködbatár.* = Hid, 4/22–33. p.
901. LŐRINCZ György: *A szűv hangjai...* = Magyar Napló, 4/28–34. p.
902. MADARÁSZ Levente: *Valami történet.* = Liget, 3/61–63. p.
903. MAGOWA: *Pont.* = Irodalmi Szemle, 3/35–36. p.
904. MAGYARI Andrea: *Aki nem beszél.* = Kalligram, 4/41–47. p.
905. MÉSZÁROS URBÁN SZABÓ Gábor: *Belenézni egy szembe.* = Pannon Tükör, 2/37–38. p.
906. MÉSZÖLY Ágnes: *Hanna és a lényegrablók.* = Bárka, 2/112–114. p.
907. MIRTSE Zsuzsa: *Camerilla obscura.* = Magyar Napló, 4/48–50. p.
908. MOLNÁR Erzsébet: *Május tíz.* = Élet és Irodalom, április 19. 10. p.
909. MOLNÁR Erzsébet: *Oszályharc.* = Élet és Irodalom, március 8. 10. p.
910. MOLNÁR Miklós: *Lenin Caorleben.* = Pannon Tükör, 2/27–30. p.
911. MRENA Julianna: *Amikor csak egy felbő van az égen.* = Eső, 1/53–54. p.
912. MUSZKA Sándor: *A Majlát-jóslat.* = Hévíz, 2/110–111. p.
913. NOVÁK Gábor: *Átokföld(j)e.* = Liget, 3/44–45. p.
914. ODZE György: *Miért nincsenek barátaid?* = Mozgó Világ, 3/87–89. p.
915. ODZE György: *Szomorú Európa.* = Élet és Irodalom, március 8. 15. p.
916. PAPP Andrea: *Félperecek.* Turisták. Könyvhét 2012. Apák és fiúk. Férjek. Egyetemi élet. Élő halott. Pszichológusok. = Vár, 1/37–38. p.
917. PEREDY Márta: *Automata.* = Irodalmi Szemle, 3/43. p.
918. PEREDY Márta: *Féjjel lefelé.* = Irodalmi Szemle, 3/42. p.
919. PEREDY Márta: *Mozaik.* = Irodalmi Szemle, 3/43. p.
920. PERNECZKY Géza: *A megjavult miniszter.* = Holmi, 3/373–379. p.
921. PETRIK Iván: *Nood feljéti legbensőbb titkait.* = Liget, 3/50–57. p.
922. POLGÁR Veronika: *Száztizenkét lépés.* = Élet és Irodalom, április 19. 15. p.
923. POTOZKY László: *Az ég szerelmére.* = Tiszatáj, 4/17–21. p.
924. POTOZKY László: *Kétezerégyesázbarminchármas.* = Új Forrás, 4/65–69. p.
925. RÉTI Attila: *A Pontoise-kert.* = Hítel, 4/43–46. p.
926. ROTT József: *Már jártam ott.* = Székelyföld, 4/45–52. p.
927. SÁNTHA József: *A dögevő.* = Kalligram, 3/21–25. p.
928. SIGMOND István: *A-pa.* = Élet és Irodalom, március 1. 16. p.
929. SIGMOND István: *Csoportterápia.* = Forrás, 3/62–65. p.
930. SIGMOND István: *Ébrenlétben garázdálkodó álmfigurák.* = Alföld, 3/7–13. p.
931. SIGMOND István: *Egy ateista tanácsa: higgyetek Istenben 11.* Csoportterápia. [1. rész.] = Helikon, március 10. 7. p.
932. SIGMOND István: *Egy ateista tanácsa: higgyetek Istenben 11.* Csoportterápia. [2. rész.] = Helikon, március 25. 7. p.
933. SIGMOND István: *Egy ateista tanácsa: higgyetek Istenben 12.* Többarcú nyomor. [1. rész.] = Helikon, április 10. 7. p.
934. SIGMOND István: *Egy ateista tanácsa: higgyetek Istenben 12.* Többarcú nyomor. [2. rész.] = Helikon, április 25. 7. p.
935. SIGMOND István: *Molekulák 9.* Nincs menekvés. = Ezredvég, 2/14. p.
936. SIGMOND István: *Sztrájkolni a menyekben nem lehet.* = Forrás, 3/60–61. p.
937. SIGMOND István: *Több arcú nyomor.* = Forrás, 3/66–68. p.
938. SZABÓ Imola Julianna: *Felbőkre.* = Új Forrás, 3/32. p.
939. SZABÓ Imola Julianna: *Hullás.* = Új Forrás, 3/32. p.
940. SZABÓ Imola Julianna: *Lent.* = Új Forrás, 3/32. p.
941. SZABÓ T. Anna: *Dákó és lidércfény.* = Mozgó Világ, 4/53–56. p.
942. SZAKÁCS István Péter: *Az okos király.* = Székelyföld, 3/31–38. p.
943. SZÁNTÓ Judit, M.: *Az elmaradt pofon.* = Ezredvég, 2/17–19. p.
944. SZÁNTÓ T. Gábor: *Téj.* = Élet és Irodalom, március 14. 15. p.
945. SZILASI László: *Féllárú.* = Élet és Irodalom, március 1. 14. p.
946. SZILASI László: *Kedves Szülőtársak!* = Élet és Irodalom, április 26. 14. p.
947. SZILASI László: *Ösztönző elem.* = Élet és Irodalom, március 29. 14. p.
948. SZÖLLÖSI Máttyás: *Hajza.* = Kalligram, 4/12–18. p.
949. SZÜCS Balázs Péter: *Szinterek.* = Új Forrás, 3/29–30. p.

950. TASNÁDI-SÁHY Péter: 351. = Élet és Irodalom, április 12. 16. p.
951. TELLÉRY Márton: *Mérleg.* = Liget, 3/16–17. p.
952. TOLNAI Ottó: *Egy kosár déligyümölcs, egy kosár hal...* = Forrás, 3/29–36. p.
953. TOROCZKAY András: *Sajti.* = Jelenkor, 4/323–339. p.
954. TÓTH Anikó, N.: *Mencike belevág.* = Irodalmi Szemle, 3/26–28. p.
955. TÓTH Marcsi: *A meghallgatás.* = Élet és Irodalom, március 8. 16. p.
956. TÖMÖRY Péter: *Cserebogár és lepke.* = Pannon Tükör, 2/19. p.
957. TÖMÖRY Péter: *Fülbemészó.* = Pannon Tükör, 2/15–18. p.
958. TÖMÖRY Péter: *A könyvbogár.* = Pannon Tükör, 2/12. p.
959. TÖMÖRY Péter: *Találkozás.* = Pannon Tükör, 2/13–14. p.
960. VAMOS Miklós: *A művészet halála.* = Élet és Irodalom, április 5. 16. p.
961. VARGA Borbála: *Blue Stars.* = Helikon, március 10. 10. p.
962. VARGA Nóra: *Szodoma gazellája.* = Bárka, 2/41–42. p.
963. VÉCSEI Rita Andrea: *Bedőlt a rendszer.* = Műút, 2/100. p.
964. VÉCSEI Rita Andrea: *Férfi, nő, semmi.* = Műút, 2/101. p.
965. VÉCSEI Rita Andrea: *Lekvár.* = Székelyföld, 3/45–49. p.
966. VÉCSEI Rita Andrea: *A nevem, hogy mit jelent.* = Műút, 2/98–99. p.
967. VÉCSEI Rita Andrea: *Paradigmaváltás.* = Székelyföld, 3/49–50. p.
968. VÉCSEI Rita Andrea: *Tükörreflex.* = Székelyföld, 3/42–45. p.
969. VÉGEL László: *Neoplanta, avagy az ígért földje.* = Élet és Irodalom, április 26. 15. p.
970. VÖRÖS István: *Novemberi napfény.* = Élet és Irodalom, március 14. 16. p.
971. VÖRÖS István: *Az oslói beszéd.* = Jelenkor, 4/344–348. p.
972. ZALÁN Magda: *Egy rossz házból való árvilány emlékei.* = Alföld, 3/20–31. p.
973. ZELEI Miklós: *Életkép.* = Forrás, 4/9. p.
974. ZELEI Miklós: *Fokhagymakirály.* = Forrás, 4/9–10. p.
975. ZELEI Miklós: *Gyerek és kutya biztos siker.* = Forrás, 4/11. p.
976. ZELEI Miklós: *Jogvédők.* = Forrás, 4/10. p.
977. ZELEI Miklós: *Művészet.* = Forrás, 4/11. p.
978. ZELEI Miklós: *Órsátánok.* = Forrás, 4/8. p.
979. ZELEI Miklós: *Prométheusz.* = Forrás, 4/11. p.
980. ZOLTÁN Gábor: *Impró.* = Élet és Irodalom, április 26. 16. p.

Hosszúpróza

981. BARCSA Dániel: *Brüniszköld.* (Beszély, 15. folytatás.) = PoLiSz, 2/93–96. p.
982. BARTIS Attila: *A páva.* (Regényrészlet.) = Hévíz, 2/85–89. p.
983. BEREMÉNYI Géza: *Vadnai Bébi.* (Regényrészlet.) = Kortárs, 4/12–37. p.
984. BORBÉLY Szilárd: *Már elment a Mesijás?* (Részlet.) = Jelenkor, 4/320–324. p.
985. BORBÉLY Szilárd: *Már elment a Mesijás?* (Részlet.) = Tiszatáj, 4/6–12. p.
986. BORBÉLY Szilárd: *Már elment a Mesijás?* [Részlet.] = 2000, 4/28–32. p.
987. CSAPLÁR Vilmos: *Beszervezés.* (Részlet az Edd meg a barátodat című regényből.) = Jelenkor, 3/233–240. p.
988. FEKETE Réka: *5 évszáz.* (Részletek.) = Helikon, március 10. 9. p.
989. FENESI Péter: *Jancsika és Juliska valóságos története.* (Részlet.) = Hid, 4/34–58. p.
990. GALÁNTAI Zoltán: *Világok barca: a marsi invázió után.* Első rész. [Regényrészlet.] = Irodalmi Jelen, 3/36–43. p.
991. GALÁNTAI Zoltán: *Világok barca: a marsi invázió után.* Második rész. [Regényrészlet.] = Irodalmi Jelen, 4/39–46. p.
992. GÉCZI János: *A kutya.* (Részlet a hang című regényből.) = Irodalmi Jelen, 4/30–35. p.
993. GERŐCS Péter: *Fiatallizániróp.* (Regényrészlet.) = Kalligram, 3/37–46. p.
994. GYÁRFÁS Endre: *Bombák és macskók.* (Részlet a Máttyásföld, alkonyulod éden című regényből.) = Ezredvég, 2/7–8. p.
995. HALÁSZ Margit: *A Vidróczki-kódex.* (Regényrészlet.) = Kortárs, 3/33–40. p.
996. HALÁSZ Margit: *Vidróczki-kódex.* (Regényrészlet.) = Eső, 1/23–31. p.
997. HÁY János: *Mélygarázs II.* (Regényrészlet.) = Mozgó Világ, 3/78–86. p.
998. HÁY János: *Mélygarázs.* 4. (Regényrészlet.) = Tiszatáj, 3/3–45. p.
999. HÁY János: *A nyaralás fogóságában.* (Részlet a Mélygarázs című regényből.) = Magyar Lettre Internationale, 1/43–45. p.
1000. HORVÁTH Péter: *Viola III.* (Regényrészlet.) = Tekintet, 2/4–14. p.

1001. ILLYÉS Gyula: *Ítélet előtt (V)*. [Regényrészlet.] = Holmi, 3/279–303. p.
1002. ILLYÉS Gyula: *Ítélet előtt (VI)*. [Regényrészlet.] = Holmi, 4/472–494. p.
1003. KARAP Zoltán: *Orgazmusnapló*. (Részletek.) = Eső, 1/55–59. p.
1004. KISS Tibor Noé: *Varijak*. (Regényrészletek.) = Jelenkor, 4/325–329. p.
1005. KONRÁD György: *Oldalak a Vendégkönyvből*. [Részletek.] = Élet és Irodalom, március 29. 15. p.
1006. KONRÁD György: *Tünődések a szabadságról*. (Részletek a Vendégkönyvből.) = Magyar Lettre Internationale, 1/52–53. p.
1007. KÖRÖSI Zoltán: *Gyűlöl*. (Regényrészlet.) = Kalligram, 3/3–20. p.
1008. KÖRÖSI Zoltán: *Magyaroka*. (Regényrészlet.) = Jelenkor, 3/241–265. p.
1009. MAJOROS Sándor: *Nagykanális*. (Regény, 10. rész.) = Irodalmi Jelen, 3/14–25. p.
1010. MIKLÓSSI SZABÓ István: *Démontar*. (Regényrészlet.) = Helikon, március 25. 9–11. p.
1011. NAGY Zopán: „*Itt*”. Részlet a Látens folyamból. = Magyar Műhely, 1/6–8. p.
1012. NAGY Zopán: „*Most*”. Részlet a Látens folyamból. = Magyar Műhely, 1/9–10. p.
1013. NÉMETH Gábor: *Egy mormota nyara*. (Regényrészlet.) = Magyar Lettre Internationale, 1/41–42. p.
1014. NYERGES András: *Szájzár és haddel-hadd*. (Részlet a Háztűznéző című regényből.) = Műút, 2/110–112. p.
1015. SZÉCSI Noémi: *A leminősítés*. A Rohadt állatok-ciklusból. = Hévíz, 2/95–98. p.
1016. TÉTÉNYI Csaba: *A ház maga*. (Regényrészlet.) = Palócföld, 2/56–58. p.
1017. TOMPA Andrea: *Fejtől s lábtól*. Öncsonkítók. (Regényrészlet.) = Kalligram, 4/3–11. p.
1018. TÓTH Krisztina: *Akvárium*. [Regényrészletek.] = 2000, 3/58–61. p.
1019. VÉGH Attila: *Hogy szövedet kiürítsd*. Regénynyitány. = Bárka, 2/29–34. p.
1020. VERES István: *Dandavanda*. (Regényrészlet.) = Kalligram, 3/47–53. p.
1021. ZÁVADA Pál: *Doboz, 1944. október 5*. (Részlet a Természetes fény című készülő regényből.) = 2000, 4/21–23. p.
1022. ZSÁGOT András: *Kalandozások a helyesírás világában/IX*. [Részlet.] = Eső, 1/9–16. p.
1023. ZSIDÓ Ferenc: *Huszonnégy*. (Regényrészlet.) = Helikon, április 10. 6–7. p.

Közönség előtt előadásra szánt mű

1024. LANCZKOR Gábor–VARGA Farkas: *Eukratidész fiai*. [Event.] = Kalligram, 3/66–70. p.
1025. SZŐKE Zsolt: *A bombabiztos csajozós siker*. Tragikomédia egy felvonásban. = Helikon, április 10. 10–11. p.

Átmeneti műfajok

1026. ACZÉL Géza: *(szino)líra*. agyoncsévelt. agyoncsigáz. agyonducser. [Prózaversek.] = Mozgó Világ, 3/69–70. p.
1027. ACZÉL Géza: *(szino)líra*. áhítat. ahogy. ajándék. ajándékoz. [Prózaversek.] = Új Forrás, 3/55–57. p.
1028. ACZÉL Géza: *(szino)líra*. akácós. akad. akadály. [Prózaversek.] = Kalligram, 3/32–33. p.
1029. BORDÁS Győző: *Levelváltás*. [Dokumentumnovella.] = Híd, 4/3–8. p.
1030. BUDA Ferenc: *Fehérlőfia*. [Verses mese.] = Székelyföld, 4/14–44. p.
1031. MAGOLCSAY NAGY Gábor: *Létrom*. [Vizuális költemény.] = Magyar Műhely, 1/16. p.
1032. MAGOLCSAY NAGY Gábor: *Termínál*. [Vizuális költemény.] = Magyar Műhely, 1/17. p.
1033. MAGOLCSAY NAGY Gábor: *Tremens*. [Vizuális költemény.] = Magyar Műhely, 1/18. p.
1034. MAGOLCSAY NAGY Gábor: *Üres kezek*. [Vizuális költemény.] = Magyar Műhely, 1/19. p.
1035. PÁL Sándor Attila: *Matematika*. [Prózavers.] = Új Forrás, 3/59. p.
1036. PÁL Sándor Attila: *A séta 2*. [Prózavers.] = Új Forrás, 3/60. p.

Kevert műfajok

1037. TANDORI Dezső: *Réváldozat*. [Verse, rajzok, jegyzetek.] = Forrás, 3/45–54. p.

(Összeállította: MICSKEI-KÖRÖS KATA)

SZÁMUNK SZERZŐI

BIRÓ ANNAMÁRIA (1980) irodalomtörténész, a Partiumi Keresztény Egyetem oktatója

BUDA ATTILA (1953) irodalomtörténész, könyvtáros, a Szépirodalmi Figyelő főmunkatársa

DEMETER TAMÁS (1975) filozófiatörténész, a Pécsi Tudományegyetem oktatója, az MTA Filozófiai Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa

E. CSORBA CSILLA (1952) művészettörténész, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója

CSUKA BOTOND (1987) kritikus

FAJT ANITA (1982) irodalomtörténész, a Szegedi Tudományegyetem doktóránusza

GALAMBOS SÁNDOR (1955) levéltáros, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár igazgató-helyettese

KEMECSEI LAJOS (1969) néprajzkutató, a Néprajzi Múzeum főigazgatója

LÉNÁRT TAMÁS (1981) irodalomtörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója

PÁPAY GYÖRGY (1978) a Szépirodalmi Figyelő főszerkesztője, az Örökség Kultúrpolitikai Intézet igazgatója

PERECZ LÁSZLÓ (1959) filozófiatörténész, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem oktatója

PLÉH CSABA (1945) pszichológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, az Eszterházy Károly Főiskola oktatója

SOMOS RÓBERT (1958) filozófiatörténész, a Pécsi Tudományegyetem oktatója

SZALAI ZSOLT (1979) író, filozófiatörténész, a Nyugat-magyarországi Egyetem oktatója

ZÁKÁNY TÓTH PÉTER (1972) irodalomtörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója

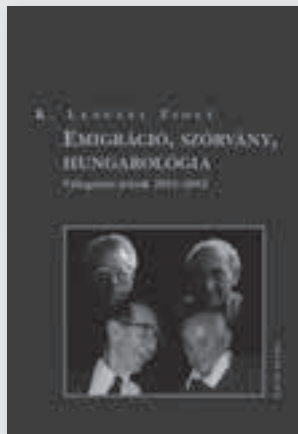
ZEMPLÉN GÁBOR ÁRON (1973) tudománytörténész, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem oktatója

ZUH DEODÁTH (1982) filozófiatörténész, a Pécsi Tudományegyetem oktatója

K. LENGYEL ZSOLT
Emigráció, szórvány, hungarológia

Válogatott írások 1985–2012

2012, 560 oldal, 3750 Ft

„Számos hajdan kényszerből kivándorló azt hiszi, hogy nem hiányozhat tönkre jutott szülőhazájának újjáépítéséből. Hogy ott, ahol hátrahagyta egyik éné, most másik énje nélkülözhetetlen. Pedig belső kettőssége annyi év után inkább fordított irányban ró rá eszmei kötelességet: azt, hogy a hazát megőrizze, ha már egykor kijött vele idegen földre. Oda illeszse be, ahol nem várták, de nem bántják. Legalább most, másodsorra ne hagyja magára. Két énje legalább itt, a különban ismerjen egymásra, alkosson származási és befogadó közeget nyitott öazonosságot.”

(*A határtalan többszólamúságról, részlet*)

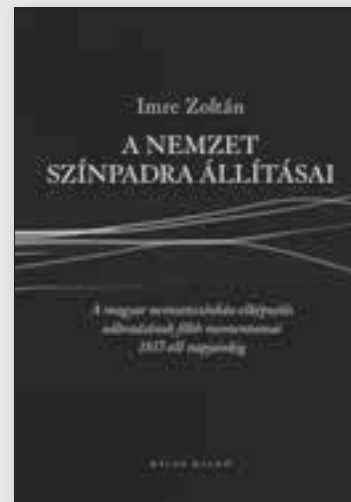
A szerző (Kolozsvár, 1960) 1974-től él Németországban. 1986-ban Magister Artium fokozattal végzett a müncheni Ludwig-Maximilians-Universität történelem–politológia–komparatiztika szakán, 1992-ben ugyanott doktorált, 2008-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelemtudományokból habilitált. 1982 óta a Münchener Magyar Intézet munkatársa, 1998 óta ügyvezetője, 2002 óta igazgatója. 1996–2003 között a Ludwig-Maximilians-Universität oktatója, 2010 óta a Regensburgi Egyetem hungarológiai képzésének vezetője.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a kiadó szerkesztőségében: Ráció Kiadó • 1072 Budapest, Akácfa utca 20.
tel.: (1) 321-8023 • fax: (1) 402-1293 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

IMRE ZOLTÁN
A nemzet színpadra állításai

A magyar nemzetiszínház-elképzelés változásának
főbb momentumai 1837-től napjainkig

2013, 392 oldal, 3750 Ft

A könyv középpontjában a múlt és a jelen nemzetiszínház-elképzeléseinek az értelmezése áll. Az egyes fejezetek egyrészt arról tudósítanak, hogyan reprezentálódhat egy virtuális közösség, azaz egy nemzet egy valódi színházban, különböző történeti kontextusokban a 19. század első felétől napjainkig. Másrészt pedig arról, hogy egy virtuális közösség, azaz egy nemzet hogyan reprezentálódhat egy olyan virtuális színházban, amelynek léte gyakran szinte teljesen független az adott korszak valódi Nemzeti Színházától. Mindkét területen azt kerestem, milyen aggályokat, lehetőségeket, fantazmagóriákat és elképzeléseket

állítottak valós és virtuális színpadra. A Nemzeti Színház létrehozásáról, megnyitó előadásáról, különböző épületeinek elhelyezéséről, fontosabb és kevésbé fontosnak tűnő előadásairól szóló viták vizsgálata közben egyrészt azt kutattam, hogy egy nemzet színházban való reprezentálásának elképzelése a magyar köztudatban hogyan manifesztálódott; másrészt pedig azt, hogy milyen kapcsolatban állt a hatalommal, a különböző társadalmi csoportok elképzeléseivel, a nemzeti identitással és a (kulturális) legitimitációval. A könyv tehát arra a felfogásra épül, hogy kik, hol, mikor és hogyan képzelték, illetve képzelik el a nemzet színházát, legyen az a valós Nemzeti Színház vagy éppen a virtuális nemzeti színház.

IMRE ZOLTÁN az ELTE BTK Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszékének oktatója és a Természetes Vészek Kollektíva (www.artdisasters.com) dramaturgja.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a kiadó szerkesztőségében: Ráció Kiadó • 1072 Budapest, Akácfa utca 20.
tel.: (1) 321-8023 • fax: (1) 402-1293 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

RADVÁNSZKY ANIKÓ (SZERK.)
„Figyeljétek a mesélő embert”
Esszék és tanulmányok Lengyel Péterről

2013, 640 oldal, 4500 Ft

A „Nyájas Olvasó” egy, az egyszerűség kedvéért nevezzük így: tanulmánygyűjteményt tart most a kezében, amely Lengyel Péter, a kortárs magyar prózairodalom egyik kiemelkedő jelentőségű alkotójának pályáját tekinti át. Ha meg kellene nevezni néhány kulcsszót e próza jellemzésére, akkor a mese, a történet, a nyomozás mindenképpen közöttük lenne. A nyomozás arra utal, hogy a történet ugyan nehezen kibogozható, s bár mindig maradnak homályos részletek, megfejtetlen mozzanatok, az igazság és a valóság azért felvillantható. A mesélés, a történet elmondása ezért is kitüntetett fontosságú elem ebben a prózában,

mert lényegében minden Lengyel-szöveg arra utal hol világosan, hol rejtélyesen, hogy egyetlen történet részesei vagyunk mindannyian. Lengyel Péter e tekintetben archaikus szerző, és a klasszikus modernitás alapjain szocializálódott: látja a széttördelt egészet, s ezért láttatja a töredékeket, de mindig mögéjük rajzolja egészüket is. Regényei ezért is hatalmas olvasmányok: úgy mutatják az elbeszélés nehézségeit, hogy közben a „nyájas olvasó” (és azért nyájas, mert a szerző valóban nyájasként kezeli) falja a történetet. Tökéletesen igaza volt egykoron Balassa Péternek (aki igazi nagy olvasója volt Lengyel Péternek) abban, hogy „prózájának hihetetlen előzékenysége, olvasó-központúsága” van. Nyájas az olvasóhoz. Ars poeticája talán éppen ezzel foglalható össze: őrzés, elmondás és továbbadás. A regény ezek szerint nem csak esztétikai kategória, s ezzel az állásponttal minden bizonnyal meglehetősen egyedül áll Lengyel Péter. Mondjuk így: magányos.

DÉRCZY PÉTER

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a kiadó szerkesztőségében: Ráció Kiadó • 1072 Budapest, Akácfa utca 20.
tel.: (1) 321-8023 • fax: (1) 402-1293 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

KOMMENTÁR: A MAGYARÁZAT

A 2013/2. SZÁM TARTALMÁBÓL

Faragó Béla: *A házasság reformja – francia módra*

RÉSEN VANNAK

Borbás Barna: *Száz év a boldogulás ösvényein – A kerek évfordulóját ünneplő magyar cserkészlet jelene és kilátásai*

Virág András: *Célkeresztben a cserkészlet – Két interpelláció a civil világ védelmében, 1946*

MŰHELY

Szabó Szilárd: *Redl emberei – Evidenzbureau: az osztrák-magyar katonai titkosszolgálat 1850 és 1919 között*

Németh Csaba: *Jelszó: Budapest... Piliscsabai katonák a Magyar Rádió ostrománál*
Pál Zoltán: „Külföldről irányított szabotázsakció” – *Koncepció per a MAORT ellen 1948-ban*

MAGYAR ALAKOK

Zsummera Árpád: *A nemzet elfelejtett mindenese – Péteri és tėti Takács József emlékezete*
Vigh Péter: *Szabadvilág (és) hívő – Lovik Károly és az eszmetörténeti labirintus*

DISPUTA

Pákozdi Imre: *Rosszkedvünk tele? Válasz Balázs Zoltánnak*

MESSZELÁTÓ

Hámori Péter: *A sztálinista táltos – Szürreális utazás a háborúra készülő Észak-Koreában*

SZEMLE

Papp István: *A historikus észjárása (Romsics Ignác könyvéről)*

Kósa László: *Csapdában a realpolitika (Szabó Ferenc SJ könyvéről)*

HATOS PÁL

Választott népek és a vereség kultúrája

Esszék a modern eszmetörténet vallásos kontextusainak köréből

2013, 328 oldal, 3125 Ft

Vajon a vallási kérdések mennyiben tekinthetők a modern történelem alakító tényezőinek? Amióta az európai történelmet és a politikai cselekvést többé nem a kereszténység jövedölte végidőkre való várakozás határozza meg, a vallási közömbösség az az integráló tényező, amelyre a politikai közösség épül. Ám a vallás plurális valósága azóta sem szűnt meg befolyásolni vagy éppen provokálni egyéni és közösségi létezésünket, ráadásul folyamatosan és szisztematikusan „szökik ki” a tudományos leírás megértési kísérleteiből. A kötet esszéi ezt a problémát járják körül megannyi téma ürügyén: a szekularizáció triumfalizmusa,

a nemzeti kiválasztottság-tudat, a nemzedéki konfliktus, a város szimbolikája, az öregkor nyomorúsága, az emlékezés nosztalgiái, a biográfia törésvonalai és a történeti elbeszélés „terhe” alól minduntalan a vallási összefüggések élő és ható *jelenléte* tűnik elő. Az eszkatologikus dimenzióknak, a cselekvési alternatívák közötti választások felett érzett egzisztenciális szorongásnak és reményeknek nemcsak egyéni dimenziója, hanem a modern történelemben strukturálisan jelenlevő politikai relevanciája is van.

A szerző történész.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a kiadó szerkesztőségében: Ráció Kiadó • 1072 Budapest, Akácfa utca 20.
tel.: (1) 321-8023 • fax: (1) 402-1293 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382003 1 3 0 0 3

Ára: 600 Ft

